

ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทย
วงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

วัชระ แต่งเทศ

งานวิจัยนี้ได้รับทุนอุดหนุนจากงบประมาณแผ่นดิน ประจำปีงบประมาณ 2551

หลักสูตรสาขาวิชาดนตรีไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

สิงหาคม 2562

คำนำ

วิจัยเรื่องนี้จะกล่าวถึงพิธีกรรมและความเชื่อการไหว้ครูของนักดนตรีที่บรรเลงวงปี่พาทย์เมือง
จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งจะมีเนื้อหาไปทางพิธีกรรม รูปแบบพิธีกรรมซึ่งได้แยกออกมาให้ผู้ที่จะศึกษาได้มีความ
เข้าใจในเรื่องความเชื่อพิธีไหว้ครูของนักดนตรีเมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยหวังว่าวิจัยเล่มนี้คงให้
ประโยชน์กับผู้ที่จะศึกษาเรื่องประวัติดนตรี รูปแบบพิธีกรรม และเอาไปใช้ประกอบการวิเคราะห์ความแตกต่าง
ระหว่างดนตรีแต่ละภาคเพื่อเป็นประโยชน์ต่อไปในทางการศึกษารายวิชาปฏิบัติรวมวงพื้นบ้าน

วัชระ แดงเทศ

บทคัดย่อ

ชื่อเรื่องวิจัย ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ชื่อผู้วิจัย นายวัชรระ แดงเทศ

วิจัยเรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ มีวัตถุประสงค์ 2 ข้อคือ 1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่ 2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่ เป็นวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้เครื่องมือในการวิจัยดังนี้ 1.แบบสำรวจ 2. แบบสังเกต และ 3. แบบสัมภาษณ์ โดยรวบรวมข้อมูลจากการวิเคราะห์ แล้วนำมาเรียบเรียงในรูปแบบของการพรรณนาได้ผลการวิจัยดังนี้

1. ประวัติวงปี่พาทย์เมืองเหนือ

ดนตรีไทยได้เข้ามาผสมผสานกับดนตรีพื้นเมืองอย่างจริงจังและได้นำเอามาเป็นแบบอย่างในเรื่องเครื่องดนตรีโดยนำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เช่น ระนาดเอก ระนาดทุ้ม และการจัดวง โดยมีรูปแบบเหมือนวงปี่พาทย์เครื่องห้าของภาคกลาง และเพลงที่บรรเลงได้นำเพลงไทยมาบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังมีเพลงเฉพาะของวงปี่พาทย์เมืองเหนืออยู่

2. ความเชื่อของชาวล้านนา และพิธีกรรมไหว้ครู

เมื่อมีพิธีกรรมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา หรือทางความเชื่อใด ๆ ก็ตามดนตรีและการฟ้อนรำมักจะเข้าไปมีบทบาทเสมอไม่ว่าจะเป็นตรงหรือทางอ้อม โดยเชื่อว่าทำให้พิธีเหล่านั้นศักดิ์สิทธิ์และจะเป็นที่พอใจของผู้ได้รับการบูชา ส่งผลให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมเกิดความปิติ มีความรู้สึกสบายใจ สุขใจไปด้วย การประกอบพิธีกรรมไหว้ครู ในการไหว้ครูวงปี่พาทย์เมืองเหนือนั้นจะเป็นพิธีที่เรียบง่ายและรวดเร็วในการทำพิธีจะขึ้นอยู่กับ ผู้ประกอบพิธีจะมีการกล่าวไหว้ครูมากน้อยเพียงใด และการกล่าวนั้นจะใช้ภาษาเหนือ และมีการบรรเลงของวงปี่พาทย์เมืองเหนือในพิธีตอนท้ายของพิธีเท่านั้น จะไม่ใช้ในการบรรเลงขณะประกอบในพิธี

Abstracts

Research Title : The Belief of “Wai Kru” ceremony of Northern Thi Orchestra,Chiangmai.

Author : Mr.Watchara Tangted

Research title: Beliefs about “Wai Kru ceremony of Thai musicians in Northern Pi-phat band, Chiangmai Province. Researcher : Mr. Watchara Tangted Researching of Beliefs about “Wai Kru ceremonies of Thai musicians in Northern Pi-Phat band , Chiangmai Province, consists of 2 objectives as following; Objective 1 : To study of the historical background of Northern Pi-Phat band,Chaingmai province. Objective 2 : To study of the beliefs about “ Wai Kru” ceremony of Northern Pi-Phat band, Chaingmai province. It’s the qualitative research that consists of the research tools as follows: 1. Survey form 2. Observation form and 3. Interview form by gathering information from the analysis and then compiles by depiction. The results from this reseach as following:

1 . The historical background of Northern Pi-Phat band. Thai music has been mixed with native music seriously. And brought it as a model for musical instruments by bringing the beat instrument such as alto, xylophone, and orchestra with the same style Five Pi -Phat Band of the Central Region. And the music that plays has brought Thai music to be played widely. But there are also specific songs of the Northern Pi Phat band.

2. The belief of the Lanna people about Wai Khru ceremony. When there is a ritual every time, whether it is a religious ritual or any belief, Music and dance often go into the role, whether directly or indirectly. People believe that these ceremonies are sacred and will be satisfied for the worshipers. Resulting in those who participate in the ritual of joy feeling comfortable with the Wai Kru ritual. In worshipping of Wai Kru of Northern Pi-Phat band, it is a simple and fast ceremony. In the ceremony will depend on how long it will be discussed. And that said will use the northern language. And there was a play of the Northern Pi-Phat band at the end of the ceremony only but it will not be used to play during the ceremony.

สารบัญ

หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย.....	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ข
คำนำ.....	ค
สารบัญ.....	ง
บทที่ 1.....	1
บทนำ.....	1
ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย.....	1
วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย.....	2
ขอบเขตการวิจัย.....	3
ประโยชน์ที่จะได้รับ.....	3
บทที่ 2.....	4
เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	4
ความเชื่อ.....	4
ศาสนาและความเชื่อในล้านนา.....	8
ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ”.....	10
ความเชื่อหรือทัศนะเกี่ยวกับโชคลาง.....	11
ความเชื่อเรื่องการผีดผี.....	12
ความเชื่อในการนับถือผีของชาวล้านนา.....	15

คำจำกัดความของคำว่า“ผี”	16
ผีของชาวล้านนา.....	16
ประเพณีไหว้ครู.....	18
ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม.....	21
ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์.....	22
ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่.....	24
วิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	25
บทที่ 3.....	28
วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า.....	28
กำหนดแหล่งข้อมูล.....	28
การเก็บรวบรวมข้อมูลและการบันทึกข้อมูล.....	28
การวิเคราะห์ข้อมูล.....	30
บทที่ 4.....	31
ประวัติ และพิธีไหว้ครู.....	31
ชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งวงปีพาทย์เมืองจังหวัดเชียงใหม่.....	31
ประวัติความเป็นมาของวงปีพาทย์เมืองจังหวัดเชียงใหม่.....	32
วงปีพาทย์เมืองที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนา.....	35
เครื่องดนตรีวงปีพาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่.....	41
เครื่องสังเวยในพิธีไหว้ครู.....	45
บทที่ 5.....	48
สรุปและข้อเสนอแนะ.....	48

บรรณานุกรม.....52

ประวัติย่อผู้วิจัย.....55

บทที่ 1

บทนำ

ความสำคัญและที่มาของปัญหาที่ทำการวิจัย

ชนชาติไทยเรานั้นมีความเชื่อในเรื่องการไหว้ครูมาแต่โบราณ และเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงานมีการไหว้ครูในรูปแบบ ต่างๆ เช่นไหว้ครูดนตรีไทย ไหว้ครูนาฏศิลป์ ไหว้ครูช่าง การไหว้ครูแต่ละประเภทนั้นมีความแตกต่างกัน วัฒนธรรมนิยมประเพณีก็มีการถ่ายทอดต่างกันไป อย่างเช่นการไหว้ครู จะมีพิธีขอมา และมีการถ่องกราวคำบูชาครูพร้อมนำดอกไม้สดมาอบให้ครูที่อบรมสั่งสอนมาเพื่อเป็นการระลึกถึงบุญคุณของครูที่ได้สั่งสอนมา ส่วนการไหว้ครูดนตรีจะเป็นพิธีที่ใหญ่มีเครื่องสังเวยในพิธีพร้อมด้วยรูปเทียน เพื่อจุดบูชา และเชิญครูและเทพยดาลงมาในพิธีดังกล่าว ซึ่งจะมีพิธีกร (คนกล่าวโองการ) มีวงปี่พาทย์รับเพลงหน้าพาทย์ซึ่งจะขึ้นอยู่กับพิธีกรจะเรียกเพลงอะไร เช่น เชิญองค์พระประโคนทับ พิธีกรจะเรียกเพลง ตระพระประโคนทับ เป็นต้น

นักดนตรีไทยมีส่วนสำคัญในวงปี่พาทย์เพราะนักดนตรีไทยมีหน้าที่บรรเลงเพลงประเภทต่าง ๆ และได้สืบทอดมาจากสำนักต่าง ๆ โดยยึดหลักในการเคารพครูบาอาจารย์ที่ได้สั่งสอนอบรมฝึกฝนในการซ้อมดนตรีจึงมีความเชี่ยวชาญในด้านเครื่องดนตรีประเภทต่าง ๆ สำหรับคนตรีนั้นไม่ใช่แค่มีความเชี่ยวชาญเท่านั้นยังมีการถ่ายทอดจิตวิญญาณของผู้เป็นอาจารย์ให้กับผู้เป็นศิษย์ โดยสังเกตการปฏิบัติของผู้เรียนจะคล้ายผู้ที่ยี่สอน และนำเอาคำสั่งสอนของอาจารย์มาเป็นแนวทางการปฏิบัติตนต่อการดำรงชีวิตของตนเอง

วงดนตรีไทยได้มีการพัฒนาไปอย่างรวดเร็วในสมัยรัตนโกสินทร์ได้มีความเจริญก้าวหน้ามากซึ่งมีวงเพิ่มขึ้นมาหลายวง มีการตั้งชื่อวงใหม่ ๆ เกิดขึ้นมากและได้เผยแพร่ขึ้นมายังภาคเหนือซึ่งมีหลักฐานว่าเป็นครูดนตรีวงปี่พาทย์ ชื่อนายเพิ่ม ชาวนครชัยศรี กับนางจาด มาสอน ซึ่งเป็นภรรยา มาสอนรำ ซึ่งมาอยู่ในวังของเจ้าดารารัศมีราชชายา ในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวระหว่างปี 2452 – 2476 (ธีรยุทธ ยวงศรี, 2540 : 2)

ดนตรีพื้นเมืองที่ใช้กันอยู่ในภาคเหนือได้ถูกกล่าวถึงที่มาเป็นครั้งแรกในพงศาวดารล้านช้าง โดยระบุว่าเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 พญาแถนได้ส่งเทวดาบอกกล่าวแนะนำให้ผู้คนรู้จักทำเครื่องดนตรี เช่น ข้อง กลอง กรับ ปี่พาทย์ พิณเป็ยะ สอนเพลงกลอน การพ้อน ตีฉิ่ง และฉาบ (นิทรรศการพิเศษ เนื่อง ณ วันอนุรักษ์มรดกไทย , 2535 : 3) ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ ได้กล่าวถึงมหรสพสมโภชเมืองว่าประกอบด้วยการพ้อนต่าง ๆ การจ้อย การชอ และการบรรเลงดนตรีพิณพาทย์ ข้อง กลองอูย แนนแคน สะล้อ เป็ยะ บัณเฑาะว์ และหอย

สังข์ เครื่องดนตรีที่ใช้กันในชั้นหลังคงได้รับอิทธิพลจากกรุงรัตนโกสินทร์ และพม่า เพิ่มเข้ามาในกลุ่มเครื่องดนตรีพื้นเมือง

วงปี่พาทย์เมืองเหนือเป็นวงดนตรีในกลุ่มภาคเหนือซึ่งมีลักษณะคล้ายวงปี่พาทย์เครื่องห้า แต่มีความแตกต่างที่วงปี่พาทย์เมืองเหนือนี้มีเครื่องดนตรีแตกต่างไปจากวงปี่พาทย์เครื่องห้า เช่นมีกลองแตงที่ซึ่งมีลักษณะรูปร่างเหมือนตะโพนมอญ เครื่องเป่าสำหรับวงปี่พาทย์เมืองเหนือจะใช้ ปี่แน ซึ่งจะมีปี่แน้น้อยกับปี่แนหลวง ส่วนวงปี่พาทย์เครื่องห้าจะใช้ปี่ใน ประกอบในวง ลักษณะการบรรเลงก็แตกต่างกัน การจัดรูปแบบวง ก็มีความแตกต่างกัน ในการตั้งชั้นก้านนั้นทางปี่พาทย์เครื่องห้าจะมีดอกไม้รูปเทียน เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง หมาก 3 คำ เงิน 12 บาท ส่วนวงปี่พาทย์เมืองเหนือจะไม่เรียกชั้นก้านน จะเรียกว่าชั้นตั้ง หรือชั้นครู ประกอบไปด้วย รูป เทียน ใบพลู 8 ใบ หมาก 8 คำ ข้าวสาร 1 ห่อ น้ำส้มป่อย 1 แก้ว เหล้า 1 ขวด บุหรี่ 1 ซอง เงิน 32 บาท

จังหวัดเชียงใหม่ได้เป็นเมืองที่มีวัฒนธรรมล้านนาเป็นศูนย์กลางซึ่งวัฒนธรรมต่าง ๆ ได้มารวมตัวและก่อกำเนิดที่เชียงใหม่ ปี่พาทย์เมืองเหนือจึงเป็นดนตรีที่สำคัญในจังหวัดเชียงใหม่เพราะเมื่อมีงานต่าง ๆ จะใช้วงปี่พาทย์เมืองเหนือ เช่น งานปอยหลวง งานศพ และงานฟ้อนผีจะขาดวงปี่พาทย์เมืองเหนือไม่ได้เลย และในจังหวัดเชียงใหม่มีวงปี่พาทย์เมืองเหนือบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย

จากความข้างต้นจะเห็นได้ว่าวงปี่พาทย์เมืองเหนือได้รับอิทธิพลมาจากวงปี่พาทย์ไทยในบางส่วนนั้นวงปี่พาทย์เมืองเหนือยังคงมีเอกลักษณ์ในการประกอบพิธีกรรมเป็นของตนเองอยู่ซึ่งเป็นที่น่าศึกษาในการประกอบพิธีกรรมในการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือถึงพิธีการต่าง ๆ ในการประกอบพิธีไหว้ครูซึ่งเมื่อศึกษาแล้วจะรู้ถึงความเชื่อในแง่มุมต่าง ๆ ในการประกอบพิธีไหว้ครูซึ่งเมื่อศึกษาแล้วจะรู้ถึงความเชื่อในแง่มุมต่าง ๆ ความหมายในการกระทำแต่ละพิธี เพื่อเป็นการเก็บรักษาวัฒนธรรมไทยในภาคเหนือ และจัดเก็บเพื่อให้คนรุ่นหลังเข้ามาศึกษาต่อไป

วัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย

1. เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาของวงปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่
2. เพื่อศึกษาความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตการวิจัย

เพื่อให้การศึกษาวิจัยครั้งนี้บรรลุตามวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตของการวิจัยไว้ดังต่อไปนี้

ขอบเขตด้านเนื้อหา

1. ศึกษาประวัติวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่
2. ศึกษาการประกอบพิธีการไหว้ครูของวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ขอบเขตด้านประชากร

เป้าหมายหัวหน้าวงที่บรรเลงในวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ประโยชน์ที่จะได้รับ

1. ทราบถึงประวัติความเป็นมาของวงปีพาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่
2. ได้ทราบเกี่ยวกับความเชื่อในการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่
3. ได้ข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจทั่วไป

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ในการวิจัยเรื่องความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทย วงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัด เชียงใหม่ ผู้วิจัยได้ดำเนินการศึกษาค้นคว้าเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังนี้

1. ความเชื่อ
2. ประเพณีไหว้ครู
3. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม
4. ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์
5. ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่
6. งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. ความเชื่อ

ความเชื่อ หมายความว่า เห็นจริงด้วย เห็นจริงตาม จะเห็นเช่นนั้นด้วยความรู้สึก หรือด้วยความไตร่ตรองโดยเหตุผลก็ตาม (ราชบัณฑิตยสถาน. 2525 : 278)

ความเชื่อ คือ การยอมรับข้อเสนอดีข้อหนึ่งไว้ว่าเป็นจริง การยอมรับเช่นนี้โดยสรวัด ละสำคัญแล้ว เป็นการรับเชิงพุทธิปัญญา แม้ว่ามีอารมณ์สะท้อนใจเข้ามาประกอบร่วมด้วย ความเชื่อจะก่อให้เกิดภาวะทางจิตขึ้นในบุคคล ซึ่งอาจเป็นพื้นฐานสำหรับการกระทำโดยสมัครใจของ บุคคลนั้น (ธวัช ปุณโณทก (2528 : 350)

ความเชื่ออาจจะมีพื้นฐานจากหลักฐานข้อเท็จจริงที่เชื่อได้ หรือมีพื้นฐานความเคยชินที่จากการนี้รู้เอาเอง หรือจากลักษณะที่ทำให้เกิดเข้าใจไว้เขาก็ได้ เพราะฉะนั้นความเชื่อจึงมีได้ขึ้นอยู่กับความจริงเชิงวัตถุวิสัยในเนื้อหา ความเชื่ออาจจะเป็นความเชื่อเชิงวิทยาศาสตร์ ความเชื่อเชิงมาย หรือความเชื่อแปล วิถีการก็ได้ คนเราอาจจะทำการแข่งขัน จริงจัง หรืออย่างบ้าคลั่งด้วยความเชื่อที่ผิดได้เท่าๆ กับที่ทำด้วยความเชื่อที่ถูกต้อง อย่างไรก็ตาม การกระทำที่ใช้สติปัญญาใด ๆ ก็ตาม ย่อมต้องอาศัยความเชื่ออยู่ด้วยเสมอ แต่สติปัญญาเองนั้นอาจใช้มาทดสอบความเชื่อ และตรวจสอบความสมบูรณ์ถูกต้องของพื้นฐานความเชื่อนั้นได้

ความเชื่อ คือ ระดับสภาพจิตใจของบุคคลที่มอบความไว้วางใจ ความเชื่อใจ หรือความเชื่อมั่นต่อบุคคล หรือสิ่งใดสิ่งหนึ่ง

ความเชื่อ (Belief) คือ คำตอบซึ่งลึกซึ้งที่เกี่ยวกับการดำรงอยู่ของคน โดยใช้พื้นฐานความศรัทธาและอารมณ์มากกว่าที่จะเป็นเหตุผล หรือวิทยาศาสตร์

ความเชื่อเกิดจากสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์ เช่น อำนาจของดินฟ้าอากาศ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นโดยไม่ทราบสาเหตุ มนุษย์ยอมเกลียดทุกข์และรักสุขเป็นธรรมดา ฉะนั้น เมื่อมีภัยพิบัติเกิดขึ้น ก็วิงวอนขอความช่วยเหลือต่อสิ่งที่ตนเชื่อว่าจะช่วยได้... ลัทธิความเชื่อแต่เดิมนั้นยึดถือธรรมชาติ อันมีพระอาทิตย์ พระจันทร์ ดาว น้ำ ลม ไฟ เป็นสรณะ (วิทย์ พิณคันเงิน. 2515 :

403) ต่อเมื่อมีศาสนาเกิดขึ้น ก็มุ่งยึดถือเหล่าเทพเจ้า ภูตผีปีศาจซึ่งคิดว่ามีตัวตนเป็นสรณะ และเชื่อว่าสิ่งที่นับถือนั้นย่อมจะแสดงอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์ ช่วยตนได้ยามตนมีทุกข์ ต่อมาเมื่อวิทยาการต่าง ๆ ได้พัฒนาการมากขึ้น ความเชื่อในสิ่งดังกล่าวบางอย่างก็ลดน้อยลงและบางอย่างแปรเปลี่ยนจากธรรมชาติมาเป็นสิ่งประดิษฐ์ เช่น ผ้ายันต์ ตะกรุด ผ้าประเจียด เป็นต้น (दन्य षाययोथा. 2538 : 50-51)

ความเชื่อเกิดขึ้นจากความกลัว และความไม่รู้ สิ่งใดที่มนุษย์ไม่รู้ ไม่เข้าใจ ไม่สามารถควบคุมให้อยู่ในอำนาจได้ มนุษย์ก็เชื่อถือว่าสิ่งนั้นย่อมมีอิทธิพลเหนือมนุษย์ ธรรมชาติบางอย่างที่มีอำนาจเหนือมนุษย์จึงทำให้มนุษย์กลัว ทำให้เกิดความเชื่อในสิ่งที่มีอำนาจเหนือมนุษย์นั้น

ความเชื่อแบ่งออกเป็น 2 อย่างคือ

1. ความเชื่ออย่างมงาย เป็นความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล เนื่องจากความกลัวและความไม่รู้ ทำให้มนุษย์เกิดความเชื่อ และแสดงพฤติกรรมต่อสิ่งนั้น ๆ ตามความเชื่อที่คิดว่าทำอย่างนั้นแล้วสิ่งนั้นจะดับทุกข์ และช่วยบันดาลสุขให้เกิดขึ้นกับตน เช่น การที่มนุษย์กราบไหว้บูชา พันผ้าให้ต้นไม้ใหญ่ ๆ ด้วยเข้าใจว่าต้นไม้มีเทพเจ้าสิงสถิตอยู่ การเชื่อว่าต้นไม้ชื่อ “นางค่อม” จะช่วยคุ้มครองป้องกันเภทภัยต่าง ๆ เป็นต้น

2. ความเชื่ออย่างมีเหตุผล เป็นความเชื่อที่มีหลักการ มีเหตุมีผลน่าเชื่อถือขึ้น เชื่อถือว่าถ้าทำอย่างนี้แล้วจะเกิดผลอย่างนั้นขึ้น เช่น เชื่อว่าปลูกต้นไม้ใหญ่ไว้ใกล้บ้านไม่ดี เพราะรากของต้นไม้จะชอนไชเข้ามาในบ้านหรือกิ่งของต้นไม้ใหญ่จะหักลงมาทับบ้าน เชื่อว่าสตรีมีครรภ์ไม่ควรยืนขวางบันไดเพราะจะทำให้เกิดขวางคนขึ้นลงบันได และคนท้องอาจตกบันไดลงมาได้

ความเชื่อทั้งหลายอาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ดังนี้คือ

1. ความเชื่อเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เช่น ความเชื่อเรื่องรามสูร เมขลา ขวานฟ้า ราหูอมจันทร์

2. ความเชื่อเรื่องยากกลางบ้าน สมุนไพรต่าง ๆ เช่น ยอดฝรั่งกินแก้ท้องเดิน ขมิ้นใช้ทำให้ผิวสวย

3. ความเชื่อเรื่องโชคลาง ฤกษ์ ยามต่างๆ ลางไม่ดี เช่น นกแสกบินเกาะหลังคา จิ้งจกตกลงมาตายต่อหน้า

4. ความเชื่อเรื่องนิมิตและฝัน เช่น ฝันว่าจู่รูด ทายว่าจะได้คู่ครอง ฝันว่าได้แหวน ทายว่าจะได้ลูกชาย

5. ความเชื่อเรื่องไสยศาสตร์ เครื่องราง ของขลัง คาถา อาคมต่าง ๆ เช่น เขี้ยวหมูตัน ผ้ายันต์ ตะกรุด ลูกประคำ ฯลฯ

6. ความเชื่อเรื่องลักษณะคน-สัตว์ เช่น คนหุยานอายุจะยืน หญิงสาวที่มีทรวงอกใหญ่ แสดงว่ามีความรู้สึกทางเพศหรือกามารมณ์ วัวที่มีโคนหางใหญ่จะมีกำลังมาก

7. ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือศาสนา เช่น ใครตีหัวแมว หัวคนนั้นจะสั้น ถ่ายปัสสาวะรดปลวก อวัยวะเพศจะบวม การเชื่อถือเทพเจ้าต่าง ๆ ว่าช่วยขจัดทุกข์ให้คนได้ เป็นต้น

8. ความเชื่อเกี่ยวกับการทำมาหากินและอาชีพ เช่น ร้านค้าใดที่ลูกค้าคนแรกในวันนั้นซื้อของด้วยเงินเชื่อ ตลอดวันนั้นจะมีแต่คนซื้อของเงินเชื่อ การทำเบ็ดเตล็ดปลาต้องทำเมื่อเวลาหัวจืด การเข้าป่าล่าสัตว์ต้องมีการเบิกไพร

9. ความเชื่อเรื่องเคล็ด เช่น ห้ามกินกินไก่จะทำให้เข้าสู่หนตล่ำบาก ถ้าถูกสุนัขกัดให้เจ้าของสุนัขเหยียบที่แผล จะศึกษาเล่าเรียนสิ่งใดให้เรียนพหุหัตถ์

10. ความเชื่อเรื่องภูติ ผี ปีศาจ เช่น พระเสื้อเมือง พระภูมิเจ้าที่ ผีปู่ ผีย่า ผีฟ้า ผีกล้วยตานี

11. ความเชื่อเรื่องนรกสวรรค์ ใครทำดีจะได้ขึ้นสวรรค์ มีวิมาน อิมทิพย์ ไม่ร้อนไม่หนาว มีคนธรรพ์บรรเลง เพลงขับกล่อม ใครทำชั่วจะตกนรก เป็นเปรตปากเท่ารูเข็ม ตกกระทะทองแดง ปีนต้นจิว

12. ความเชื่อเรื่องโหราศาสตร์ หมอดู เช่น ดูวันดีจะประกอบพิธีมงคล วันเผาศพ วันบวช คนเกิดวันต่าง ๆ การทำนายโชคชะตาราศี

จากความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ทำให้มนุษย์ต่างประพฤติดิปฏิบัติแปลก ๆ ไปตามความเชื่อของตนและไม่ปฏิบัติในบางสิ่งบางอย่าง ทั้งนี้ เพราะเชื่อว่าถ้าทำอย่างนี้หรือไม่ทำอย่างนี้แล้ว จะทำให้เกิดผลดีแก่ตนเอง เช่น ทำให้ปลอดภัยจากโรคภัยไข้เจ็บต่าง ๆ ทำให้ร่างกายแข็งแรงสมบูรณ์สวยงาม เป็นต้น ความเชื่อจึงมีผลอยู่ 2 ประการ คือ

1. เกิดข้อห้ามที่คนในสังคมไม่ควรทำ เช่น
 - 1.1 ห้ามร้องเพลงในครัว จะได้ผีวัก
 - 1.2 ห้ามตีกบจวก จะไม่มีสามี
 - 1.3 ห้ามตัดเล็บกลางคืน อายุจะสั้น
 - 1.4 ห้ามเคาะปากหม้อด้วยจวก ขาดหน้าปากจะแห้ว
 - 1.5 ห้ามใช้สากตำครกเปล่า นมจะยาน
 - 1.6 ห้ามกินของฝัก คอจะพอก
 - 1.7 ห้ามคนท้องยืนขวางบันได จะคลอดลูกยาก
 - 1.8 ห้ามผู้หญิงยืนคาประตู ผีจะเข้าบ้าน
 - 1.9 ห้ามปลูกต้นลั่นทม ครอบครัวจะมีแต่ความทุกข์
 - 1.10 ห้ามปลูกต้นมะไฟ ครอบครัวจะมีแต่ความเดือดร้อน
2. เกิดข้อควรปฏิบัติ เชื่อว่าถ้าทำแล้วจะเกิดมงคล เช่น
 - 2.1 ปลูกต้นมะยมไว้หน้าบ้าน จะเป็นมหานิยม
 - 2.2 ตั้งชื่อเด็กเป็นสัตว์ ผีจะไม่เอาไป
 - 2.3 หญิงขณะมีครรภ์ให้รักษาศีล
 - 2.4 เมื่อกลับจากเผาศพ ต้องล้างเท้า
 - 2.5 วันชำระสระพระเกล้า

- 2.6 อังคารเสารสิ้นวิบัติปัดโถม
- 2.7 ตัดเล็บวันพุจันทรกันจัญไร
- 2.8 เรียนสิ่งใดพฤษหสดี
- 2.9 วันอาทิตย์สิทธิโชคโฉลกดี
- 2.10 เอาเครื่องสีแดงทรงเป็นมงคล
- 2.11 วันจันทร์นั้นควรสีนวลขาว
- 2.12 จะยืนยาวชั้นชาสถาผล

การที่มนุษย์อยู่รวมกันเป็นสังคม มีค่านิยม เอกลักษณ์ ความเชื่อ สภาพทั่วไปทางเศรษฐกิจและสังคมไทย ซึ่งส่วนใหญ่ประกอบอาชีพทางเกษตรกรรม นับถือศาสนาพุทธ แต่มีผู้น้อยที่นับถือคริสต์ศาสนา ศาสนาอิสลาม และลัทธิอื่น ๆ อิทธิพลของศาสนาและลัทธิเหล่านี้ส่งผลให้ขนบธรรมเนียมประเพณีไทยมีลักษณะที่อุดหนุนเกื้อกูลในการประกอบอาชีพ...ประเพณีต่างๆ มักมีศาสนาเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย ประกอบกับวัฒนธรรมชาติอื่น ๆ ได้เข้ามามีอิทธิพลต่อวัฒนธรรมไทย ทำให้เกิดรูปแบบของการผสมผสานทางขนบธรรมเนียม จารีต ประเพณี และวัฒนธรรมขึ้นมาอีกแบบหนึ่ง

1.1 สู่ความคิดความเชื่อ

การศึกษาเกี่ยวกับความคิด ความเชื่อ ไม่ว่าจะ เป็นของชนชาติใดก็ตาม ย่อมเป็นเรื่องที่ละเอียดอ่อน ลึกซึ้ง ยากที่จะอธิบายได้ครบถ้วนสมบูรณ์ การศึกษาเกี่ยวกับความคิดความเชื่อไทยก็ใช้ช้อยกเว้น ชนชาติไทยมีประวัติศาสตร์ความเป็นมาที่ยาวนานซับซ้อน มีการผสมผสานทางความเชื่อ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีพัฒนาการทางสังคมหลายขั้นตอน และมีการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองที่สำคัญอยู่เป็นระยะ ปัจจัยแวดล้อมทั้งหมดนี้ล้วนแต่มีส่วนกำหนดความเป็นไปของวิถีชีวิตของผู้คนในระดับต่าง ๆ ในสังคมไทย ให้มีลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างกันออกไปตามกาลและตามสภาพการณ์ (มณี พะยอมยงค์. 2529 : 178) งานศึกษาวิจัยเกี่ยวกับความคิดความเชื่อไทยนี้ไม่อาจจั่วจ๋องได้ว่าได้ครอบคลุมมิติต่าง ๆ เหล่านี้ งานศึกษานี้ไม่ได้ให้คำอธิบายว่าอะไรคือเงื่อนไขปัจจัยทางประวัติศาสตร์ที่มีส่วนก่อร่างสร้างสรรค์ ความคิดความเชื่อไทยไม่ได้แสดงความแตกต่างหลากหลายทางความคิดความเชื่อตามภูมิภาคต่าง ๆ ของประเทศ และไม่ได้ชี้แสดงเกี่ยวกับความคิดความเชื่อไทยผ่านกรอบการเปรียบเทียบกับชนชาติวัฒนธรรมอื่นในภูมิภาคเอเชียอาคเนย์ คุณูปการของงานศึกษาชิ้นนี้หากจะมีอยู่บ้างก็คงจะเป็นความพยายามที่รวบรวมคตินิตินต่าง ๆ เกี่ยวกับรากฐานแห่ง “ความเป็นไทย” ไว้ในที่เดียวกัน จากสามแง่มุมใหญ่ ๆ คือ คติเกี่ยวกับจักรวาลและศีลธรรม ระบบระเบียบแห่งสังคม และทำที่ต่อความเป็นไปของชีวิตชาวไทยโดยทั่วไป ทั้งนี้โดยตั้งฐานคติอยู่ที่หลักฐานข้อมูลจากจารีตที่ผูกพันกับลายลักษณ์เป็นหลัก มิใช่ด้วยเจตนาจะเน้นแต่วัฒนธรรมหลวง โดยไม่ใส่ใจกับคตินิตินพื้นเมือง แต่ด้วยข้อจำกัดทางเวลาและข้อจำกัดทางความรู้ของคณะผู้ศึกษาเอง คุณูปการอีกประการหนึ่งซึ่งอาจจะกล่าวถึงได้บ้างคงจะเป็นความพยายามที่จะแสดงให้เห็นว่า ภายใต้บริบทแห่งการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจสังคมอย่างรวดเร็วใน

รอบ 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา คติทัศน์ต่าง ๆ เกี่ยวกับความคิด ความเชื่อไทยได้เปลี่ยนแปลงไปในทิศทางใดบ้าง ความหมายของคำต่าง ๆ เช่นคำว่า เจ้า ผู้ดี ที่พึ่ง บุญคุณ เล่น ในสังคมไทยได้พัฒนาความหมายไปอย่างไรได้เปลี่ยนแปลงหรือครอบคลุมกิจกรรม คติ คุณค่าใหม่ ๆ เข้ามาในลักษณะใด ทั้งนี้ทั้งนั้นแม้แต่จุดมุ่งหมายสองประการของงานศึกษานี้ตามที่กล่าวข้างต้น ก็ยังไม่ครบถ้วนสมบูรณ์ ยังมีแง่มุมและหลักฐานต่าง ๆ ที่ต้องพิจารณาประกอบกันอีกมากในโอกาสต่อไป

ศาสนาและความเชื่อในล้านนา

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะมีบทบาทสำคัญอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาเป็นเวลานาน แต่กระนั้นชาวล้านนาก็ยังมีความเชื่อในเรื่องต่าง ๆ ที่นอกเหนือไปจากพระพุทธศาสนาอยู่อีกเป็นอันมาก เช่น ความเชื่อในเรื่องของการนับถือผี ความเชื่อในไสยศาสตร์และเวทมนตร์ ความเชื่อในโชคกลางและอื่น ๆ ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ เหล่านี้ได้มีอิทธิพลอย่างสำคัญต่อโลกทัศน์บุคลิกภาพและวิถีการดำเนินชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก ดังสะท้อนให้เห็นได้ในขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ของชาวล้านนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในการนับถือผีนั้นเป็นความเชื่อพื้นฐานที่มีอยู่ในสังคมของชาวล้านนามาตั้งแต่เดิมและเป็นกลไกสำคัญที่เกี่ยวข้องอยู่ในโครงสร้างทางสังคม ทำหน้าที่ในการจัดระเบียบและควบคุมทางสังคม เพื่อให้สังคมดำเนินไปด้วยความเรียบร้อยสำหรับพระพุทธศาสนานั้นเป็นระบบความเชื่อแบบใหม่ที่เข้ามาในภายหลัง ซึ่งก็ได้ช่วยขยายระบบความคิดทางศีลธรรมและเรื่องบุญ บาป กรรม นรก สวรรค์ ฯลฯ ให้กว้างขวางขึ้นไปอีก ทั้งความเชื่อในการนับถือผี และพระพุทธศาสนาดังกล่าวนั้นต่างก็ได้ขัดแย้งกัน แต่จะผสมผสานกลมกลืนจนเป็นระบบเดียวกันอยู่ในความคิดความเชื่อของชาวล้านนาเสมอมา จึงมี ผู้เสนอความคิดเห็นว่า พระพุทธศาสนาของชาวล้านนานั้นมีลักษณะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน การที่จะรู้จักเข้าใจในบุคลิกภาพของชาวล้านนาและลักษณะทางสังคม วัฒนธรรมของล้านนาแล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องทำความเข้าใจในระบบความเชื่อต่าง ๆ โดยเฉพาะความเชื่อในการนับถือผีและพระพุทธศาสนาของชาวล้านนาด้วย ดังนั้น เรื่องราวของการนับถือผีและพระพุทธศาสนาที่ปรากฏอยู่ในสังคมของล้านนาจึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญและน่าสนใจมิใช่น้อยซึ่งในบทต่อไปนี้จะได้กล่าวในรายละเอียดที่เน้นเฉพาะในเรื่องการนับถือผีและเรื่องราวของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏมีอยู่ในดินแดนล้านนา ซึ่งถือได้ว่าเป็นระบบความเชื่อที่สำคัญที่มีบทบาทอยู่ในดินแดนล้านนานับตั้งแต่อดีต สืบมาจนกระทั่งปัจจุบัน

ชาวล้านนามองโลกและชีวิตในส่วนที่มันมีความสัมพันธ์กันอยู่ในหลายๆ แง่หลายๆ มุม ชีวิตมิได้ดำรงอยู่ตามสภาวะของมันล้วนๆ ทั้งมิได้ยึดติดขอบเขตความเกี่ยวข้องของชีวิตเฉพาะกับธรรมชาติที่มนุษย์อาจสัมผัสได้ในลักษณะเป็นรูปธรรมหรือวัตถุธรรมที่อยู่ใต้อิทธิพลของสิ่งที่วิชาฟิสิกส์กล่าวถึงเท่านั้น จากประสบการณ์ต่างๆ ตลอดช่วงวิวัฒนาการอันยาวนานสืบทอดต่อกันมาและการได้สัมผัสกับธรรมชาติที่ห่อหุ้มตัวเขาเอง ประกอบเข้ากับลัทธิเชื่อดั้งเดิมอันเนื่องมาจากอิทธิพลของหลักคำสอนในศาสนา ทำให้ชาวล้านนาได้เกิดแนวความคิดและความเชื่อขึ้นมาอีกชั้นหนึ่งในสิ่งหรือเรื่องที่

ละเอียด ลึกซึ้งซับซ้อนยิ่งไปกว่าพฤติกรรมของธรรมชาติกล่าวคือปรากฏการณ์ของธรรมชาติต่างๆ ที่มาสัมผัสกับชีวิตนั้นมันมิได้สิ้นสุดเอาเพียงได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ฯลฯ เท่านั้น แต่ดูเหมือนว่ามันมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งซ่อนตัวแอบแฝงอยู่ในนั้น ซึ่งเป็นตัวบงการควบคุมและดำเนินการให้ปรากฏการณ์ต่างๆ ของธรรมชาติรวมทั้งบางเรื่องของชีวิตมนุษย์ต้องเป็นไปในลักษณะต่างๆ จะในด้านความดี ความชั่ว ความสุข หรือความทุกข์ก็ตาม

ในขณะเดียวกัน วรรณกรรมบางประเภทของศาสนา ยังมีอิทธิพลปลูกฝังความเชื่อเกี่ยวกับ เรื่องของปวงเทพ เช่น พวกเทพที่สถิตอยู่ตามอากาศ (อากาศเทพ) ตามสถานที่ต่างๆ (ภูมิเทพ) หรือ ตามป่าไม้ลำเนาไพร (รุกขเทพ) เหล่านี้เป็นต้น ได้เข้ามาผสมกับความคิดที่เกิดจากประสบการณ์ที่มีอยู่ก่อนแล้วนั้น ยิ่งทำให้มั่นใจขึ้นอีกว่าธรรมชาติเหล่านี้ต้องมี “สภาวะ” (being) หนึ่งอย่างใดสถิตอยู่ด้วย จึงสามารถคลบคลานให้เกิดปรากฏการณ์ขึ้นทั้งในทางลบและทางบวก

แนวความคิดความเชื่อ และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากความคิด ความเชื่อดังนี้มีในเรื่องที่ไร้เหตุผลหรือไร้ข้อเท็จจริงเลยที่เดียวอย่างน้อยที่สุด เรายังได้พบว่าคล้ายๆ กันนี้มีอยู่ในวัฒนธรรมตะวันตก เรียกกันว่า Animism ซึ่งเข้าลัทธิหรือความเชื่อถือที่เป็นมูลเหตุอย่างหนึ่งให้เกิดศาสนาของสังคมมนุษย์แต่โบราณ ศาสนาที่ถือเค้าโครงดังกล่าวมักจะเป็นศาสนาประเภทเทวนิยม (Theism)

อย่างไรก็ตาม โดยที่ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลของพุทธประเพณีมานาน จึงทำให้แนวความคิดความเชื่อดังกล่าวข้างต้นสามารถพัฒนาขึ้นมาเป็นความคิดและความเชื่อ ด้วยพระผู้เป็นเจ้า ผู้สร้างโลก (God) อย่างที่ศาสนาฝ่ายเทวนิยมอื่นๆ เชื่อถือกันมาชาวล้านนามีความเชื่อถือเรื่องลึกลับมหัศจรรย์ ทำนองนี้ในลักษณะพื้นๆ เบาๆ เช่นเดียวกันชาวไทยในภาคอื่นๆ ของประเทศ ที่ได้รับอิทธิพลจากประเพณีพราหมณ์ที่เชื่อว่า เบื้องหลังความเป็นไปของธรรมชาติทั้งหลายเหล่านี้ยังมีปวงเทพ (Deities) ประเภทต่างๆ ทั้งดีและร้ายสถิตอยู่ทั่วไป

ถึงกระนั้น เรายังได้พบว่า ชาวล้านนาได้ยอมรับโลกทัศน์ทำนองนี้อยู่บ้าง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในชุมชนชนบทหรือแม้แต่ในสังคมคนเมืองเอง ความรู้สึกก็ยังแฝงไว้ซึ่งอิทธิพลของโลกทัศน์นี้อยู่ไม่น้อย ดังจะเห็นได้จากพฤติกรรมที่แสดงออกทางวัฒนธรรมหลายๆ ด้านของชีวิต ดังจะคัดเลือกตัวอย่างมาประกอบดังนี้ต่อไปนี้

1.2 ความเชื่อเรื่อง “ขวัญ”

พิธีสู่ขวัญบายศรี นับเป็นประเพณีสำคัญยิ่งที่ชาดามีได้ในวัฒนธรรมของชาวล้านนา ชาวล้านนาถือว่า คน สัตว์ หรือแม้แต่ข้าวของต่าง ๆ ย่อมจะมีสภาวะที่มีอำนาจลึกลับอย่างหนึ่งแฝงอยู่กับตัวเรียกว่า “ขวัญ” ขวัญนี้มีธรรมชาติเบา เป็นนามธรรม แสดงออกในลักษณะแก้วกล้า

อาจหาญ เข้มแข็ง ล่องลอยสิ่งอยู่ทั่วร่างกาย มนุษย์และสัตว์มนุษย์มีขวัญประจำตัว 32 ขวัญ เรียกว่ามีจำนวนครบตามอาการ 32 ของชีวิตนั่นเอง ถ้าอาการทั้ง 32 ของมนุษย์อยู่สุขสบายเป็นปกติ เราเรียกว่า “ขวัญอยู่กับเนื้อกับตัว” แต่ถ้าขณะใดดีใจมาก หรือตกใจมาก หรือประสบอุบัติเหตุ หรือป่วยไ้ช้ชาน ๆ ขวัญก็จะอ่อนหรือหนีออกจากเนื้อจากตัว จึงมีคำกล่าวกันว่าขวัญหนีดีล้ำ ขวัญหาย ขวัญหนีดีฝ่อ เป็นต้น ขวัญไม่ใช่วิญญาณ หรือจิตใจหรือความรู้สึกนึกคิด ซึ่งเป็นอาการของวิญญาณหรือจิตใจ แต่ขวัญเป็นสภาวะอันหนึ่งแฝงอยู่ในส่วนของร่างกายและจิตใจ ขวัญมารวมกลุ่มกันตรงจุด ๆ หนึ่งบนกระหม่อมที่เราเรียกว่า “จอมขวัญ” ขวัญนี้มีลักษณะ 2 อย่าง อย่างแรกเป็นเรื่องที่อยู่เหนือการควบคุมของมนุษย์และอีกอย่างเป็นเรื่องที่มีมนุษย์อาจสัมผัสได้ในแง่ของการประนีประนอมต่อขวัญ

เมื่อเกิดเหตุให้ต้องเสียขวัญขึ้นมา จึงต้องมีพิธีเรียกขวัญ (ฮ้องขวัญ) ให้กลับคืนมาอยู่กับเนื้อกับตัว พิธีสู่ขวัญบายศรีนี้แสดงออกในลักษณะเป็นมงคลนิมิตหรือที่เรียกว่า “รับขวัญ” เช่นในกรณีเราหลุดพ้นจากภัยอันตราย หรืออุบัติเหตุบางอย่างหรือเดินทางกลับจากถิ่นไกลไปนาน ๆ หรืออุบัติเหตุบางอย่างหรือเดินทางกลับจากถิ่นไกลไปนาน ๆ หรือประสบโชคอย่างหนึ่งอย่างใดในชีวิต ดังนั้น ถ้าศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งแล้วจะเห็นว่า ชาวล้านนามองชีวิตมนุษย์ในลักษณะมีส่วนผสมกัน 3 ส่วน คือ ร่างกาย จิตใจ หรือ วิญญาณและขวัญ ส่วนประกอบทั้ง 3 นี้ต้องอยู่ร่วมกันแยกจากกันไม่ได้ ทั้งสามต้องทำงานหน้าที่สอดคล้องกัน แต่ขวัญมีลักษณะหน้าที่ส่วนใหญ่มักเกี่ยวข้องกับจิตใจหรือวิญญาณโดยตรง เช่นที่กล่าวว่า คนโน้นขวัญดี คนนี้ขวัญเสีย จึงต้องมีพิธีหรือกิจกรรมบำรุงขวัญในประเด็นนี้อาจกล่าวได้ว่า ขวัญคือพลังแฝงอยู่ในจิตใจของแต่ละบุคคลนั่นเอง ถ้าจิตใจเสียดุลหรือหย่อนความเข้มแข็งก็เรียกว่า เสียขวัญเหมือนกัน

การสู่ขวัญนิยมทำกันเกือบทุกบ้านในสังคมล้านนา ความมุ่งหมายของคนล้านนาเกี่ยวกับกิจกรรมทางวัฒนธรรมด้านนี้ ผู้วิจัยสามารถวิเคราะห์ได้ดังนี้

- เป็นความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งที่ทรงพลังหรืออำนาจลึกลับแฝงแผ่รักษาคนและสัตว์อยู่ภายในร่างกายตลอดเวลา เป็นนามธรรม ที่อยู่เหนือกลไกและกฎเกณฑ์ของธรรมชาติจะควบคุมกำหนดและพิสูจน์ได้แน่นอนตายตัว เมื่อสิ่งที่เรียกว่า “ขวัญ” ครองอยู่กับตัวคนหรือสัตว์ ทำให้มีความเป็นอยู่อย่างมีดุลยภาพระหว่างจิตใจกับร่างกาย มันเป็นเรื่องนอกเหนือวิสัยทางกายและจิตภาพ

- ความสำนึกในบุญคุณของผู้ที่ทำประโยชน์แก่ตน ซึ่งก็ถือเป็นโลกทัศน์สำคัญยิ่งอันหนึ่งของชาวล้านนา การสำนึกในบุญคุณนี้ ชาวล้านนาได้รับอิทธิพลคำสอนทางพุทธปรัชญาที่สอนให้มีความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ เช่น บิดามารดา ครูอาจารย์ แม้กระทั่งสัตว์เลี้ยงที่ให้คุณ เมื่อตนได้รับผลประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้ ก็กระตุ้นให้เกิดทัศนระว่าถ้าไม่ทำกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นการตอบแทนคุณแล้ว ตนจะเป็นคนไม่ดี หรือเป็นคนอกตัญญูหรือเนรคุณ ในด้านจริยศาสตร์ (Ethice)

1.3 ความเชื่อหรือทัศนเกี่ยวกับโชคกลาง

ชาวล้านนาส่วนใหญ่เข้าใจและนี่ก็อยู่เสมอกันว่า ตนเองเกิดมาเพราะบุญนำกรรมแต่ง ครั้งเกิดมาเป็นผู้เป็นคนได้แล้ว ก็มีได้หมายความว่าตนเองจะสามารถกำหนดควบคุมชะตาชีวิตตนเอง ได้ทุกอย่าง ยังมีเรื่องของชีวิตหลายอย่างและหลายแง่มุมที่มีได้เป็นไปโดย “เจตนา” ของมนุษย์ สิ่งเหล่านั้นมันอาจเกิดขึ้นโดยความบังเอิญหรือจากอิทธิพลอย่างหนึ่งอย่างใดเหนือเหตุผลของมนุษย์และการควบคุมโดยเจตนาแท้ๆ ของมนุษย์เอง ซึ่งเป็นเรื่องที่ไม่อาจรู้ได้ล่วงหน้า หรือแม้ว่าจะมีการสะกดใจให้รู้ล่วงหน้าก็เรียกว่า “สังหรณ์” แต่เราก็ทำอะไรไม่ได้

เรื่องเช่นนี้ ชาวล้านนานิยมเชื่อถือกันมาเรื่อยๆ ตั้งแต่โบราณกาลจนถึงปัจจุบัน หากศึกษากันให้ลึกซึ้งและถ่องแท้ตามแนวทางโลกทัศน์แล้ว การเชื่อถือทำนองนี้หาเป็นเรื่องไร้สาระ อันใดไม่ เพราะธรรมชาติของมนุษย์ย่อมสั่งสมและจดจำการเรียนรู้และรวบรวมประสบการณ์เสมอมา การสังเกตจดจำเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นซ้ำๆ กัน ทำนองสถิติ จึงเป็นแนวทางได้มาซึ่งความเชื่อถือเหล่านี้และรับช่วงสืบทอดต่อ ๆ กันมา

แน่นอนในชีวิตจริงของมนุษย์นั้นยังมีหลายเรื่องหลายประการที่ไม่อาจจับใส่ ห้อยทดลองพิสูจน์ให้เป็นผลออกมาได้ทางวิทยาศาสตร์ และวิทยาศาสตร์ก็ไม่ปฏิเสธ “ความไม่มีอยู่จริง” ของสิ่งที่วิทยาศาสตร์ยังเอื้อมไม่ถึง ยิ่งกว่านี้เราก็กังไม่สามารถจะหาวิธีการอย่างอื่นมาลบล้างความเชื่อนี้ให้หมดไปจากวัฒนธรรม คติธรรมหรือโลกทัศน์ของชาวเหนือรวมทั้งมนุษย์ในส่วนอื่น ๆ ของโลกได้

อาศัยเหตุผลมนุษย์อยู่ในวิสัยกำหนดรู้อดีต ปัจจุบันและอนาคตบางส่วนบางเรื่อง ได้ แต่มีบางส่วนบางเรื่องของอนาคตจิตสำนึกและเหตุผลของมนุษย์ก็สืบคลานไปไม่ถูก และปฏิบัติตัวไม่ได้ด้วยเจตน์จำนงของมนุษย์ แม้กระนั้นสิ่งที่มองไม่เห็นล่วงรู้ไม่ได้นั้นก็ยังคงถูกเปิดเผยโดยให้สื่ออย่างอื่นแทน เช่น ปรีศนาหรือนิมิตรหมายบอกให้รู้ แต่จะให้รู้ทั้งหมดโดยแจ้งชัดแน่นอนไม่ได้นี่คือ กระบวนการของโชคกลาง

ชาวล้านนาเชื่อว่า “โชคดีและโชคร้าย” นั้น เป็นเรื่องที่มีมนุษย์กำหนดขึ้นได้ (กรรม) และที่กำหนดเอาเองโดยวิสัยของมนุษย์ไม่ได้ หากวิเคราะห์ให้ดีให้ถ่องแท้แล้ว ประการแรก ได้รับอิทธิพลจากแนวคิดหรือทัศนะเรื่อง “กรรม” ซึ่งเกี่ยวโยงไปสู่ทัศนะ ว่าด้วยกฎของเหตุผล (The Law of Causality) ของพุทธปรัชญา ส่วนประการหลังได้รับอิทธิพลจากลัทธิพราหมณ์ ผสมลัทธิวิญญาณนิยม กลายเป็นลัทธิถือโชคกลาง

ปรากฏว่าลัทธิเชื่อถือโชคกลาง ชาวล้านนาไทย โดยเฉพาะชาวชนบทพื้นเมืองทั่วไป ให้ความนับถือกันอย่างเหนียวแน่นพอสมควร ดังนั้นเราจะเห็นว่าพิธีกรรมหลายๆ อย่างทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และไม่เกี่ยวข้องกับศาสนา ชาวล้านนาไทยมักจะโยงความสัมพันธ์ของตนไปสู่อำนาจลึกลับมหัศจรรย์เหล่านี้ ที่ตนเชื่อว่าเป็นตัวการมีพละนาภาพสามารถบันดาล “โชคดีหรือโชคร้าย” อย่างหนึ่งอย่างใดให้แก่ตนเองและหรือแก่คนที่เกี่ยวข้องกับตัวเอง “ท่านรู้เรา ท่านเห็นเรา แต่เราไม่รู้ไม่เห็นท่าน” นี่คือการรู้สึกนึกคิดแฝงอยู่เป็นแก่นแกนในความเชื่อดังกล่าว ฉะนั้นในโอกาสประกอบพิธีกรรมต่างๆ รวมทั้งการทำบุญสุนทาน ชาวล้านนาจึงได้เชิญท่าน ผู้เป็นหัวหน้า

เรียก “ปู่อาจารย์” หรือ “ปู่จารย์” มากล่าวคำแผ่กุศลผลทานแก่เทพเจ้าผู้มีอิทธิฤทธิ์เหล่านั้น ในลักษณะเกรงกลัวสมยอม งอนง้อ และเอาอกเอาใจ

“พระกุศลนี้มามีมาก ขอถวายฝากไปหา ทั้งเสื่อบ้านและเงินเมือง อันรักษา แม่น้ำและสายเหมือง ผับแผ่นพื้นทั้งมวล เทวพรหมฝูงเทเวศ องค์วิเศษสุดสงวน... มีฤทธิ์อำนาจนัก คักดีหนา...เทพา และยักษ์...”

ความเชื่อเรื่องโชคกลางยังมีความสัมพันธ์โยงไปถึงปรากฏการณ์ ธรรมชาติต่างๆ ทั้งที่เป็นสัตว์และสิ่งอื่นๆ อยู่รอบตัวคนชาวล้านนาได้รวบรวมข้อมูลจากการพฤติกรรมความ เคลื่อนไหวของสิ่งต่างๆ รอบตัวแล้วนำมาวิเคราะห์โยงเข้ามาพัวพันกับชีวิตตนว่าถ้าสิ่งแวดล้อมเป็น เช่นนั้นเช่นนี้ ก็จะมาชี้บ่งนิมิตรหมายบอกผลดี หรือผลร้ายอย่างไรที่จะเกิดแก่ชีวิตตน ชุมชนตลอด จนถึงบ้านเมือง ดังนั้นการสังเกตสิ่งแวดล้อมจึงมีหลายสิ่งหลายอย่างซึ่งบอกโชคดีโชคร้ายของชีวิต

ดินฟ้าอากาศและสัตว์พืชบางจำพวก แสดงอาการในบางโอกาสบางทิศทางและ บางสถานที่ที่ถือเป็นการผิดปกติ เป็นเครื่องหมายบ่งบอกกลางสังหรณ์แก่คนเราเช่น แร้ง กา นกเค้า ผีง ต่อ จีบบนบ้านเรือนก็ดี รุ่งกินน้ำ ฟาผ่าก็ดี ต้นไผ่เขียนออกดอกผิดปกติก็ดี หรือแม้แต่ตา เขม่นซ้ายขวาก็ดี เหล่านี้เป็นต้น ถือเป็นกลางสังหรณ์ แสดงว่าจะมีเหตุเกิดขึ้นอย่างหนึ่งอย่างใดโดย คาดไม่ถึง

1.4 ความเชื่อเรื่องการผิดผี

แนวทางการเชื่อเกี่ยวกับสิ่งอยู่เหนือปกติธรรมดา หรือที่เลยไปกว่าวิสัยสามัญ ของคนเราจะสัมผัสได้ด้วยกุ จมูก ฯลฯ อันหนึ่งที่ล้านนาถือว่ามีส่วนเกี่ยวข้องกับชีวิตคือ “ผี” ความสัมพันธ์นี้แสดงออกมาในลักษณะให้การเคารพบูชา หวงแหน ยาเกรง เอื้อเฟื้อ และพำนัก พึ่งพิง ผีเหล่านี้มีจำนวนมากมายทั้งที่พฤติกรรมให้คุณและที่โทษแก่มนุษย์ ทั้งที่เป็นมิตรกับมนุษย์ และที่ดลบันดาลภัยอันตรายแก่มนุษย์ แต่ส่วนใหญ่มักเป็นผีประเภททรงคุณธรรม มีส่วนเกี่ยวข้องกับ มนุษย์ในแง่คอยให้การป้องกันคุ้มครองพิทักษ์รักษา และอำนวยคุณความดีให้มนุษย์ด้วยมิตินาฏ ภาพของผีเอง ถ้าในความสัมพันธ์นั้นมนุษย์กระทำดีต่อผี แต่ในขณะที่เดียวกันมนุษย์อาจได้รับโชคร้าย หรือสูญเสียผลประโยชน์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตนไม่ถูกไม่ควรอันเป็นเหตุ “ขัดใจผีหรือไม่ถูกใจผี” อย่าง ที่เราเรียกว่า “ผิดผี”

ผีมีอะไรหลายๆ อย่างเหมือนมนุษย์กล่าวคือ มีชีวิตจิตใจมีความรู้สึกนึกคิด มีความโกรธ ความโลภ และความหลง มีที่พักพิงอาศัยเป็นแหล่งแห่งที่ ที่แตกต่างจากมนุษย์ คือผี มรกายทิพย์ท่านว่าผีทั้งหลายมีกายทิพย์ และอีกอย่างผีมีมิตินาฏภาพเหนือมนุษย์และธรรมชาติ ผี เหล่านี้มีลักษณะเป็นเทวดาประเภทหนึ่งแต่ไม่ไปอาศัยอยู่บนโลกสวรรค์ หากแต่มาอิงอาศัยอยู่ในโลก มนุษย์คอยเกี่ยวข้องแทรกแซงในกิจกรรมต่างๆ ไปของมนุษย์ แต่ผีที่เกี่ยวข้องใกล้ชิดที่สุดกับมนุษย์ คือ ผีเสื่อบ้านผีเสื่อเมืองและผีเรือน ซึ่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระหว่างมนุษย์กับผีนี้แสดงออก ในรูปการณ์ต่างๆ ของชีวิตชาวล้านนา เกี่ยวข้องแม้กระทั่งในกิจกรรมความรักหรือความสัมพันธ์ ระหว่างเพศของหนุ่มสาว จึงขอกล่าวว่าความเป็นอุทธาหรณ์ในตอนนี

หากบ่าหน้าขึ้นไปสู่บรรยากาศวัฒนธรรมเมืองเหนือ โดยเฉพาะที่มุ่งแสดง พฤติกรรมอย่างเป็นหนุ่มเป็นสาว เราจะได้ยินคำบอกเล่าและคำเตือนจากชาวล้านนาทำนองว่า “ระวังผิดผีเข้าให้เนื้อ” กล่าวคือ ประเพณีเมืองเหนือนั้น ให้ความสำคัญนิสระมากในการดำรงชีวิตอยู่ ร่วมกันไม่ว่าในด้านใดๆ และกิจกรรมใดๆ ของชีวิตชาวล้านนานิยมอิสระภาพ (Liberalism) เป็น หลักใหญ่ข้อหนึ่งในปรัชญาชีวิตของพวกเขา เข้าทำนองคติที่ว่า “พึงดำรงชีวิตอยู่ และพึงอยู่อย่าง สุขสันต์ธรรมดา” (Let live and live joyfully) ในกิจการความรักซึ่งเริ่มต้นด้วยการเสาะ แสวงหาคู่ยึดถือปรัชญาข้อนี้ บิดามารดาผู้หลักผู้ใหญ่หรือผู้ปกครองจะยอมรับนิสระเสรีอย่างเต็มที่ ของหนุ่มสาว ทั้งนี้ย่อมอยู่ในร่องรอยของประเพณีอันดีงาม

ในการ “แอ้วสาว” หรือการเกี่ยวพาราสีสาว ฝ่ายชายหนุ่มจะต้องเข้าใจธรรมเนียมเมืองเหนือ และต้องระมัดระวังเป็นพิเศษ หากประพฤตินละเมิดฝ่ายหญิงส่วนโดยเฉพาะอย่างยิ่งทางกาย เช่น จับมือถือแขนหรือทำอย่างหนึ่งอย่างใดเลยไปกว่านี้ ฝ่ายหญิงสาวจะยินดียอมรับ หรือไม่ก็ตาม นั้นแสดงว่าฝ่ายชาย ได้กระทำการผิดผีเข้าให้แล้ว เมื่อฝ่ายชายผิดผีเช่นนี้ก็ เป็น ประเพณีที่ฝ่ายหญิงจะต้องเรียกร้องให้ฝ่ายชายต้องประกอบพิธี “เสียผี” ขึ้น ตามขั้นตอนและ กระบวนการที่ปฏิบัติกันโดยประเพณี

ความเชื่อเรื่อง “การผิดผี” นี้ หากเราศึกษาให้ละเอียดลึกซึ้งลงไปจะพบว่าได้สืบ เนื่องมาจาก “ลัทธิบูชาบรรพบุรุษ” (Ancestor-Worship) อันเป็นต้นกำเนิดสำคัญยิ่งอันหนึ่งของ ลัทธิประเพณีหลายๆ อย่าง รวมทั้งประเพณีผิดผี และเป็นที่มาของศาสนาบางประเภทอีกด้วย เฉพาะในสังคมและวัฒนธรรมล้านนาเราอาจพูดได้ว่า ต้นเหตุแห่งความเชื่อถือหรือที่คนดังกล่าวนี้มี มาได้ 2 ลักษณะผสมกัน ประการแรกสืบเนื่องมาจากความเชื่อถือของชาวล้านนาไทยโบราณก่อนที่ จะได้รับอิทธิพลของพุทธศาสนา ความเชื่อถือนี้เจริญเติบโตขึ้นมาจากลัทธิ Animism ดังกล่าว มาแล้วในตอนแรก และอีกประการที่สองอาจเนื่องมาจากแนวคำสอนทางพุทธศาสนา

อาศัยข้อมูลทางโบราณคดีมานุษยวิทยาและประวัติศาสตร์เราพอยืนยันได้ว่าชาวล้านนาไทยมีโลกทัศน์เกี่ยวกับความเชื่อถือและบูชาวิญญาณบรรพบุรุษ ชาวพื้นเมืองล้านนาไทยรู้จัก และยอมรับกันทั่วไปว่าบรรพบุรุษของตนเองผู้สืบเชื้อสายมาจาก “ปู่แสนสาอย่าแสนไส้” หรือบางทีก็ เรียก “ปู่แสนย่าแสน” เพราะพวกเขาเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนนับตั้งแต่ปู่แสนย่าแสนเป็นต้นมา จนถึงปู่ ย่า ตา ยาย หรือบิดามารดาของตนนั้นเวลาตายไปแล้วก็ตายไปเฉพาะร่างกายเท่านั้น ส่วนดวงวิญญาณอันเป็นหลักใหญ่ของชีวิตนั้นมิได้หายสาบสูญไปไหน หากแต่มีความอาลัยอาวรณ์ ผูกพันอยู่กับพวกเขาตลอดไป คอยติดต่อสัมพันธ์อยู่กับลูกหลาน สิ่งสถิตอยู่บริเวณสถานที่ที่ ลูกหลานอาศัยอยู่เช่นอยู่ตามบ้านเรือน และสถานที่ต่างๆ (สมิทธ์ สระอุบล. 2534 : 57-59) ซึ่งลูกหลานให้ความเคารพเชื่อถือ และบางทีเราเรียกว่าผีเรือน หรือถ้ามีอิทธิฤทธิ์แผ่กว้างออกไป ตลอดถึงบ้านเมืองเราก็เรียกว่า “ผีเสื้อบ้านเสื้อเมือง” วิญญาณบรรพบุรุษเหล่านี้แสดงบทบาทในฐานะเป็นผู้ทำหน้าที่พิทักษ์รักษาปกป้องคุ้มครองลูกหลานภายในครอบครัว และคอยเป็นหูเป็นตา สอดส่องความเป็นอยู่ และความประพฤติของลูกหลานในลักษณะหวงแหนลูกหลานไว้อีกด้วย หาก

ลูกหลานปล่อยปละละเลยไม่ให้การเอาใจใส่ กระทบเอง หรือปล่อยให้คนอื่นเข้ามากระทำกรอย่างหนึ่งอย่างใด อันส่ออาการละเมิดหรือล่วงเกิน “ใจ” ของดวงวิญญาณบรรพบุรุษเข้าสู่ลูกหลานคนใดคนหนึ่งในรอบครัวหรือทั้งครอบครัว ก็อาจประสบผลร้าย โดยดวงวิญญาณบรรพบุรุษนั่นเองบันดาลให้ก็ได้ ดังนั้น ในกรณีที่ชายคนใดคนหนึ่งไปกระทำกรล่วงละเมิดหญิงสาวของครอบครัว ชาวล้านนาในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง จึงเท่ากับเป็นการล่วงละเมิดหรือดูหมิ่น “ใจของท่านผู้รักษาบ้านเมือง” คือผิดใจดวงวิญญาณของบรรพบุรุษนั่นเอง

ตามคติความเชื่อ ชาวล้านนาไทยทั่วไปต่างเข้าใจและยอมรับกันว่าคนเรายังมีวิญญาณเป็นตัวกลางของการสืบต่อชีวิตอยู่ หลังจากการแตกดับของร่างกายแล้ว หากใครมีจิตใจเกี่ยวข้องกับผูกพันอยู่กับญาติพี่น้องมาเพียงไร วิญญาณของเขาก็จะเวียนวนติดอยู่กับญาติพี่น้องเพียงนั้น จนกว่าจะหมด “อุปาทาน” กับญาติพี่น้องของตน ดังนั้น เพื่อเป็นการแสดงความสัมพันธ์ระหว่างผู้ยังมีชีวิตอยู่กับดวงวิญญาณของผู้ตายไปแล้ว จึงได้เกิดประเพณีประกอบพิธีบำเพ็ญบุญขึ้นในลักษณะใดลักษณะหนึ่ง แล้วแผ่ส่วนบุญกุศลไปให้แก่ดวงวิญญาณของผู้ตาย ทั้งนี้ด้วยจุดประสงค์ 3 อย่างประกอบกันดังนี้

1. เพื่อเป็นการแสดงถึงความรัก ความอาลัย และความห่วงหาพันต่อผู้ตายให้ปรากฏว่าสายตาสังคมว่า ผู้ตายไปนั้นได้ประกอบคุณงามความดีเหลือไว้เป็นบุญคุณแก่ญาติพี่น้อง
2. เพื่อเป็นการตอบแทนบุญคุณของผู้ตายไปแล้ว และแสดงให้เห็นว่ายังมีความรักความอาลัยผู้ตายอยู่เสมอเหมือนว่าผู้ตายนั้นยังมีชีวิตอยู่
3. เพื่อหวังว่าผลแห่งการทำบุญนั้นจะมีผลานิสงส์ช่วยสงเคราะห์ดวงวิญญาณของผู้ตายได้เป็นพาหนะนำไปสู่สุคติที่ดี

บุญคุณกุศลที่อุทิศไปให้ผู้ตาย หรือดวงวิญญาณของผู้ตายนี้แหละคือ สื่อสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งเหนือธรรมชาติที่เรียกกันว่าผีสิง เทพ หรือเทวดา และอื่นๆ ที่เชื่อว่ายังมีบางสิ่งอย่างเกี่ยวข้องกับมนุษย์ เพื่อเป็นการยืนยันแนวคิดและความเชื่อดังกล่าว ขอให้เรามาศึกษาคำร่ำของพระยาปัญญาพิทยาจารย์ (พื้น) ซึ่งแต่งเป็นคำอุทิศ หรือแผ่กุศลผลทานแก่วิญญาณบรรพบุรุษและญาติพี่น้องผู้ล่วงลับไป ดังนี้

“...ที่นี้จักแวดกกฎหมาย ผูกพัน้องหมู่พันธุ์พงศ์ ด้วยอนิสงส์ถวายแผ่หื้อขอหื้อ ได้ออดปลันนา ทั้งบิดามารดา ปู่ย่าเชื้อหมู่ตายเป็น..แผ่รอดเสี้ยงจุนๆ.....”

ความเชื่อเรื่องการผีดผี ตลอดจนความเชื่อเกี่ยวกับการบูชาบรรพบุรุษซึ่งเป็นต้นตอให้เกิดประเพณีการถือผีดังกล่าวมาแล้วข้างต้นนั้น เป็นการชี้ให้เห็นว่าการมีชีวิตอยู่ในฐานะเป็นมนุษย์นั้น ความสัมพันธ์ของมนุษย์มิได้ถูกจำกัดอยู่ในแวดวงระหว่างมนุษย์ด้วยกันและระหว่างมนุษย์กับสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ ซึ่งถูกมนุษย์ใช้วิชาความรู้นำมาปรับปรุงดัดแปลงตกแต่ง และประดิษฐ์ประดอยให้เป็นอุปกรณ์อำนวยความสะดวกแก่ชีวิตเท่านั้นไม่ แต่มนุษย์ยังมีส่วนเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เชื่อว่ามีอยู่เหนือธรรมชาติ หรือเหนือวิสัยสามัญของกฎธรรมชาติอีกด้วย ยิ่งกว่านี้ยังถือว่า

แม้แต่สิ่งเหนือธรรมชาติก็ไม่อาจอยู่ได้โดยปราศจากมนุษย์ผู้อยู่ในแวดวงของธรรมชาติ ต่างฝ่ายต่างก็อิงอาศัยซึ่งกันและกันเป็นอยู่

เรื่องดังกล่าวข้างต้นนั้น เราอาจวิเคราะห์ได้แนวโลกทัศน์ทางจริยศาสตร์ (Ethics) บางอย่างแฝงอยู่เบื้องหลัง ซึ่งเป็นตัวทำให้เกิดลัทธิประเพณีเช่นนี้ขึ้น เป็นกิจกรรมแสดงออกซึ่งวัฒนธรรมส่วนหนึ่งของชาวล้านนาไทย

ความเชื่อในการนับถือผีของชาวล้านนา

เมื่อกล่าวถึงเรื่องผีและการนับถือผีของชาวชนบทในสังคมไทยโดยทั่ว ๆ ไปแล้ว หลายคนอาจจะมองเห็นว่าเป็นเรื่องงมงายและไร้สาระ แต่ในสภาพของความเป็นจริงแล้วการนับถือผีเป็นระบบความเชื่ออย่างหนึ่งที่ค่อนข้างจะมีความสำคัญเกี่ยวข้องกับชุมชนและวิถีชีวิตของผู้คนที่อยู่ในสังคมค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในสังคมของชาวล้านนาแล้วการนับถือผีจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เพราะความเชื่อในการนับถือผีนั้นเป็นระบบที่มีความสัมพันธ์กับโครงสร้างทางสังคม เป็นกลไกที่ช่วยกำหนดบทบาทและควบคุมพฤติกรรมทางสังคมของผู้คนในชุมชนให้ดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างราบรื่น

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะได้รับการนับถืออย่างแน่นแฟ้นและมีบทบาทอย่างสำคัญเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของชาวล้านนาเป็นอย่างมาก แต่อิทธิพลของพระพุทธศาสนาก็มีไม่มากพอที่จะกลบเกลื่อนคติความเชื่อแบบดั้งเดิมได้หมด ดังนั้น ในสังคมของล้านนการับถือผีก็ยังคงและปะปนไปกับพระพุทธศาสนา ดังสะท้อนให้เห็นในวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาของล้านนาในทุกวันนี้จึงมิได้เป็นพระพุทธศาสนาแบบปรัชญา แต่จะเป็นพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้านซึ่งเป็นการผสมผสานระหว่างพุทธ พราหมณ์ และผี อย่างไรก็ตามความเชื่อในการนับถือผีและประเพณีที่เกี่ยวข้องในทุกวันนี้ได้มีการเปลี่ยนแปลงเหลือน้อยลง โดยเฉพาะในชุมชนเมือง แต่ในสังคมของชาวชนบทความเชื่อ และประเพณีเกี่ยวกับการนับถือผีก็ยังคงมีปฏิบัติกันอยู่ การที่จะเข้าใจในลักษณะสังคมวัฒนธรรมและวิถีชีวิตของชาวล้านนาให้ถ่องแท้แล้วจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจในระบบความเชื่อดังกล่าวนี้ด้วย ซึ่งบทความต่อไปนี้จะกล่าวถึงความหมาย ความเป็นมา และประเภทของผีต่าง ๆ ที่มีความเชื่อและนับถืออยู่ในสังคมของชาวล้านนา เพื่อเป็นพื้นฐานให้เกิดความเข้าใจในสังคมและวัฒนธรรมของล้านนาต่อไป

คำจำกัดความของคำว่า “ผี”

ผี คืออะไร ได้มีผู้ให้คำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้หลายประการ เป็นต้นว่า หมายถึง วิญญาณของคนที่ยังมีชีวิตที่แลเห็นไม่ได้ในเวลาปกติ หรือเป็นสิ่งที่ปกติจะมองไม่เห็น คนถือหรือเข้าใจเอาว่ามีฤทธิ์อำนาจเหนือคน อาจให้คุณหรือโทษแก่คน ทำให้คนนับถือหรือเกรงกลัว และเป็นสิ่งใดก็ตามที่ปกติไม่สามารถจะมองเห็นตัวได้ แต่เราถือเข้าใจเองว่ามีฤทธิ์และอำนาจอยู่เหนือคน อาจให้ดีหรือให้ร้าย คือให้คุณหรือให้โทษแก่เราได้สิ่งเหล่านี้เราเกรงกลัวและบางทีก็นับถือด้วย

การนับถือผีนั้นคงสืบเนื่องมาจากลัทธิบูชาบรรพบุรุษ (Ancestor worship) ซึ่งความเชื่อนี้เจริญเติบโตขึ้นมาจากลัทธิที่เชื่อถืออำนาจเหนือธรรมชาติ (Animism) อันเป็นต้นกำเนิดของลัทธิประเพณีหลาย ๆ อย่างและเป็นที่มาของศาสนาบางประเภทด้วย คติความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อของมนุษย์มาตั้งแต่สมัยโบราณ เป็นพัฒนาการของความเชื่อเกี่ยวกับผีเป็นความเชื่อระดับหนึ่งของมนุษย์ที่เปลี่ยนแปลงไปตามโครงสร้างและสภาพของสังคม ในสังคมที่มีความก้าวหน้าทางวิทยาการและเทคโนโลยีมากขึ้นจะละทิ้งหรือลดหย่อนความเชื่อเกี่ยวกับผีลงไป จะหันมานับถือพระเจ้าซึ่งก็คือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นตัว มีอิทธิฤทธิ์ปาฏิหาริย์เหนือธรรมชาติเหมือนผี แต่เรียกชื่อและมีพิธีกรรมแตกต่างกันไปเท่านั้น ไม่ได้มุ่งสนองความต้องการในชีวิตประจำวันเท่านั้น แต่จะพยายามแสวงหาคำตอบเกี่ยวกับชีวิตหลังความตาย เสนอความคิดความเชื่อเกี่ยวกับชาติหน้าที่เป็นเหตุเป็นผล มีหลักปรัชญาที่ซับซ้อนมากขึ้น นับเป็นพัฒนาการของความเชื่อระดับหนึ่งที่แสดงถึงภูมิปัญญาระดับสูงของมนุษย์ ซึ่งนักมานุษยวิทยากำหนดให้ความเชื่อในลักษณะนี้เป็นศาสนาของสังคมสมัยประวัติศาสตร์ และให้การนับถือผีเป็นความเชื่อพื้นฐานที่เก่าแก่ดั้งเดิม ดังนั้นจึงยังคงเหลือความเชื่อดังกล่าวนี้อยู่ในจารีตประเพณีและพฤติกรรมของมนุษย์ในแทบทุกสังคมไม่มากนักน้อย และดูเหมือนว่าคติความเชื่อในการนับถือผีจะเป็นลักษณะร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ ไต - ไท เพราะไม่ว่าจะเป็นไทใหญ่ ไทจีน ไทลื้อ ไทยวนหรือชาวล้านนา ต่างก็นับถือผีทั้งนั้น

ผีของชาวล้านนา

สำหรับชาวล้านนาแล้วความเชื่อในการนับถือผีคงจะเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่มีอยู่มาก่อนที่พระพุทธศาสนาจะเผยแพร่เข้ามา ทั้งนี้ในโลกทัศน์ชาวล้านนานั้นมีความเข้าใจว่าโลกของมนุษย์กับโลกของผีนั้นมีจำนวนมากมายในทึนทุกหนทุกแห่งทั้งในเมือง หมู่บ้าน ทุ่งนา แม่น้ำ เหมืองฝาย ป่า ภูเขา และในบ้านเรือนจะมีผีปกปักรักษาอยู่ ดังสะท้อนให้เห็นในคำสวดผีฉบับปั๊บบสาของเก่าจากอำเภอรุ่งช้าง จังหวัดนนทบุรี ได้กล่าวให้เห็นว่า

ดูราผี สัพพะว่าผีทั้งหลาย อันอยู่ในนารกขงเขต ประเทศป่าไม้และแดนดิน
สายสมินเขื่อนถ้ำ ทุกท่าน้ำลาชิมข้ม ทั้งฝิยาและฝิโป่ง ฝิเสื่อโท่ง และฝิเสื่อนา ฝิตายโหงและฝิตาย
ห้า ฝิป่าฝิบ้าน ฝิเมื่องคน ฝิตายกลางป่าไม้ป่าไพรสณฑ์ดงใหญ่ มีทั้งฝิเสื่อไร่และเสื่อสวน มีทั้งฝิหัว
หลวง พวงเป็นหมู่ และเป็นขุม...

ผีนั้นมีทั้งที่ให้คุณและให้โทษแก่มนุษย์ เป็นทั้งมิตรกับมนุษย์ ในขณะที่เดียวกันก็สามารถจะดลบันดาลให้เกิดภัยอันตรายแก่มนุษย์ได้ แต่ส่วนใหญ่มักจะเป็นผีประเภททรงคุณธรรมมีส่วนเกี่ยวข้องกับมนุษย์ในแง่คอยให้การปกป้องคุ้มครองพิทักษ์รักษาและอำนวยความสะดวกความดีให้แก่มนุษย์ด้วยมิตธานุภาพของผีเอง (ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2528 : 32) ถ้าในความสัมพันธ์นั้นมนุษย์กระทำความดีต่อผีแต่ในขณะเดียวกันมนุษย์อาจได้รับโชคร้ายหรือสูญเสียผลประโยชน์ได้ ถ้าหากปฏิบัติตนไม่ถูกต้องไม่ควรอันเป็นเหตุขัดใจผีหรือไม่ถูกใจ

กล่าวอีกนัยหนึ่งผีนั้นมีทั้งผีดีและผีร้าย ผีดีนั้นตามปกติมีใจเป็นกลาง ๆ ไม่ให้ดีให้ร้ายแก่ใคร เว้นไว้แต่จะทำให้โกรธ แต่เดิมเรียกว่า ผีฟ้า เพราะอยู่บนฟ้า ภายหลังเรียกว่า เทวดา

ในสมัยโบราณกาลนับถือกันว่าครูเป็นผู้มีบุญคุณแก่ศิษย์ ศิษย์ต้องเคารพนับถือครู ถ้าศิษย์คนใดดูถูกดูหมิ่นครูถือกันว่าเป็นคนที่ใช้ไม่ได้ เป็นคนขาดความกตัญญู เรียนวิชาความรู้อะไรไปก็จะเสื่อมหมด ดั่งมีนิทานเล่าถึงศิษย์กตัญญูไว้หลายเรื่อง เช่น เรื่องหนึ่งเล่าถึงคนที่เรียนวิชาเสกมะม่วงกับคนขอทาน ได้ใช้วิชานั้นจนเป็นที่โปรดปรานของพระเจ้าแผ่นดินแต่เมื่อพระเจ้าแผ่นดินตรัสถามถึงครูผู้สอนว่าเป็นใคร หนูนักรักเสกมะม่วงไม่กล้าบอกความจริง เพราะเกิดความอายว่าครูเป็นยาจน ผลที่สุดความรู้ก็เสื่อม เมื่อพระเจ้าแผ่นดินให้ทำใหม่ก็ทำไม่ได้ ครั้นซักไซ้ได้ความจริง พระเจ้าแผ่นดินเห็นว่าเป็นคนกตัญญูไม่รู้คุณครู จึงมีรับสั่งให้ขับไล่ไปให้พ้นพระราชวัง อีกเรื่องหนึ่งเล่าถึงมานพหนุ่มคนหนึ่ง เรียนวิชากลินดาบจากชายทุคติตะเข้ใจ ได้แสดงวิชากลินดาบจนมีชื่อเสียงเป็นที่โปรดปรานของพระราชินี เมื่อพระราชินีตรัสถามถึงครูก็ไม่ยอมตอบความจริง ครั้นแสดงให้ทอดพระเนตรอีกครั้งหนึ่ง ดาบก็ขาดเอาถึงแก่ความตาย นิทานทำนองนี้ยังมีอีกหลายเรื่อง นำมาเล่าพอให้เห็นว่าในสมัยโบราณเขารังเกียจคนที่ไม่รู้จักบุญคุณของครูอย่างไรบางเท่านี้

นอกจากครูที่สอนความรู้ให้แก่เราโดยตรงแล้ว ผู้ที่มีความรู้บางอย่างใดอย่างหนึ่ง และเราไปจดจำเอาความรู้นั้นมาใช้ อย่างเช่น เราเห็นใครร้องเพลงหรือเล่นเพลงฉ่อย เพลงเรือเราชอบเราก็จดจำเนื้อร้อง ทำนอง อย่างนี้คนโบราณเขาก็นับถือท่านเหล่านั้นเป็นครูเหมือนกัน เรียกว่า “ครูพักลักจำ” นักเพลงพื้นบ้านพื้นเมืองสมัยก่อน เมื่อจะร้องหรือแสดงก็ต้องร้องไหว้ครูเป็นการเริ่มต้น จะขอยกบทไหว้ครูของนักเพลงมาเป็นตัวอย่างสักสองสามบท ดังต่อไปนี้

“ สิบนิ้วลูกจะประนม	ยอกรบังคมขึ้นเหนือเศวตา
จะไหว้พระพุทธอิทธิคุณพระธรรม	พระสงฆ์ล้ำในโลกา
จะไหว้ ‘ครูพักลักจำ’	ทั้งคุณบิดาพระมารดา
ท่านได้ถนอมกล่อมเกลี้ยง	บำรุงเลี้ยงตัวลูกมา ”

“ สิบนิ้วลูกจะประนม	ถวายบังคมขึ้นเหนือศีรษะ
ต่างดอกไม้ธูปเทียน	ขึ้นเหนือเศียรบุชาพระ
ไหว้ทั้งครูเฒ่าที่เก่าก่อน	ได้ฝึกสอนให้มีมานะ
ทั้งโชนทับกระຈប់	ที่ตีสี่เป็นจังหวัด
จะไหว้ผู้รู้ ‘ครูพัก’	ทั้งคุณเฒ่าอักษระ
ไหว้บิดารามาตุรงค์	ด้วยจิตจำนงอุตสาหะ ”

“ จะยกหัตถ์เหนือผม	จะประนมเหนือเกล้า
จะไหว้คุณพระเจ้า	ท่านผู้มีคุณดอกเด
ไหว้ทั้งพระพุทธพระธรรม	ที่เลิศล้ำในเวไนยา
ไหว้บิดามารดา	อีกทั้งคุณฟ้าคุณดิน
จะไหว้เสียให้เสร็จสิ้น	ตามอารมณประสงค

ไหว้ทั้งครูพักอักษร

ที่ได้ชื่อบอกตรงให้ฯ ”

นอกจากนี้ยังมีบทไหว้ครูเพลงเกี่ยวข้าวที่กล่าวแปลกออกไปบ้าง คือ กล่าวถึงคุณตันโพธิ์ตันไทรและแม่โพสพซึ่งมีคุณประโยชน์ของชาวนา

“ ลูกจะไหว้โพธิ์ศรีแม่โพสพ

แม่่นพดารา

นางพระธรรณีแม่พระคงคา

ลูกก็ไหว้

ให้มาปกเกล้าปกผม

ลูกรักดังร่มโพธิ์ไทร ”

บทไหว้ครูที่ยกมาเป็นตัวอย่างนั้น จะเห็นว่าไหว้ทั้งพระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ บิดามารดา ตันโพธิ์ แม่โพสพ พระธรรณี พระคงคา และครูพักอักษร การไหว้ครูแบบนี้เป็นการไหว้ด้วยการกล่าวสรรเสริญระลึกถึงบุญคุณ คล้ายๆ กับพวกกวีไหว้ครู คือ เมื่อเริ่มแต่งบทประพันธ์ตามแบบโบราณ ก็กล่าวสรรเสริญครูเช่นเดียวกัน ดังนั้นจึงเห็นว่าบทกวีแต่ก่อนมักจะมีบทไหว้ครูขึ้นต้นเป็นส่วนมาก นับถือกันจนถึงว่าถ้าไม่แต่งไหว้ครูก็ไม่เป็นมงคล

ตามบทกลอนข้างต้นมีคำแปลกอยู่คำหนึ่งคือ ‘ครูพักอักษร’ คำนี้ในหนังสือบางเล่มเป็น ‘ครูพักอักษร’ เข้าใจว่าแต่เดิมทีเดียวคงจะเป็น ‘ภัก’ หรือ ‘ภัก’ ตามแบบโบราณ แล้วภายหลังจึงแปลงเป็น ‘พัก’ มีตัวอย่างในหนังสือเรื่อง “มะโนรา” ฉบับของนายเดือน บุนนาค ที่คัดมาจากสมุดไทยของเก่าโดยคงอักษรไว้ตามเดิม มีคำไหว้ครูขึ้นต้นว่า

“ข้าขอบังคม ยอกรประนม ประหนภูพมามาน สมเด็จพระเจ้า เข้าสู่ฤพาน โปรดสัตว์สงสาร พ้นจากโลกีย์ ไหว้คุณพระพุทธรูป ทำลืบทกปริสุทธิ์ นบเหนือเกษี ทั้งคุณพระธรรมสามสิบแปดมี คุณพระสงฆ์สิบสี่ เปนที่มีสการ คุณบิดามารดร ‘ครูพักอักษร’ พระอุปัชฌายะ ”

ส่วนในฉบับหมอกิตลเขียนสะกดคำไปอีแบบหนึ่งว่า

“ข้าขอบังคม ยกอนประนม ประนดบตะมาร สมเด็จพระเจ้า อันเขานิการ โปรดสัตว์สงสาร พนจากโลกีย์ ไหว้คุณพระพุทธรูป ทำลืบทกบรอรสูด นบเหนือเกษรี ไหว้คุณพระธรรมสามสิบแปดอันมี คุณลีนสิบสี่ เปนที่มีสการฯ คุณบิดามารดร ‘ครูพักอักษร’ อุประชาอาจารย์ ”

ดังนั้นจะเห็นว่าต้นฉบับโบราณก็เขียนต่างกัน แต่คงเป็น ‘ภัก’ และ ‘ภัก’ ครั้นเมื่อมีการพิมพ์แพร่หลาย คำว่า ภักและภัก จึงได้เปลี่ยนมาเป็น ‘พัก’

มีบางท่านอ้างว่าคำ ‘ครูพักอักษร’ น่าจะมาจากหนังสือ ‘จินตตามณี’ ซึ่งมีกล่าวไว้ตอนหนึ่งว่า “นำเอาตำนาน ดำเนินอรรถการ ตำนานเกลากลอน ผูกไว้เป็นฉันท พากย์ครูอักษร จงสถาพรจำเรณูสวัสดิ์” ซึ่งถ้าพิจารณาให้ดีแล้ว ในตำราเรียนฉบับนั้นหมายความว่า ได้แต่งให้เป็นแบบกลอนแบบฉันทไว้ให้เป็นตำราเท่านั้น และคนโบราณคงจะไม่เข้าใจผิดถึงขนาดเอาคำว่า ‘พากย์’ มาเขียนเป็น ‘พัก’ เป็นแน่ บางท่านก็ว่าในคำไหว้ครูเสกามีคำว่า ครูภักดี ในตำนานเสกษานิพนธ์สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาตำราพระราชาณาภิบาลมีคำไหว้ครูตอนหนึ่งว่า “ที่นี้จะไหว้ครูปีพาทย์ ฮ่องระนาดดนตรีปีเอนทั้งครูแก้วภักดีเป็นหลักไชย ครูทองอินนั้นก็ใครไม่เทียมทัน”

ในกลอนนี้เขียนว่า ‘ครุภักดี’ ซึ่งเห็นได้ชัดว่าไม่ใช่ครูเพลง เป็นครูปีพาทย์ และทำให้คิดว่า ‘ครุภักดีอักษร’ ในคำไหว้ครูเพลงนั้นจะไม่ใช่ชื่อของครูอย่างครุภักดี เพราะถ้าเป็นชื่อของครูแล้วคงไม่ใช่ชื่อของครูเพียงคนเดียวเป็นแน่ ขุนวิจิตรมาตราได้สันนิษฐานไว้น่าสนใจ จึงขอคัดมาให้อ่านดังนี้

“คิดดูถึงคำว่า ‘ภัก’ คำนี้อาจมาจากคำว่า ‘ภคะ’ แปลว่าดีมีชื่อเสียงเลื่องลืออะไรได้มาก หรือถ้าคิดให้กว้างออกไป ‘ภัก’ ก็อาจมาจาก ‘ภควัต’ ” แปลว่าศักดิ์สิทธิ์ หรือมาจาก ‘ภควดี’ ซึ่งหมายถึง ‘พระสุรัสวดี’ อาจเป็นไปได้ว่าคำ ‘ภควดี’ มักใช้กับมเหสีพระอิศวร แต่ตามความนิยมทั่วไป อาจใช้หมายถึงเทพธิดาอื่นๆ ก็ได้ด้วย อนึ่ง ครั้งโบราณเราก็ก่อนว่าพระสุรัสวดีเป็นมเหสีพระอิศวร พระสุรัสวดีจึงเรียกพระภควดีได้ พระสุรัสวดีนั้นเป็นเจ้าของปัญญาและวิชาความรู้ตามลัทธิพราหมณ์ การเริ่มเรียนหนังสือเรียกว่า ‘อักษรารัมภ’ (คืออักษรสนธิกับอารัมภ ซึ่งแปลว่าเริ่มต้น) เขาทำในวันขึ้น ๑๐ ค่ำเดือน ๑๑ มีการบูชาพระสุรัสวดี แล้วให้เด็กเริ่มเขียนตัวอักษรเหมือนอย่างไทยเราก็เริ่มเขียนตัว ก ข อันเป็นเริ่มต้นของการเรียน ลางทีในสมัยศรีอยุธยาโบราณโน้นไทยเราเวลาเริ่มเรียนหนังสือจะไหว้พระสุรัสวดีหรือพระภควดีนับถือพระภควดีเป็นครูเหนือสื่อคือครุอักษร เมื่อจะแต่งหนังสือเป็นกลอนสวด ซึ่งต้องแต่งเป็นกาพย์ จึงได้ตัดใช้ง่าย ๆ ว่า ‘ครุภักดีอักษร’ นี้ว่าถึง ‘ภัก’ มาจาก ‘ภควดี’ แต่เป็น ‘ภัก’ คำเดียว คือ ‘ภคะ’ ก็แปลได้ ดังได้กล่าวมาข้างต้น ‘ครุภักดีอักษร’ ที่เคยเห็นเป็น พ พาน จะต้องเป็น ‘ครุภักดีอักษร’ ภ สำเภาอย่างในหนังสือสวดพระสุทธมนโหราเป็นแน่ และคงจะเป็นคำที่ใช้กันมานานแต่ครั้งกรุงศรีอยุธยาแล้วก็เป็นไปได้ พวกเพลงอาจจะเอามาจากหนังสือสวดเรื่องพระสุทธมนโหราก็ได้”

ในหนังสือ ‘จินตามณี’ ของพระโหราธิบดีซึ่งแต่งถวายสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ก็ไหว้พระสุรัสวดีเหมือนกัน โดยขึ้นต้นว่า “ศรีสิทธิวิจิตรบรรพตทศนขประนม บรมไตรโลกโมหีศรีบรมไตรรัตน ชัคคโลกาจารย์ นบนมการพระสุรัสวดี คัมภีร์ญาณพันลึก อธิโกตปิปัญญา ข้อยข้าขอเขียน อาทิ อักษรปราชญ์แต่งไว้ ให้ใช้ชอบตามศัพท์ ไว้เป็นฉบับสืบสาย ดำเนินไคคลายขอโทษโปรดแปลงเอาอย่าเตียน ข้อยข้าเขียนตามฉบับ อาทิสัพทอักษรดังนี้” แสดงว่าในสมัยกรุงศรีอยุธยาเมื่อไหว้พระรัตนตรัยแล้ว ก็ไหว้พระสุรัสวดี

3. ทฤษฎีการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม(Cultural Diffusion Theory)

หลักของการแพร่กระจายวัฒนธรรมหนึ่งๆ จะแพร่กระจายไปยังแหล่งอื่นๆได้ ต้องยึดหลักว่าวัฒนธรรม คือความคิดและพฤติกรรม(ผลของความคิด)ที่ติดตัวบุคคล บุคคลไปถึงที่ใดวัฒนธรรมก็จะไปถึงที่นั่น ดังนั้นการแพร่กระจายของวัฒนธรรมจะขึ้นอยู่กับปัจจัยต่อไปนี้

3.1 หลักภูมิศาสตร์ ต้องไม่มีอุปสรรคทางภูมิศาสตร์ขวางกั้น เช่น ไม่มีภูเขาสูง ทะเลกว้าง ทะเลทราย แหล่งหิมะ ป่าทึบ เป็นต้น เพราะสิ่งเหล่านี้เป็นอุปสรรคต่อการเดินทางของคนที่มีวัฒนธรรมติดตัว

3.2 ปัจจัยทางเศรษฐกิจ การที่ผู้คนต้องเดินทางติดต่อไปมาหาสู่กันส่วนมาก

เนื่องมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปติดต่อค้าขาย หรือแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าทางเศรษฐกิจ บ้างก็ต้องการไปเที่ยวเตร่ดูสิ่งแปลกใหม่ แต่ก็ต้องมีเงินทองจึงจะไปเที่ยวยังถิ่นอื่นได้ คนที่มีเศรษฐกิจดีจึงมีโอกาสนำวัฒนธรรมติดตัวไปสังสรรค์กับวัฒนธรรมอื่นได้

3.3 ปัจจัยทางสังคม ได้แก่ การจงใจแลกเปลี่ยนวิธีการ พฤติกรรมใหม่และความรู้ เป็นต้น การไปศึกษายังถิ่นอื่นจึงเป็นการไปแพร่กระจายโดยตรง การรู้จักใคร่และแต่งงานกับคนต่างวัฒนธรรม การไปร่วมปฏิบัติตามพิธีกรรมทางศาสนา และการอพยพโยกย้ายถิ่นเพราะเกิดภัยทางสังคม เช่น เกิดสงครามและความขัดแย้ง การประสพภัยธรรมชาติ เช่น ข้าวยากหมากแพง แห้งแล้ง และการยึดครองโดยผู้รุกรานเหล่านี้ ล้วนเป็นปัจจัยให้เกิดการแพร่กระจายทางวัฒนธรรมทั้งสิ้น

3.4 การคมนาคมที่ดี เป็นปัจจัยเอื้อต่อการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เช่น ถนนดี พานะสำหรับการโดยสารและการเดินทางในระยะทางไม่ไกลเกินไปนัก ล้วนแล้วแต่เป็นอัตราเร่งการแพร่กระจายที่ดีด้วย วิธีการศึกษาการแพร่กระจายของทางวัฒนธรรมมีดังนี้

3.4.1 ใช้หลักภูมิศาสตร์ คือ แกระรอยไปตามเขตพื้นที่ วิธีนี้จะต้องดูสถานที่ อาณาเขตรอยต่อของวัฒนธรรม ซึ่งคนมีพฤติกรรมแบบผสมผสานกัน ดูภูมิประเทศโดยรอบซึ่งปัจจัยต่าง ๆ ดังกล่าวจะช่วยในการวิเคราะห์การพัฒนาของวัฒนธรรม

3.4.2 ใช้ประวัติศาสตร์สืบย้อน วิธีนี้สำคัญมากและหลีกเลี่ยงไม่ได้เลย สำหรับการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม เพราะวิธีการทางประวัติศาสตร์นี้จะช่วยให้รู้ความเป็นมาของลักษณะและยุคสมัยของสิ่งที่พบ ซึ่งจะช่วยสนับสนุนการตีความได้อย่างมาก

3.4.3 การขุดค้นทางโบราณคดี วิธีนี้แน่นอนกว่าวิธีการทางประวัติศาสตร์ เพราะได้เห็นสิ่งที่เป็นรูปธรรมในแง่ที่ว่ามันเป็นชนิดเดียวกันหรือไม่ การพิสูจน์ชั้นดิน เนื้อดิน วัสดุที่ใช้ทำสิ่งของ ลวดลาย รูปทรง และองค์ประกอบอื่น ชั้นดินและเนื้อวัตถุจะบอกถึงยุคสมัยได้เป็นอย่างดี ส่วนลักษณะภายนอกจะบอกถึงพฤติกรรมของคนผู้สร้างสิ่งของนั้น ๆ ขึ้นมา

3.4.4 ดูวิวัฒนาการของวัฒนธรรม เป็นการศึกษาเพื่อดูว่าวัฒนธรรมเติบโตมาอย่างไร มีขั้นตอนอย่างไร ประกอบด้วยอะไรบ้าง (ปิยพันธ์ แสนทวีสุข. 2554 : 44-45)

4. ทฤษฎีสุนทรียศาสตร์(Aesthetics Theory)

สุนทรียศาสตร์ เป็นศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเรื่องมาตรฐานของความงาม ตลอดจนการเห็นคุณค่าในความงาม ซึ่งเป็นยากต่อมิติและมุมมอง จึงขึ้นอยู่กับบริบทของปรัชญา ความเชื่อ แนวคิดและศาสนา ดังนั้นการที่จะทำความเข้าใจในเรื่องของความงามจนเกิดความซาบซึ้ง หรือเกิดสุนทรียภาพนั้น สุนทรียศาสตร์และการรับรู้สุนทรียภาพซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจหรือการมีมุมมองในเรื่อง ความงาม ตามแนวคิดของชาวตะวันตกแล้ว สุนทรียศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของปรัชญา ปรัชญาเป็นการแสวงหาหรือความรักในภูมิปัญญา(Love of Wisdom) ปรัชญากรีกที่มุ่งแสวงหาความจริง ความดี และความงาม การแสวงหาความจริงที่มีวิวัฒนาการมาสู่วิทยาศาสตร์ ความดีที่เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์ (Ethic) และความงามที่เกี่ยวกับสุนทรียศาสตร์(Aesthetic) ปรัชญาหรือสุนทรียศาสตร์

อาจเป็นเรื่องของความเชื่อ ทัศนคติ เหตุผล ในบริบทความคิดใดความคิดหนึ่งในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง (วีรุณ ตั้งเจริญ. 2552 : 28) ซึ่งความหมายพื้นฐานโดยทั่วไปของสุนทรียศาสตร์เป็นดังต่อไปนี้

ความหมายสุนทรียะ สุนทรียภาพและสุนทรียศาสตร์ นักปรัชญาและผู้เชี่ยวชาญทางสุนทรียศาสตร์หลายท่าน ได้กล่าวไว้ว่า สุนทรียศาสตร์เป็นองค์ประกอบของความรู้ที่เป็นระบบ เมื่อพิจารณาเรื่องของการขยายความรู้ด้านศิลปะ วัตถุทางศิลปะและวัตถุทางธรรมชาติพบว่า องค์ประกอบของศิลปะ ล้วนต้องอาศัยประสบการณ์การรับรู้ทางความงาม เพื่อเข้าสู่ความซาบซึ้งในธรรมชาติและ ความซาบซึ้งในศิลปะทั้งสิ้น (สุชาติ สุทธิ. 2541 : 10) ให้นิยามไว้ว่าเป็นการเรียนรู้ประสบการณ์ของความรู้อันเกิดจากความงามจากธรรมชาติและงานศิลปะ ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าประโยชน์ของสุนทรียศาสตร์มีคุณค่าต่อตนเองและสังคม 3 ด้าน คือ สุนทรียภาพก่อให้เกิดความสุขส่วนตัว สุนทรียภาพก่อให้เกิดสันติสุขในสังคม และก่อให้เกิดการสร้างสรรคทางด้านศิลปกรรม(วีรุณ ตั้งเจริญ. 2552 : 48)

รูปแบบของศิลปะ (The Term of Arts) ดังที่ได้กล่าวแล้วว่า สารสำคัญของความเป็นศิลปะ นั้นเป็นส่วนหนึ่งของจักรวาลที่ไหลวนผ่านสายธารของอุดมคติ เป็นวิญญานอยู่ในของแต่ละจุดของปรากฏการณ์ที่รับรู้ได้จากรูปแบบของศิลปะ นับตั้งแต่ ศิลปะอักษร บทกวี การประพันธ์ ซึ่งมีสาระทางความงาม เช่น การพรรณนาลักษณะความสวยงามของใครสักคนในบทวรรณกรรม ความสวยงามของผู้ นั้นจะปรากฏออกมาให้รับรู้และสัมผัสกับความเป็นจริงได้ ในทำนองเดียวกันในศิลปะการแสดงที่เป็นรูปแบบของนาฏกรรม(Dramatic Arts) คละเคล้ากับความไพเราะและความหวานฉ่ำของบทขับและเสียงเพลงที่สื่อความหมายแก่ความสวยงามของผู้ นั้น เป็นการเฉพาะจากศิลปะดนตรี(Musical Arts) และหากจะมองหาความสวยงามของผู้ นั้นเป็นภาพลักษณะทางการเห็นนั้นหมายถึงทัศนศิลป์(Visual Arts) ทั้งหมดคือความสวยงามที่หมายถึงใครคนนั้นจากปรากฏการณ์ในแต่ละรูปแบบของศิลปะ ด้วยเกณฑ์ความงามของผู้สร้างสรรคศิลปะแต่ละรูปแบบ โดยศิลปินสาขานั้นจะต้องยึดถือเป็นเกณฑ์ของสัจธรรมที่มั่นคงในอุดมคติ ตามวิชาชีพลีปะของตนเอง จากการคำนวณความเหมือนใครคนนั้น ตั้งอยู่บนความสัตย์ เพื่อให้ได้ปรากฏการณ์ที่หมายถึงใครคนนั้นได้อย่างแท้จริง ทั้งการพรรณนาจากบทกวีหรือวรรณกรรม ตัวแสดงในนาฏกรรมบทขับหรือเสียงเพลงในศิลปะดนตรีหรือภาพที่รับรู้จากผลงานทัศนศิลป์ ย่อมสื่อคุณค่าทางความงามของใครคนนั้นออกมาให้รับรู้ได้เสมือนกัน (สุชาติ สุทธิ. 2541 : 20) ดังนั้นความรู้สึกในความงาม ภาพทั้งดงามในจินตนาการ การรับรู้ถึงความงามอาจจะเกิดจากภาพ เสียง ตัวอักษร หรือประสาทสัมผัสอื่นๆ ซึ่งเรียกว่า “สุนทรียภาพ”โดยสามารถจำแนกสุนทรียภาพได้ดังนี้ (วีรุณ ตั้งเจริญ. 2552 : 49-110)

สุนทรียภาพในทัศนศิลป์ ทัศนศิลป์ (Visual Art) เป็นงานศิลปะที่มองเห็นได้ รับรู้ด้วยตา นอกจาก "ทัศนะ" จะหมายถึงงานศิลปะที่มองเห็นแล้ว ยังหมายถึงการสร้างสรรคจากสื่อตลใจ (Inspiration) ที่มองเห็นได้ ประจักษ์ได้อย่างเป็นรูปธรรม สื่อตลใจมิได้เกิดจากสิ่งที่มองไม่เห็น คิดฝั้นเอาเอง ไสยศาสตร์หรือจินตนาการในเชิงจิตนิยม กุสตาฟ คูเบท ศิลปินลัทธิสัจนิยม (Realism) เคยกล่าวไว้ว่า "ฉันไม่เคยเห็นเทพธิดา ฉันจึงเขียนเทพธิดาไม่ได้" แล้วคูเบทก็เขียนภาพเฉพาะวัตถุ สิ่งแวดล้อม และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น

จริงในขณะนั้น ในอดีตเรามักเรียกศิลปะที่มีความสวยงามประณีตบรรจง ศิลปะที่มุ่งเน้นความงามอันมีค่า ต่อจิตใจว่า "วิจิตรศิลป์" (Fine Arts) ต่อมาคำว่า "Fine Arts" ก็หมายถึง "ศิลปกรรมศาสตร์" ด้วย "s" ที่หมายถึง "ศาสตร์ ศาสตร์ วิชา อาวุธ อาวุธทางปัญญา" ซึ่งหมายถึงศิลปะ 5 แขนงคือ จิตรกรรม ประติมากรรม สถาปัตยกรรม วรรณกรรม การแสดงและดนตรี การแสดงและดนตรีจัดรวมไว้ด้วยกัน เพราะถือว่าส่วนใหญ่แล้วแสดงออกร่วมกัน ต่อมาในช่วงเวลาของศิลปะสมัยใหม่ (Modern Art) รุ่งเรืองขึ้นในสังคมประชาธิปไตย ในสังคมที่มีระบบเศรษฐกิจแบบทุนนิยม สังคมที่เชื่อมั่นในเสรีภาพและปัจเจกภาพ คำว่า "Visual Art" หรือ "ทัศนศิลป์" ก็เข้ามาแทนที่ นอกจากทัศนศิลป์จะสะท้อนสิ่งที่ประจักษ์ดังที่กล่าวมาแล้ว ทัศนศิลป์ยังสะท้อนศิลปะที่เป็นสิ่งธรรมดาสามัญ เนื้อหาสาระเกี่ยวกับความเป็นจริง ธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม เป็นเรื่องของสามัญชนและชีวิตประจำวัน ไม่ใช่

สิ่งสูงส่งลึกลับ เพื่อศรัทธาอันสูงส่งทางศาสนา หรือเพื่อแซ่ซ้องสรรเสริญ สมมติเทพดังเช่นในอดีต

สุนทรียภาพทางดนตรี แม้ศิลปะจะมีใช้ปัจจัยหลักสำหรับการดำรงชีวิต แต่ศิลปะก็อาจเป็นส่วนพิเศษ ส่วนเสริมหรือส่วนเกินที่สำคัญยิ่งในชีวิต หลายคนบอกว่า ศิลปะเป็นส่วนที่เติมชีวิตให้เต็ม เมื่อกล่าวถึง ศิลปะ ซึ่งหมายถึงความประณีตงดงาม ย่อมหมายถึงความรวมถึง ดนตรี ศิลปะการแสดง วรรณกรรม และศิลปะอื่นๆ ทั้งความงามและความไพเราะ ถ้าจะกล่าวเฉพาะ ดนตรี (Music) และบทเพลง (Song) ที่สัมพันธ์กับบทกวี (Poem) และศิลปะการแสดง (Performing Art) ศิลปะแขนงต่างๆ เหล่านี้ ไม่สามารถแยกออกจากกันได้โดยเด็ดขาด จริงอยู่ ดนตรีบางอย่างไม่ต้องพึ่งพาอาศัยบทกวี ไม่ต้องพึ่งพาอาศัยศิลปะการแสดง ดนตรีก็สามารถไพเราะได้ งดงามได้ด้วยตัวของมันเอง ในทางกลับกัน ศิลปะการแสดง (Performing Art) หรือนาฏศิลป์ (Dance) ก็งดงามได้ด้วยตัวของมันเองเช่นกัน

สุนทรียภาพในศิลปะการแสดง เมื่อกล่าวถึงสุนทรียภาพในทางศิลปะ ย่อมเกี่ยวข้องกับความสุขในการชื่นชม (Pleasure) เกี่ยวข้องกับจริยธรรม (Ethics) ไม่ว่าจะศิลปะจะ กระตุ้นให้เกิดจริยธรรม หรือศิลปะในตัวมันเองคือ "จริยธรรม" ความดีงาม ความประณีต ความอ่อนโยน ไม่ว่าจะเป็ทัศนศิลป์ ดนตรี ศิลปะการแสดง หรือศิลปะอื่นใดก็ตาม ศิลปะการแสดง (Performing Art) หมายความว่านาฏศิลป์ (Dance) และการแสดงอื่นๆ ไม่ว่าจะเป็ โขน ละคร หนังใหญ่ หุ่นกระบอก หนังตะลุง ฯลฯ ทั้งนาฏศิลป์ไทย นาฏศิลป์สากล การแสดงของไทยและการแสดงสากล ศิลปะการแสดงในสังคมไทย ขณะนี้มีทั้งศิลปะการแสดงสากลและศิลปะการแสดงของไทย ศิลปะการแสดงของไทย ก็มีทั้งศิลปะการแสดงซึ่งพัฒนาขึ้นในวัง เมื่อครั้งที่ไทยปกครองในระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช เช่น โขน ละครใน ละครดึกดำบรรพ์ ละครพันทาง ละครสังคีต เป็นต้น และศิลปะการแสดงซึ่งพัฒนาขึ้นในชุมชน มีลักษณะเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้าน เช่น โนรา หนังใหญ่ หนังตะลุง ลิเก เพลงเรือ เพลง

น้อย ละครนอก เป็นต้น

การแสดงออกทางอารมณ์ (The Expression Theory) E.F. Carritt ได้เสนอแนวคิดไว้ในหนังสือ ทฤษฎีความงาม เมื่อปี ค.ศ. 1914 และ R.G. Collingwood ได้เสนอแนวคิดไว้ในหนังสือ หลักของศิลปะ เมื่อปี ค.ศ. 1938 ว่าการแสดงออกทางอารมณ์เป็นการนำไปสู่การเคลื่อนไหวทางศิลปะ

ผลงานด้านศิลปะคือการแสดงออกทางอารมณ์ ของศิลปินเผยแพร่ต่อสาธารณชน โดยเฉพาะเผยแพร่กับผู้ที่มีความต้องการทางด้านศิลปะ

การใช้พลังอารมณ์ของศิลปิน เพื่อปลุกและสื่ออารมณ์แล้วรวบรวมลงไปงานศิลปะ นั้น เพลโต อริสโตเติล รวมทั้งนักทฤษฎีชาวกรีก และชาวโรมันท่านอื่น ได้สังเกตมานานแล้ว สิ่งนี้อาจเป็นสิ่งใหม่คือ การสร้างทฤษฎีสุนทรียศาสตร์ขึ้นใหม่ทั้งหมด Leo Tolstoy นักเขียนและนักปรัชญา ชาวรัสเซีย ได้เสนอแนวคิดของท่านในหนังสือชื่อ ศิลปะคืออะไร เมื่อปี ค.ศ. 1893 ก่อนสาขาศิลปะของ โครเช่ จะนำเอาความคิดนี้ขึ้นมาพิจารณา โดยท่านได้อธิบายเรื่องราวศิลปะที่ทำให้ประสบการณ์สุนทรียะกับ มนุษย์ ด้านคุณธรรมและอารมณ์เสรีทางศาสนา ที่ปราศจากกามตัณหา งานศิลปะที่แท้จริงตามทัศนะ ของท่านคือ งานที่สามารถทำให้ผู้อื่นคล้อยตามอย่างเต็มที่กับอารมณ์ของศิลปิน ที่อยู่ในผลงานศิลปะนั้น ๆ (ไพฑูริย์ พัฒนาใหญ่ยิ่ง. 2541 : 28)

5 ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ (Structural Functionalism Theory)

ทฤษฎีโครงสร้างและหน้าที่ของแรดคลิฟฟ์ บราวด์ (A.R. Radcliffe Brow 1884-1955) อธิบายว่าระบบสังคมโดยส่วนรวมจะดำรงอยู่ได้ต้องศึกษาความแตกต่างความพึงพอใจที่บุคคล ต้องการ และสังคมต้องการโดยประเพณีหรือสถาบันในสังคมมีหน้าที่เชื่อมโยง เกื้อหนุนระหว่างกัน นอกจากนี้ก็ยังมีคามจำเป็นในการศึกษาปัจจัยที่ทำให้โครงสร้างทางสังคมคงอยู่ได้ และเห็นว่าหน้าที่ ของสังคมก็เหมือนกับระบบธรรมชาติอื่นๆ ต้องมีกฎหมายควบคุม ซึ่งสามารถสรุปแนวคิดในกรอบ ทฤษฎีได้ดังนี้ (พิทยวัฒน์ พันธศรี. 2554 : 52) 1)สังคมต้องมีโครงสร้างที่ดีเพื่อการปฏิบัติงานอย่างมี เอกภาพ 2)องค์ประกอบต่างๆในโครงสร้างต้องเอื้ออำนวยระหว่างกัน ตามวิถีที่ควรจะเป็น เพื่อรักษา ระบบคุณภาพของระบบส่วนรวม 3)ชนบธรรมเนียมประเพณีและสถาบันต่างๆควรมีหน้าที่สนับสนุน ระหว่างกันอย่างต่อเนื่อง 4)ระบบสังคมและวัฒนธรรมควรมีหน้าที่เป็นสื่อกลางให้สมาชิกในสังคม สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ และ 5)สังคมและวัฒนธรรมควรทำหน้าที่เป็นเครื่องมือ เชื่อมโยงสมาชิกในสังคมให้เข้ามาร่วมทำงาน ทำกิจกรรมทางสังคมอย่างมีเสถียรภาพ(สมศักดิ์ ศรีสันติ สุข. 2544 : 97-99)

6 วิจัยที่เกี่ยวข้อง

เสถียร โกเศศ (2510) สังคมไทยสมัยโบราณต้องศึกษาเล่าเรียนที่วัด พระภิกษุทำหน้าที่ เป็น “ครู” บิดา มารดาจะนำบุตรหลานไปฝากตัวต่อพระภิกษุเพื่อให้ศึกษาเล่าเรียน โดยเลือกวัน พุธหวัศบดี ซึ่งเป็นวันครู จัดดอกไม้ ธูปเทียน และเครื่องสักการะไปถวายพระภิกษุเพื่อแสดงการ ไหว้ ครู เมื่อพระภิกษุผู้เป็นครูรับดอกไม้ธูปเทียน เด็กก็กราบคารวะเพื่อขอฝากตัวเป็นศิษย์ จากนั้น พระภิกษุจะนำดอกไม้ธูปเทียนดังกล่าวไปบูชาพระพุทธรูป กล่าวคำขออำนาจ พระพุทธรูปจง คุ้มครองและประสิทธิ์ประสาทความรู้ให้แก่เด็ก นี่คือการจุดเริ่มต้น ประเพณีไหว้ครู ต่อมาพิธี ไหว้ครูมีระเบียบพิธีการต่าง ๆ สลับซับซ้อนและยุ่งยากมากขึ้น ตามวิวัฒนาการของสังคม

อุทิศ นาคสวัสดิ์ (2516) กล่าวถึงพิธีไหว้ครูดนตรีไทยว่า เป็นพิธีกรรม ไหว้ครูที่ยิ่งใหญ่มีระเบียบแบบแผนที่สลับซับซ้อนกว่าพิธีไหว้ครูสาขาอาชีพอื่น ๆ มี หลายขั้นตอน คือ

1. การไหว้ครูเบื้องต้นหรือพิธีคำนับครูอันเหมือนกับฝากตัวเป็นศิษย์ต่อครู ผู้ต้องการเรียนดนตรีไทยนำดอกไม้ธูปเทียนไปเคารพครูในวันพฤหัสบดี ซึ่งชาวไทยถือว่า เป็นวันครูเนื่องจากพระพฤหัสบดีเป็นครูของเทวดาทั้งปวง จึงนับเอาฤกษ์วันพฤหัสบดี ประกอบพิธีไหว้ครู
2. เมื่อผู้หัดดนตรีไทยผ่านขั้นตอนการเรียนจนกระทั่งเป็นนักดนตรีจึงสามารถ เข้าวงแสดงดนตรีไทยได้อย่างสมบูรณ์ ก็ต้องเข้าพิธีไหว้ครูขั้นที่สองซึ่งเป็นการไหว้ครูประจำปี พิธีไหว้ครูขั้นที่สองนี้ศิษย์จะต้องจัดเครื่องสังเวย เครื่องกระยาบวชต่าง ๆ เพื่อ เช่นสรวงเทพเจ้า ครูเทวดา ตลอดจนญาติทั้ง 7 ตน หรือสप्तฤกษ์ ได้แก่ (1) โคตม (2) กรัทรราช (3) วิศวามิตร (4) ชมัทคินี (5) วิสิษฐ์ (6) กัศยปและ(7)อัครี
3. พิธีครอบหรือมอบกรรมสิทธิ์ให้แก่ศิษย์ที่สมควรเป็นรายบุคคลมีการครอบ หรือมอบกรรมสิทธิ์ให้แก่ศิษย์ที่ต้องการเรียนเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง การครอบแก่ศิษย์ผู้ต้องการรับมอบฉันทะเป็นครูสอนผู้อื่น และการครอบแก่ศิษย์อาวุโสเพื่อมอบฉันทะให้ เป็นผู้นำอ่านของการไหว้คราหรือเป็นประธานประกอบพิธีไหว้ครุต่อไป พิธีครอบนี้นิยม จัดในพิธีไหว้ครูประจำปี ในตอนท้ายเวลาภาคบ่ายต่อจากพิธีกรรมไหว้ครูประจำปีในตอนเช้า

ชั้น ศิลปบรรเลง (2534) มีความเชื่อว่า พิธีไหว้ครูดนตรีไทยรับ สืบทอดมาจากพิธีกรรมทางศาสนาพราหมณ์ เนื่องจากปรากฏคำกล่าวบูชาครูตรงตามตำราแห่งศาสนาพราหมณ์ แต่เนื่องจากคนไทยเป็นพุทธศาสนิกชนจึงเริ่มพิธีไหว้ครูดนตรีไทยด้วยพวงสังข์ก่อน บางบ้านบางโณะจัดให้พระสงฆ์เจริญพระพุทธมนต์ในตอน เย็นวันพุธแล้วถวายภัตตาหารในวันพฤหัสบดีเช้าก่อนใจริเริ่มพิธีไหว้ครู หรืออาจจะนิมนต์ พระสงฆ์มาเจริญพระพุทธมนต์และฉันภัตตาหารเช้าในวันพฤหัสบดี เมื่อเสร็จพิธีสังข์ ก็เริ่มพิธีไหว้ครูซึ่งต้องจัดในตอนเช้า

พิธีชัย ลีสมบูรณผล (2554) ความเชื่อของนักดนตรีไทยในเขตลุ่มน้ำแม่กลองนักดนตรีไทยในเขตลุ่มน้ำแม่กลอง ได้แก่ นักดนตรีไทยจังหวัดสมุทรสงคราม ราชบุรี และกาญจนบุรี ทุกคนมีความเชื่อในครูบาอาจารย์ นอกจากการระลึกถึงครูบาอาจารย์ด้วยการไหว้ บูชาครูก่อนเริ่มบรรเลงทุกครั้งแล้ว วงปี่พาทย์ในจังหวัดสมุทรสงครามส่วนใหญ่มักจะจัดให้มีพิธี ไหว้ครูประจำปีทุกปี โดยจัดพิธีในวันพฤหัสบดีข้างขึ้นของเดือนต่าง ๆ ตามความเหมาะสม การจัดพิธีไหว้ครูประจำปีส่วนใหญ่มักจะจัดงานภายใน 1 วัน ช่วงเช้ามีพิธีสวดพระพุทธมนต์และ ถวายภัตตาหารแก่พระภิกษุจำนวน 9 รูป ต่อด้วยพิธีไหว้ครูดนตรีไทย บางรายจัดงาน 2 วัน วันแรกมีการสวดพระพุทธมนต์เย็น อาจจะมีการบรรเลงดนตรีไทยของวงต่าง ๆ วันที่สองถวาย ภัตตาหารเช้าแก่พระภิกษุจำนวน 9 รูป ต่อด้วยพิธีไหว้

ครูดนตรีไทย และพิธีครอบครูบางรายโดยเฉพาะอย่างยิ่งในจังหวัดกาญจนบุรี หัวหน้านางมักจะทำพิธีไหว้ครูในช่วงเช้า ทำพิธีไหว้ครูแบบง่าย โดยมีการจัดอาหารคาวหวาน และเครื่องบูชาครูต่าง ๆ ตามรูปแบบการไหว้ ครูดนตรีไทย มีการกล่าวโองการโดยนักดนตรี มีการบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ โดยมักจะบรรเลงเฉพาะเพลงหน้าพาทย์พื้นฐาน ไม่ได้เรียกเพลงหน้าพาทย์ชั้นสูง

สันติ อุดมศรี (2558) คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา มีวิสัยทัศน์เพื่อการพัฒนาคุณภาพการวิจัยและวิชาการ ด้านดนตรีและการแสดง สร้างองค์ความรู้ใหม่จากแนวคิด ความเชื่อ ประเพณี ขนบนิยม และวัฒนธรรมไทย เพื่อการอนุรักษ์ พัฒนา สืบสาน สร้างสรรค์ พร้อมพัฒนาผู้ชมและสังคมด้วยศิลปะ มุ่งเน้นการยกระดับ คุณภาพทางวิชาการในมิติต่าง ๆ โดยเฉพาะด้านการจัดการเรียนการสอน การวิจัย การบริการวิชาการ การทำนุบำรุงศิลปวัฒนธรรม เพื่อให้วัฒนธรรมไทยยังคงอยู่อย่างทันสมัย สามารถเชื่อมโยงกับสังคมโลก ที่เปลี่ยนแปลง

การจัดพิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์แห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นการแสดงความกตัญญูต่อบุคคลที่ต่อครูอาจารย์ สานสัมพันธ์อันดีระหว่างครูและลูกศิษย์ ทำบุญเลี้ยงพระและแผ่ส่วนบุญส่วนกุศลแก่ครูอาจารย์ที่ล่วงลับไปแล้ว และเปิดโอกาสให้นิสิตจากทุกสาขาวิชาเข้าฟังทั้งหมด และเก่าได้มาร่วมสังสรรค์กัน อันจะก่อให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะ

ความหมายของพิธีไหว้ครูของศิลปินทางนาฏศิลป์และดนตรีในวิทย์ ถือเป็นพิธีที่ควรยกย่องและควรรักษาไว้ เพราะครูบาอาจารย์ที่ดีย่อมเป็นผู้ให้ความรอบรู้เฉลียวฉลาดในศิลปวิทยาการแก่ศิษย์ของตน ครูโบราณอาจารย์ท่านได้กำหนดระเบียบและบัญญัติวิธีไว้ให้ปฏิบัติกันมาด้วยหลักเกณฑ์อันดี เพื่อให้เกิดมงคล และมีประสิทธิภาพแก่บรรดาศิลปินทุกคน

เพลงหน้าพาทย์ไหว้ครูดนตรีไทย ซึ่งถือเป็นผลผลิตแห่งภูมิปัญญาของศิลปินดนตรีไทย มีความเกี่ยวข้อง กับวัฒนธรรมดนตรีไทยในด้านอื่น ๆ เช่น เครื่องดนตรี นักดนตรี และเพลงดนตรีสาระสำคัญที่ควรศึกษามี 2 ประเด็น คือ วงปีพาทย์ที่ใช้บรรเลงเพลงตระโห่ไหว้ครูดนตรีไทย และนักดนตรีไทยผู้บรรเลงเพลงตระโห่ไหว้ครู ดนตรีไทย

พิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ คณะดนตรีและการแสดง มหาวิทยาลัยบูรพา ประจำปี 2558 จัดขึ้นในวันพฤหัสบดีที่ 24 กันยายน 2559 โดยผู้ทรงคุณวุฒิทางด้านดนตรีไทยและนาฏศิลป์ ซึ่งได้แก่ ครูชนะ ชำนิราชกิจ และครูไพฑูรย์ เข้มแข็ง ให้เกียรติเป็นอย่างสูงมาร่วมในพิธี

วิธีการดำเนินการศึกษาค้นคว้า

การศึกษาเรื่อง ความเชื่อเกี่ยวกับการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ในครั้งนี้ เป็นการศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากงานวิจัย ตำรา หนังสือทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง เอกสารและวารสารต่าง ๆ รวมถึงข้อมูลที่ได้จากการออกภาคสนาม ด้วยการศึกษาค้นคว้าเกี่ยวกับเครื่องดนตรี การเก็บข้อมูลด้วยวิธีสังเกต การสัมภาษณ์ รวมถึงการบรรเลงจริงเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องจากผู้ประกอบพิธี จากนั้นจึงนำข้อมูลที่ได้รวบรวมไว้ทั้งหมดนำมาศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อเสนอผลการศึกษาโดยดำเนินการตามขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. กำหนดแหล่งข้อมูล

1.1 พื้นที่ในการศึกษา การศึกษาค้นคว้าครั้งนี้มุ่งเฉพาะที่จะศึกษาพิธีการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

1.2. ประชากรในการศึกษาคือนักดนตรีวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

1.2.1 หัวหน้าวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

1.2.2 นักดนตรีวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

2. การเก็บรวบรวมข้อมูลและการบันทึกข้อมูล

2.1 ศึกษาข้อมูลเอกสาร ได้แก่ การเก็บรวบรวมข้อมูลจาก หนังสือ เอกสาร ตระรา วิชาการ บทความทางวิชาการ งานวิจัย วารสารและสิ่งพิมพ์ต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนที่ 1 : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับประวัติของวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ และเครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนที่ 2 : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับความเชื่อการไหว้ครูของนักดนตรีไทยวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

ส่วนที่ 3 : เป็นข้อมูลเกี่ยวกับการศึกษาพิธีกรรมการไหว้ครู เช่น เครื่องสังเวद्यพิธีกรรมการประกอบพิธีไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

2.2 ศึกษาและเก็บข้อมูลภาคสนาม ได้แก่ การเก็บข้อมูลด้วยวิธีการสังเกต การสัมภาษณ์ การบันทึกเสียงด้วยเครื่องบันทึกเสียง รวมถึงการเก็บข้อมูลด้วยกล้องวีดีทัศน์จากการบรรเลงจริงของพิธีกรรมการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือ เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ถูกต้องจากผู้ประกอบพิธีและนักดนตรี โดยมีขั้นตอนดังนี้

2.2.1 ความเชื่อของการไหว้ครู

2.2.2 ความสำคัญของเครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครู

2.2.3 ลักษณะของเครื่องดนตรีและวัสดุที่ใช้ทำเครื่องดนตรี

2.2.4 ขั้นตอนการประกอบพิธี

2.2.5 บทเพลงในการบรรเลงประกอบพิธีไหว้ครู

2.3 การบันทึกข้อมูล การบันทึกข้อมูลทำได้หลายวิธีด้วยกัน ทั้งนี้เพื่อให้เก็บข้อมูลที่ละเอียดครบถ้วน และเป็นประโยชน์ในการวิเคราะห์วัฒนธรรมทางดนตรี ที่ใช้บรรเลงประกอบพิธีไหว้ครูวงปี่พาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ โดยมีรายละเอียดเครื่องมือ ดังนี้

2.3.1 การบันทึกภาพ ทำการบันทึกด้วยกล้องถ่ายรูป ใช้สำหรับบันทึกภาพที่เกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ เช่น กิจกรรมที่เกี่ยวกับประเพณี ความเชื่อ วิถีชีวิต พิธีกรรมการไหว้ครู เครื่องดนตรีผู้ประกอบพิธี นักดนตรี ตลอดจนผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครู

2.3.2 การบันทึกภาพและเสียงในการประกอบพิธีไหว้ครู การประกอบพิธีไหว้ครู และการบรรเลงเครื่องดนตรี

2.4 การจัดระเบียบเรียงข้อมูล

2.4.1 เรียบเรียงเนื้อหาจาก เอกสาร ตำรา งานวิจัย บทความทางวิชาการ ที่เกี่ยวข้องตามความสำคัญของเนื้อหา

2.4.2 ถอดความจากข้อมูลจากบันทึกเสียงเป็นลายลักษณ์อักษร เช่น ความเชื่อเรื่องการไหว้ครู เครื่องสังเวท การประกอบพิธีกรรมการไหว้ครู

2.4.3 นำข้อมูลทั้งหมดที่ได้มา ตรวจสอบ แก้ไข เรียบเรียง โดยลำดับเนื้อหา

3.การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลต้องใช้ข้อมูลจากภาคสนามเป็นหลักและข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ เป็นข้อมูลสนับสนุน

3.1 ศึกษาประวัติวงปีพาทย์เมืองเหนือ และเครื่องดนตรีแต่ละชิ้นในวงปีพาทย์เมืองเหนือเครื่องสังเวทในพิธี การประกอบพิธีกรรมของการไหว้ครู

3.2 ศึกษาดนตรีที่ใช้ในพิธีเสนตัวของ หัวหน้าวงปีพาทย์เมืองเหนือ และนักดนตรีในวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

3.2.1 ศึกษาประวัติวงปีพาทย์เมืองเหนือ

- ประชาชาติที่เกี่ยวข้องกับวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่
- เครื่องดนตรีในวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

3.2.2 ศึกษาเครื่องสังเวทของพิธี

3.2.3 ศึกษาการประกอบพิธีกรรมไหว้ครูปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่

- ขั้นตอนในการประกอบพิธี
- บทอัญเชิญครูในพิธีไหว้ครู

ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาและวิเคราะห์ครั้งนี้ จะนำมาเรียบเรียงในรูปแบบของการพรรณนาวิเคราะห์ให้เป็นระบบและสรุปเป็นรายงานการวิจัย

บทที่ 4

ประวัติ และพิธีไหว้ครู

ชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งวงปีพาทย์เมืองจังหวัดเชียงใหม่

ชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับการตั้งวงปีพาทย์เมืองจังหวัดเชียงใหม่ ผู้วิจัยค้นคว้าเอกสารตำราเรื่องล้านนา สิ่งแวดล้อม สังคมและวัฒนธรรม โดย สุรพล คำริห์กุล เรื่อง การดนตรี การขับ การพ้อง โดยธีรยุทธ ยวงศรี เรื่อง ดนตรีล้านนา โดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรมเชียงใหม่ สามารถสรุปใจความได้ว่า เมืองเชียงใหม่ได้เริ่มเสื่อมถอย นับตั้งแต่ตกอยู่ภายใต้การปกครองของพม่า ในปีพ.ศ. 2101 และถึงกาลเสื่อมโทรมสุดขีดในช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ทั้งนี้เนื่องจากสงครามระหว่างไทยกับพม่า โดยเฉพาะในช่วงต้นของพุทธศตวรรษที่ 24 ซึ่งเหตุการณ์ในครั้งนั้นพระยาจำบ้านบุญมา ข้าราชการเมืองเชียงใหม่และพระยาภาววิละ ลูกเจ้าฟ้าเมืองนครลำปาง ร่วมมือกันก่อการกบฏต่อพม่า โดยขอความร่วมมือกับพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรีให้ส่งกองทัพมาช่วย จึงสามารถยึดเมืองเชียงใหม่จากพม่ากลับคืนมาได้เมื่อ พ.ศ. 2317 แต่พม่าก็พยายามจะตีเมืองเชียงใหม่คืน โดยยกกองทัพมาตีเชียงใหม่หลายครั้ง จนกระทั่งใน พ.ศ. 2318 กองทัพพม่ายกทัพมาล้อมเมืองเชียงใหม่อยู่แปดเดือนจนเสบียงของเมืองเชียงใหม่หมด พอดีกองทัพกรุงธนบุรีมาช่วยตีกองทัพพม่าจนแตกพ่ายไป (สุรพล คำริห์กุล, 2542 : 43)

เมืองเชียงใหม่ได้รับการฟื้นฟูขึ้นใหม่อีกครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ได้โปรดฯ แต่งตั้งพระยาภาววิละเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่แทนพระยาจำบ้านที่เสียชีวิตลง แต่ขณะนั้นเมืองเชียงใหม่ร้าง พระยาภาววิละจึงต้องให้ไพร่พลตั้งอยู่ที่เวียงป่าซางในเขตจังหวัดลำพูนก่อนเป็นเวลาถึง 14 ปี จนกระทั่งใน พ.ศ. 2339 จึงสามารถเข้าไปตั้งมั่นอยู่ในเมืองเชียงใหม่ได้อีกครั้ง (สุรพล คำริห์กุล, 2542 : 47)

ในสมัยของพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เชียงใหม่และกรุงเทพฯ มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดด้วยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงรับเจ้าดารารัศมีธิดาพระเจ้าอินทวิชยานนท์ เป็นพระราชชายา เมื่อเจ้าดารารัศมีเสด็จกลับมาประทับยังเชียงใหม่เป็นการถาวรในปี พ.ศ. 2457 ได้ทรงนำเอาครูดนตรีไทย ละครละคร ปี่พาทย์ ขึ้นมาด้วย เป็นเหตุให้การดนตรีตามแบบราชสำนักสยามได้ขึ้นมาเผยแพร่ยังภาคเหนือ ทั้งแบบอย่างในด้านการประสมวง วิธีบรรเลง (นิทรรศการพิเศษ, 2535 : 3)

ดนตรีไทยได้เข้ามาผสมผสานกับดนตรีพื้นเมืองอย่างจริงจัง และได้นำเอามาเป็นแบบอย่างในเรื่องเครื่องดนตรีโดยนำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เช่นระนาดเอก ระนาดทุ้ม และการจัดวง โดยมีรูปแบบเหมือนวงปีพาทย์เครื่องห้าของภาคกลาง และเพลงที่บรรเลงได้นำเพลงไทยมาบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็มีเพลงเฉพาะของวงปีพาทย์เมืองเหนืออยู่

ชนชาติพม่าได้เข้ามาเข้ายึดครองเมืองเชียงใหม่ โดยมีพระเจ้าบุเรงนองเป็นผู้นำทัพ ในระยะแรกนั้นพมามีได้เข้ามาปกครองโดยตรง แต่ยังคงมอบหมายให้พระเจ้าเมกุฎิปกครองบ้านเมืองตามเดิมในฐานะเมืองประเทศราชของเมืองพม่า ซึ่งเชียงใหม่จะต้องส่งเครื่องบรรณาการ ต้นไม้เงิน ต้นไม้ทอง จะต้องเข้าเฝ้าพระเจ้าแผ่นดินพม่าปีละหนึ่งครั้งเป็นอย่างน้อย จะต้องส่งส่วยเป็นสิ่งของตามที่พม่าต้องการ เช่น ช้าง ม้า น้ำรัก เครื่องแพรรณต่าง ๆ และจะต้องจัดหากำลังคน เสบียงอาหารช่วยพม่าในยามเกิดศึกสงคราม

ต่อมาพม่าได้ปลดพระเจ้าเมกุฎีออกจากตำแหน่งเจ้าเมือง เนื่องจากพระเจ้าไชยเชษฐาจากล้านช้างได้ยกทัพมาโจมตีเชียงแสน และพยายามสร้างพันธมิตรกับหัวเมืองเชียงใหม่ ต่าง ๆ ดังนั้น พม่าจึงได้แต่งตั้งสตรีเชื้อสายราชวงศ์มังรายเป็นเจ้าเมืองเชียงใหม่ คือ พระนางราชเทวีหรือพระนางวิสุทธิเทวี เมื่อพระนางราชเทวีสิ้นพระชนม์ พม่าจึงได้แต่งตั้งเจ้านายและข้าราชการของพม่าเข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่โดยตรง (สุรพล ดำริห์กุล, 2542 : 35)

การปกครองของล้านนาในช่วงเวลาที่พม่ายึดครองนั้น จะมีศูนย์กลางอยู่ที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งจะเป็นเมืองที่อยู่ของผู้ปกครองที่พม่าส่งมาทำหน้าที่คอยดูแลเมืองต่างๆ นอกจากนี้พม่ายังแต่งตั้งตำแหน่งนาซ้าย นาวา ขอดดูแลและเก็บภาษี ตลอดจนคอยดูแลและควบคุมหัวเมืองต่าง ๆ มิให้ก่อการกบฏ พันธะสำคัญประการหนึ่งของเมืองเชียงใหม่ในฐานะประเทศราชก็คือ ต้องเกณฑ์ส่วยจากเมืองต่าง ๆ ส่งไปยังพม่า

จากที่เมืองเชียงใหม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่านั้น ได้มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมด้านดนตรีเกิดขึ้น ชาวล้านนาได้นำเครื่องดนตรีพม่ามาปรับใช้ของตนเอง เช่น ลูกฆ้องวงใหญ่ซึ่งนำมาผสมอยู่ในวงพิพาทย์เมืองเหนือ และเครื่องเป่าอย่างปี่แน้น้อย เข้ามารวมใน วงพิพาทย์เมืองเหนือด้วย ซึ่งพม่าเรียกว่าสรไน

ในตำนานนั้นได้กล่าวไว้ว่ามีกลุ่มคนเชื้อสายมอญเป็นชนเผ่าแรกที่มาตั้งถิ่นฐานภูมิลำเนาในบริเวณอาณาจักรล้านนาซึ่งเรียกเป็นภาษาถิ่นว่า “เม็ง” ในสมัยนั้นได้มีการสถาปนาเป็นแคว้นหริภุญชัยเมื่อประมาณ 1,200 ปีมาแล้ว ก่อนมีนครรัฐที่มีชื่อว่า นพบุรีศรีเวียงพิงค์ มาไม่น้อยกว่า 500 ปี ก่อนจะตั้งเป็นอาณาจักรล้านนา (ธีรยุทธ ยวงศรี, 2540 : 4)

ชนชาติมอญ หรือเมงคบุตร ชนชาติมอญหรือเมงคบุตรนั้นน่าจะเป็นชนพื้นเมืองอีกกลุ่มที่อยู่ในดินแดนแถบนี้มาเป็นเวลานานแล้ว และดูเหมือนว่าชนชาวมอญและวัฒนธรรมมอญนั้นจะมีความเกี่ยวข้องกับเมืองหริภุญชัยอย่างใกล้ชิด จนทำให้มีนักวิชาการหลายท่านเชื่อว่าพลเมืองของแคว้นหริภุญชัยนั้นเป็นชนชาวมอญ (สุรพล ดำริห์กุล, 2542 : 89) ได้ปรากฏหลักฐานอยู่ในเอกสารว่า พวกเมงคบุตรนั้นได้อาศัยอยู่ในแถบนี้มาตั้งแต่ก่อนการสร้างเมืองหริภุญชัย โดยถาษาสุเทพได้ให้อาศัยอยู่ในเมืองมิกสังฆนครซึ่งตั้งอยู่ใกล้เชิงดอยสุเทพ ซึ่งคงมีชื่อเรียกอีกอย่างหนึ่งในตำนานว่าชาวมิกสังฆนครหรือมิกสังฆนคร

ในการนำเครื่องดนตรีมาเข้ากับวงพิพาทย์เมืองของชนชาติมอญมีอยู่ 2 ชนิด คือ ปี่แนหลวง ซึ่งมีรูปร่างเหมือนปี่มอญ และกลองเต่งตึง จะมีรูปร่างลักษณะเหมือนตะโพนมอญ เครื่องดนตรีทั้งสองชนิดนี้มีมาแต่สมัยหริภุญชัย ซึ่งมีศิลาจารึกบางแห่งเอาไว้อย่างชัดเจน

ประวัติความเป็นมาของวงพิพาทย์เมืองจังหวัดเชียงใหม่

เครื่องดนตรีพื้นเมืองที่ใช้กันอยู่ในภาคเหนือได้ถูกกล่าวถึงที่มาครั้งแรกในพงศาวดารล้านช้าง โดยระบุเมื่อราวพุทธศตวรรษที่ 13 พญาแสนได้ส่งทูตมาบอกกล่าวแนะนำให้ผู้รู้จักทำเครื่องดนตรี เช่น ฆ้อง กลอง กรับ ปี่พาทย์ พิณเป็ยะ สอนเพลงกลอน การฟ้อน ตีฉิ่ง และฉาบ (นิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, 2535 : 3)

ต่อมาราวต้นพุทธศตวรรษที่ 19 หลังจากที่พระเจ้ามังรายได้ทรงรวบรวมบ้านเมือง และสถาปนาเมืองเชียงใหม่ขึ้นเป็นราชธานีของแผ่นดินล้านนา เมื่อพ.ศ. 1859 แล้ว ได้ทรงพัฒนาบ้านเมืองด้านต่าง ๆ ตลอดจน

ด้านดนตรี และคงมีการใช้เครื่องดนตรีในกิจพิธีสำคัญต่าง ๆ ทั้งในราชสำนักและการเฉลิมฉลองงานสำคัญอื่น ๆ สืบเนื่องกันมาโดยลำดับ ดังปรากฏเรื่องราวของเครื่องดนตรีที่ใช้การเฉลิมฉลองการสร้างพระพุทธรูปยืนหรือพระอัฐารส ในศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน ซึ่งจารึกขึ้นเมื่อ พ.ศ. 1913 ตรงกับรัชกาลพระเจ้ากือนาว่า เครื่องดนตรีที่ใช้ในพิธีดังกล่าวประกอบด้วย พาทย์ พิณ ซ้อง กลอง ปี่ไฉน ปี่เสนาง กลองมลายูกาหล (แตรงอน) แตรงสังข์ กังสดาล มรทงค์ (ตะโพน) ดงเดียด (กลองทัด) (นิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, 2535 : 3)

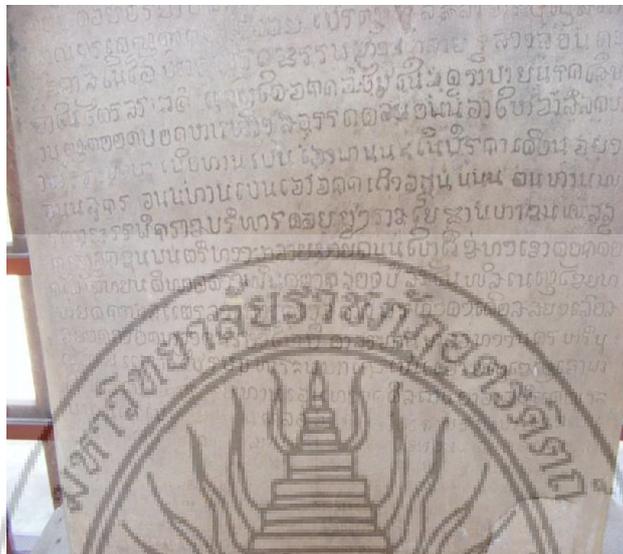

ภาพที่ 1 ศิลาจารึกวัดพระยืน จังหวัดลำพูน

ตำนานเมืองเชียงใหม่ได้กล่าวถึงมหรสพสมโภชเมืองไว้ว่า ประกอบด้วยการฟ้อนต่าง ๆ การจ้อย การชอ และการบรรเลงดนตรีมีพิณพาทย์ ซ้อง กลองอูย แน แคน สะล้อ เปียะ บัณเตาะว้ และหอยสังข์ (นิทรรศการพิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย, 2535 : 3) เครื่องดนตรีที่ใช้กันในชั้นหลังคงได้รับอิทธิพลจากกรุงรัตนโกสินทร์และพม่า เพิ่มเข้ามาในกลุ่มเครื่องดนตรีพื้นเมือง ประวัติของดนตรีปี่พาทย์ในเมืองเหนือแม้จะยังไม่แน่ชัดนัก แต่การสันนิษฐานในขั้นต้นจากเอกสารโบราณ เช่น ตำนานมูลศาสนา ชินกาลมาลีปกรณ์ และศิลาจารึก ซึ่งได้กล่าวถึงเครื่องดนตรี และการมีบทบาทในพิธีกรรมศาสนาของวงดนตรีในสมัยก่อนดังตัวอย่าง จากตำนานมูลศาสนา เอกสารที่มีอายุประมาณ 500 ปี ได้กล่าวถึงการใช้วงดนตรีในพิธีกรรมศาสนาและของกษัตริย์ในสมัยทริภุญไชย

ในสมัยพระยาอาทิตราขพร้อมด้วยหมื่นนักปราชญ์ และบริวารทั้งหลาย เมื่อได้ทอดพระเนตรแลเห็นยังพระโกศพระบรมธาตุเปล่งออกซึ่งพระรัศมีด้วยประการดั่งนั้น เขาทั้งหลายมีพระทัยและใจเต็มไปด้วยปีติ 5 ประการ มีพระสุรเสียงและเสียงโห่ร้องกึกก้องไป ณ ที่นั้น บ้างก็เอาผ้าโบกวัดแกว่ง แล้วทอบูชาบ้างก็ถอดออกยังเครื่องประดับของตนเป็นต้นว่า แหวนกุณฑล จักเกล้า ดอกไม้ทองคำ บ้างก็บูชาด้วยดอกไม้ รูป

เทียน และเครื่องหอมทั้งหลายต่าง ๆ บ้างก็บูชาด้วยเสียงขับ เสียงร้อง และด้วยเสียงดนตรีทั้งหลาย บ้างก็บูชาด้วยเสียงสาธการซึ่งแช่อยู่ ณ ที่นั้นอีกตอนหนึ่งกล่าวถึงพระเจ้ากือนาได้จัดขบวนต้อนรับพระสุমনะเถระ ซึ่งได้อาราธนาิมนต์ให้ท่านมาเผยแพร่พระพุทธศาสนาที่เมืองเชียงใหม่ ซึ่งมีคำจารึกไว้ว่า

ภาพที่ 2 ศิลาจารึก กล่าวถึงพิธีกรรมที่ใช้ดนตรี

“ครั้งนั้น ท้าวกือนาได้ยืมชาวสาส์นอันอุดมมาถึงเมืองแห่งตนตั้งนั้น ท้าวก็มีใจชมชื่นตื่นด้วยศรัทธา ก็ให้ตีกลองปาวบอกกล่าวแก่ชาวเมืองทุกคน ให้ชวนขวยหาดวงดอกไม้คันธะปัญจดุริยดนตรี มีก้องทั่วท้องทั้งเมือง ก็ชวนหญิงชายายเป็นหมู่เป็นคู่คูดงามไปตามพระยา” (ณรงค์ สมิทธิธรรม, 2541 : 63)

จากเอกสารโบราณดังกล่าว จะเห็นว่าดนตรีมีบทบาทในพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนาและกษัตริย์มานานแล้ว ที่น่าสนใจก็คือการกล่าวถึง "ปัญจดุริยดนตรี" ในยุคสมัยของพระเจ้ากือนาซึ่งครองเมืองเชียงใหม่ ในระหว่าง พ.ศ. 1910 - 1931 เป็นข้อยืนยันได้ว่าดนตรีตามแนวคิดแบบฮินดูได้เข้ามาสู่ภูมิภาคแถบนี้แล้ว ส่วนลักษณะของวงและการใช้เครื่องดนตรีจะเป็นรูปแบบใดนั้น การสันนิษฐานในขั้นนี้คงกล่าวได้เพียงว่า มีการพัฒนารูปแบบการประสมวงโดยเพิ่ม "ฆ้อง" เข้ามาในวงแล้ว ดังรายละเอียดที่กล่าวถึงเครื่องดนตรีในศิลาจารึกวัดพระยืน ซึ่งอ่านโดย ฉ่ำ ทองคำวรรณ ดังข้อความต่อไปนี้

คำจารึก

"เขาตอกดอกไม้ใต้ถุนดีพาดง ฟินคองกลองปี่สรไนพิสนญ ไชยททยดกาหล แตรสงฆมารกง
สตาล มรทงดงเดือสสงเลือส สยงกอง อ่องทงคนรองโห้อีดาสรทาน ทวาทงนกรหริปุ ญไชยแล"

คำอ่านปัจจุบัน

"ข้าวตอกดอกไม้ใต้เทียน ดีพาทย์ดั่งพินฆ้องกลองปี่สรไน พิสนญชัย ทะเทียด กาหล แตรสังฆฆมาน
กังสตาลมรทงคฺ ดงเดือด เสียงเลิศเสียงก้อง อีกทั้งคนร้องโห้อีดาสะท้านทั่ว ทั้งนกรหริภูชัยแล"

หลักฐานนี้ถือว่าเก่าแก่ที่สุดที่จะแสดงถึงบทบาทหน้าที่ของดนตรี ที่มีอยู่ในพิธีกรรมศาสนา ซึ่งถูกบันทึกไว้ในหนังสือ วงตกล้าง : ดนตรีแท้ในวิถีชีวิตของชาวลำปาง โดยณรงค์ สมิตธิธรรม ได้อธิบายคำว่า ดีพาทย์ ฆ้อง กลอง ปี่สรไน และมรทงคฺนั้น อาจจะเป็นวงดนตรี ปี่พาทย์ก็ได้ เพราะคำว่าพาทย์นั้น ทุกวันนี้ชาวลำปาง พะเยา และ อำเภอวังชิ้น จังหวัดแพร่ ยังใช้เรียกชื่อ ฆ้องวงว่า พาทย์ (ออกเสียงว่า "ป่าด") เรียกชื่อวงดนตรีปี่พาทย์ว่า วงพาทย์ และเรียกนักดนตรีของวงพาทย์ว่าสล่าพาทย์

ล้านนาเป็นอาณาจักรที่มีมหากษัตริย์ที่มีประวัติศาสตร์มายาวนาน ดังนั้นดนตรีสำหรับพิธีกรรมต่าง ๆ และดนตรีเกียรตยศสำหรับกษัตริย์อาจจะเป็นดนตรีอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังเช่นที่ได้จารึกไว้เมื่อ 600 ปีก่อน ดนตรีปี่พาทย์ก็อาจจะเริ่มมาตั้งแต่ 600 ปีมาแล้วก็ได้ หลักฐานที่แสดงถึงความเก่าแก่ ของวงดนตรีแบบนี้เท่าที่ค้นพบในปัจจุบันก็คือ แต่เดิมนั้นวงปี่พาทย์หรือวงพาทย์ที่เมืองลำปางยังไม่มีระนาดมารวมวง หลักฐานต่อมาคือ การมีหน้าทับเฉพาะของเพลงมอญ เพลงเค้าห้า เพลงมวย และหน้าทับอย่างที่ได้ยินในวงพาทย์ทั่วไป ซึ่งมีอยู่หลายหน้าทับด้วยกัน สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นถึงพัฒนาการด้านการประสมวงแบบปี่พาทย์ของชาวเหนือ แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าหลังจากที่อาณาจักรล้านนาได้เสื่อมลง จนมาถึงยุคที่ล้านนาได้ถูกผนวกเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของสยามประเทศ วัฒนธรรมดนตรีจากกรุงรัตนโกสินทร์ก็ได้แพร่หลายมาสู่คัมภีร์หลวงของเจ้าผู้ครองนครในหัวเมืองเหนือ เกิดการประสมประสานทางวัฒนธรรมขึ้นกลายเป็นวงปี่พาทย์อยู่ สองแบบ คือวงพาทย์แบบเชียงใหม่ และวงพาทย์แบบลำปาง (ณรงค์ สมิตธิธรรม, 2541 : 64)

วงปี่พาทย์เมืองที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนา

ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาส่วนนี้ออกเป็น 3 หัวข้อด้วยกันได้แก่ ดนตรีประกอบพ็อนผี ดนตรีกับงานปอยหลวง และดนตรีกับงานศพดังมีรายละเอียดต่อไปนี้

1. วงปี่พาทย์เมืองกับการพ็อนผี

ชาวล้านนานั้นมีความเชื่อ เรื่องผีไม่ว่าจะเป็นลี้วะหรือมอญ หรือชาวไทยกลุ่มต่างๆ ที่อาศัยอยู่ในล้านนาผีที่ลี้วะนับถือคือผีปู่แสะย่าแสะและผีมด ผีที่ชาวมอญนับถือคือผีเม็ง ซึ่งเป็นผีบรรพบุรุษที่จะต้องมีการไหว้ทุกปี เพื่อเป็นการบูชาบรรพบุรุษด้วยความเคารพและขอขมาเมื่อมีการทำผิดพลาด หัวหน้าตระกูล

จะต้องเป็นผู้คอยดูแลและทำพิธีไหว้ โดยจะต้องเรียกให้ลูกหลาน ญาติพี่น้องในตระกูลมาร่วมพิธีในการไหว้ทุกครั้ง หัวหน้าตระกูลเสียชีวิตลงก็จะต้องมีการสืบทอดให้ลูกหลานรับดูแลสืบบรรพบุรุษต่อไป

พิธีกรรมการไหว้ผีบรรพบุรุษ มี 2 พิธีใหญ่ๆ คือ การไหว้ผีที่จะต้องกระทำทุกปี ซึ่งมักจะเป็นเดือน 9 เหนือ (การนับปฏิทินของล้านนา) ซึ่งตรงกับเดือน 7 ของภาคกลางหรือเดือนมิถุนายน พิธีกรรมอีกประการหนึ่งคือ การพ้อนผีหรือเลี้ยงผี การพ้อนผีจะทำการ 2 โอกาส คือ พ้อนผีตามประเพณีทุกๆ ละครั้ง และพ้อนผีเพื่อแก้บน กล่าวคือ เมื่อคนในตระกูลมีความต้องการสิ่งใด เช่นขอให้หายจากเจ็บป่วยหรือปลูกข้าวได้ดี ทำการค้าได้ดี ก็จะไปบนบานศาลกล่าวขอจากบรรพบุรุษ เมื่อได้ตามปรารถนาก็จะต้องมีการเลี้ยงผีด้วยอาหารต่างๆ และพ้อนแก้บน ซึ่งการพ้อนผีนี้นิยมพ้อนหลังจากออกพรรษาประมาณเดือน 6,7,8,9 เหนือ จะไม่พ้อนเดือน 5 เหนือ (ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้าน, 2540 : 23)

การไหว้ผีประจำปีจะทำกันในตอนเช้า พิธีกรรมและเครื่องไหว้ไม่ซับซ้อนมากนัก เมื่อนำเครื่องไหว้ไปไหว้ที่หอผีและกล่าวคำไหว้เสร็จก็เป็นอันว่าเสร็จพิธี ไม่มีดนตรีหรือการพ้อนใดๆ ส่วนการเลี้ยงผีและพ้อนผีนั้น พิธีจะมีตลอดทั้งวัน เริ่มตั้งแต่เช้ามีจดจนค่ำตลอดพิธีจะมีดนตรีประกอบตลอดเวลาในอดีตไม่ทราบแน่ชัดว่าเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงในขณะที่มีการพ้อนผีนั้นมีอะไรบ้าง แต่เท่าที่ปรากฏในปัจจุบันนี้ การพ้อนผีมีทั้งเครื่องดนตรีที่ใช้บรรเลงประกอบด้วย ตะโพนมอญ คนเขียงใหม่เรียกว่ากลองเต่งถึง คนลำปางเรียกว่ากลองตึงตึง ระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดทุ้มเหล็ก ข้องวงใหญ่ ข้องวงเล็ก แนนหลวง แนน้อย กลองป่งปึง ฉาบกลาง ฉิ่ง เรียกว่า “วงป่าด” ซึ่งน่าจะมาจากคำว่าวงป่าพาทย์และคำว่าพาทย์นี้ในภาษามอญก็หมายถึงวงดนตรีมอญ ซึ่งเครื่องดนตรีทั้งหมดนี้เป็นเครื่องดนตรีที่ไม่สามารถบอกได้ว่าขึ้นใดมีอยู่เดิมในล้านนา แต่อาจจะมาจากหลายพื้นที่ เช่น ตะโพนมอญน่าจะมาจากมอญ ระนาดเอก ระนาดทุ้ม น่าจะมาจากภาคกลาง เครื่องดนตรีมอญโบราณนั้นมีเพียง 3 ชิ้นเท่านั้น คือ ปี่มอญ ตะโพนมอญ และฆ้องมอญสำหรับแนนหลวงและแนน้อยนั้น ไม่แน่ชัดว่าจะพัฒนามาจากปี่มอญหรือไม่ แต่มีโครงสร้างที่คล้ายกันสำหรับกลองป่งปึง นั้นพัฒนาขึ้นมาภายหลังประมาณ ปี พ.ศ. 2500 นี้เอง

อย่างไรก็ตามนักดนตรีและดนตรีมีบทบาทที่สำคัญต่อพิธีกรรมนี้มาก นอกจากจะมีผู้ประกอบพิธีแล้วยังขาดนักดนตรีไม่ได้ นักดนตรีจะต้องนั่งบรรเลงอยู่ทางซ้ายขวาภายในผาม(ปะรำ) ที่ใช้ทำพิธี ก่อนการเริ่มพิธีในตอนเช้า ผู้ที่ตีตะโพนมอญ หรือสล่าตีกลองจะต้องเป็นผู้ตั้งหม้อ น้ำฮ้ำ (น้ำปลาร้า) ซึ่งเป็นหม้อที่มีความสำคัญในการทำพิธีมากใครจะทำหม้อนี้แต่กระหว่างพิธีไม่ได้ถ้าแตกหมายถึงจะต้องมีการพ้อนใหม่ในปีนั้นอีกครั้ง วิธีการตั้งหม้อน้ำฮ้ำคือใช้อิฐฝังทแยงลงดินอิฐโผล่พื้นดินขึ้นมาครึ่งก้อน ผึง 3 ก้อนเนรูบสามเหลี่ยมเรียกว่าเข้า สมัยโบราณใช้แทนเตาไฟ สล่ากลองจะต้องเป็นผู้ก่อไฟด้วยหม้อปลาร้าจะเป็นหม้อดินปั้นปากกว้าง ภายในหม้อประกอบด้วย ปลาร้า ปลาแห้ง พริกแห้งและน้ำ ซึ่งจะต้องต้มไว้ตลอดพิธี การที่มีการต้มน้ำปลาร้าตลอดพิธีน่าจะเป็นการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ เนื่องจากชาวมอญในล้านนากลุ่มหนึ่งนิยมรับประทานปลาร้าและปลาแห้ง

จากการสัมภาษณ์พ่อประสิทธิ์ โภกระธรรมได้อธิบายในตอนท้ายของพิธีโดยได้อธิบายว่า “เมื่อเสร็จพิธีต่าง ๆ ในตอนเย็นแล้วคนตีกลองเต่งถึงหรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าสล่ากลองจะต้องเป็นผู้คว่ำหม้อน้ำฮ้ำ

(น้ำปลาร้า) และยังคงเป็นผู้ถอดผ้าขาวที่แขวนไกลางผามสำหรับเป็นสื่อให้ผีบรรพบุรุษลงมาช่วยเพื่อนรำ และจะต้องเป็นผู้ที่รื้อผามอีกด้วย” (ประสิทธิ์ โภกระธรรม, 13 เมษายน 2550)

ดนตรีสำหรับประกอบพิธีพืชนั้นจะใช้วงปี่พาทย์เมืองเหนือเป็นหลัก และขาดไม่ได้ เพราะในการพืชนั้นจะต้องมีการรำถวาย ซึ่งเป็นประเพณีสืบต่อกันมาโดยพ่ออินทร ทิมาได้อธิบายว่า “ดนตรีที่เล่นในงานพืชนั้นจะมีเพลงที่นำมาประกอบกับการพืชนั้นจะมีอยู่ด้วยกันไม่กี่เพลง เช่น เพลงฝีมดห้อยผ้า เพลงฝีมดกินน้ำมะพร้าว เป็นต้น” (อินทร ทิมา, 13 เมษายน 2550)

2. วงปี่พาทย์เมืองกับงานปอย

งานปอย คือ การเฉลิมฉลองหรืองานรื่นเริงที่เกี่ยวข้องกับประเพณีและพิธีกรรม ซึ่งแบ่งออกเป็น 4 ประเภท คือ (ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้าน, 2540 : 29-30)

1. ปอยหลวง หมายถึงฉลองที่จัดขึ้นในวัด เช่น มีการสร้างโบสถ์ รั้ววัดหรือสิ่งก่อสร้างในวัด หลังจากก่อสร้างเสร็จจะมีการถวายทานสิ่งก่อสร้างให้เป็นของสงฆ์และอุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพชน พร้อมทั้งมีงานเฉลิมฉลอง ซึ่งมีสมาชิกของวัดและวัดต่างๆ มาร่วมฉลองโดยการส่งขบวนคร่ำทาน (สิ่งของ เงินที่จะมาร่วมถวายทานหรือเครื่องไทยทาน) ซึ่งตกแต่งประดับประดาอย่างสวยงามมาร่วมและในขบวนแห่จะมีดนตรีพืชนั้น ซึ่งที่ขาดไม่ได้ คือ พืชนก (พืชนกเมือง) มีดนตรีวงกลองแวงบรรเลง ในจังหวัดแม่ฮ่องสอน จะมีกลองอยู่เจ็ด พืชนก กลองมองเซิง ท้ายขบวนมักจะมีกลอง ซึ่งบ้อม การจัดงานมักจะมีตั้งแต่ 3 วันขึ้นไป เป็นงานที่นับว่าใหญ่โต จึงเรียกว่างานปอยหลวง ปอยหมายถึงฉลอง หลวงหมายถึงใหญ่ ในงานจะมีมหรสพหลายชนิดได้แก่ ซอ ภาพยนตร์ ดนตรีพื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีบอไฟ (การจุดฟุไฟ) และอื่นๆ อีกมากมาย

2. ปอยน้อย หมายถึง ฉลองอุปสมบท จะมีการเฉลิมฉลองในเวลากลางคืน ซึ่งนิยมให้มีการขอลอดงาน ซึ่งในขบวนจะกล่าวถึงบุญคุณบิดามารดา อาณิสสของการบวช วิธีการทำผ้าเหลือง

3. ปอยข้าวสังข์ หมายถึง งานทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปถึงผู้ตาย เพื่อแสดงถึงความรัก ความผูกพัน และต้องการให้ดวงวิญญาณของผู้ตายไปเกิดในสุคติภพ แต่มีลักษณะเป็นงานรื่นเริง คือ จะมีมหรสพฉลองหลายประการ ได้แก่ ซอ ซึ่งจะขอลอดวันเตรียมงาน (วันดา) ในตอนกลางวัน นอกจากนั้นก็มีการพืชนกพื้นเมืองสะล้อ ซึ่ง มาบรรเลงตอนกลางคืน

4. ปอยล้อหรือปอยลากปราสาท หมายถึง ประเพณีในการทำศพพระเถระชั้นผู้ใหญ่ เมื่อพระเสด็จมรณะจะต้องนำศพตั้งบนปราสาท เพื่อลากไปยังสุสาน นอกจากจะเป็นศพพระแล้ว ยังเป็นประเพณีที่ใช้กับเจ้าผู้ครองนคร เจ้านายในราชวงศ์ ประเพณีนี้เป็นประเพณีที่ใหญ่โตมาก จะมีการบรรเลงด้วยดนตรีวงปี่พาทย์ตลอดเวลา รวมถึงในขบวนลากปราสาทไปสู่สุสานและขณะที่เผาศพพระเพณีสถูปาวัดของวัด เช่น วิหาร โบสถ์ กุฏิ หอธรรม หรือหอไตร ศาลา กำแพง เป็นต้น เมื่อถึงประเพณีดังกล่าว ทางวัดจะจัดเตรียมสิ่งต่างๆ อันเป็นเครื่องสักการะ ดังนี้

1. การจัดเตรียมซ่อมห่อผีเสื่อวัด

2. การประดิษฐ์ไชยบริเวณหน้าวัด ตลอดจนทางเข้าวัด ทั้งนี้มีความหมาย 3 ประการนี้

- เพื่อเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัย ซึ่งประชาชนได้เคยปฏิบัติมาดังปรากฏในตำนาน ดอยตุง เป็นต้น

- เพื่อประกาศให้ทราบถึงชัยชนะของประชาชนที่สามารถเอาชนะกิเลส ตัณหา มัจฉริยะ คือ ความตระหนี่ และอุปสรรคขวากหนามทั้งปวง จนทำให้งานก่อสร้างสำเร็จ สามารถทำการเฉลิมฉลองได้

- เพื่อประกาศให้ประชาชนในหมู่บ้านใกล้เคียง ผู้สัญจรไปมาทราบว่า วัดนั้นๆ จะมีการเฉลิมฉลองถาวรวัตถุ หรือมี “ปอยหลวง” จะได้มาร่วมฉลอง หรืออนุโมทนา

3. การจัดทำห่อพระอุปคุต ซึ่งคนโบราณในล้านนาถือว่าพระมหาอุปคุตเถระเป็น ลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า สำเร็จพระอรหันต์ เพียบพร้อมด้วยอภิญาพักเสวยวิมุตติสุขอยู่ในโลหะปราสาทใต้บาดาล เคยสำแดงฤทธิ์ปราบพญามารในครั้งที่พระเจ้าอโศกมหาราชถวายพระเจดีย์แปดหมื่นสี่พันองค์เมื่อพุทธศตวรรษที่สี่ ด้วยความเชื่อดังกล่าว เมื่อมีงานฉลองต่างๆ ชาวล้านนา จึงทำพิธีนิมนต์พระอุปคุตเถระมา รักรักษา มิให้คนพาลทั้งหลายมาก่อเหตุร้ายได้โดยจัดเตรียมเครื่องสักการะดังต่อไปนี้ (มณี พยอมยงค์, 2538 : 80-81)

- เสื้อ 1 ผืน
- หมอน 1 ใบ
- ผ้าห่ม 1 ผืน
- ผ้าไตร 1 ชุด
- บาตรพร้อมเชิงและฝา 1 ชุด
- คนโทบรรจุน้ำ พร้อมกับจอก
- กระโถน 1 ใบ
- ต้นดอก (แจกัน) ประดับดอกไม้

เครื่องสักการะในงานปอยหลวงเหล่านี้จะวางไว้ในห่อที่จัดทำขึ้นข้าง ๆ โบสถ์หรือวิหารในวัดที่มีงานฉลอง

สำหรับการไปนิมนต์พระอุปคุต ประชาชนพร้อมกันทั้งวัดและบ้านจะนำเอาเครื่องแห่ซ้อง กลอง ช่างพ็อน แห่ไปสู่น้ำ มีปู่อาจารย์หรือผู้ทรงคุณวุฒิในหมู่บ้าน ถือพานดอกไม้ไปด้วยเมื่อไปถึงทำน้ำแล้วให้คนที่มีความสามารถในการดำน้ำ ดำลงไปงมเอาก่อนหินขึ้นมา 1 ก้อน พร้อมกับบอกว่า “มาแล้วๆ” โดยสมมติว่าก้อนหินนั้น คือ พระอุปคุต นำเอาก่อนหินใส่ในพานดอกไม้ แห่แหวนมายังวัดที่มีงานฉลอง แล้วนำเอาพานไปวางไว้ในห่ออุปคุต เพื่อให้ท่านคอยดูแลรักษาอยู่จนตลอดงาน เมื่อเสร็จงานแล้วก็จะแห่แหวนก่อนนำไปไว้ที่เดิม

ประเพณีดังกล่าวนี้ เป็นเครื่องแสดงถึงจิตวิथाสังคมาที่ต้องการให้เกิดการรวมพลังของชุมชนให้ช่วยกันกำจัดภัยสาธารณะ มิให้บุคคลหนึ่งก่อนก่อเหตุร้ายขึ้นเมื่อมีงานฉลอง เพราะเมื่อเห็นเครื่องสักการะบนห่ออุปคุต ทุกคนเกรงกลัวไม่กล้าทำในสิ่งที่ไม่ดีไม่งาม

4. เครื่องสักการะในการรับแขก เมื่อมีปอยหลวงหรืองานฉลอง หัววัด จะนำครีวทานแห่แห่นมาสู่วัดที่มีงานฉลอง วัดที่เป็นเจ้าภาพจะจัดเตรียมเครื่องสักการะต้อนรับ ดังนี้

- พานข้าวตอกดอกไม้ สำหรับนำไปประเคนเจ้าอาวาสหัววัดที่มาร่วมทำบุญ
- คนโท จอกน้ำ สำหรับถวายพระสามเณรที่เดินทางมาร่วมงาน
- ช่อหรือธงสำหรับแห่หน้าขบวนฆ้องกลอง ขบวนช่างฟ้อนต้อนรับ และ มอบหมาย

หน้าที่ให้ชายหนุ่มไปห้ามครีวทาน

เครื่องสักการะเหล่านี้ ถือว่าเป็นการให้เกียรติแก่ผู้มาร่วมงาน เป็นมารยาทของสังคมที่ชุมชนหนึ่งต้อนรับอีกชุมชนหนึ่ง

นอกจากนี้แล้ว หัววัดที่มาร่วมงานจะจัดเตรียมเครื่องสักการะดังนี้

- ต้นดอก
- ต้นเทียน
- ต้นผึ้ง
- หมากสุ่ม หมากเบ็ง
- พานดอกไม้ใส่รูปเทียน นำไปประเคนสมภารที่เป็นเจ้าภาพ
- เครื่องไทยทานมักจะทำเป็นต้นประดับด้วยดอกไม้ต่างๆ ซึ่งส่วนมากจะทำด้วย

กระดาษส่วนยอดครีวทานนั้นจะเป็นฉัตรที่จะนำมาถวาย

- วัสดุที่จะใช้สอยในวัด เช่น ตู โตะ เก้าอี้ ก็อาจจะนำมาถวายด้วย

วงปี่พาทย์เมืองเหนือมีบทบาทหน้าที่ในงานปอยหลวงคือ บรรเลงรับขบวนแห่ ซึ่งจะบรรเลงตั้งแต่เวลาบ่ายโมงจนขบวนแห่ปอยหลวงหมดอาจถึงเที่ยงคืน ในลักษณะการบรรเลงจะบรรเลงเพลงที่สนุกสนานเช่นเพลงปุมเป็ง เพลงอ้อ อาจจะมีเพลงลูกทุ่งที่มีจังหวะสนุกสนานเพื่อให้คนในขบวนแห่ปอยหลวงมีความสุขสนุกสนาน

3. วงปี่พาทย์เมืองกับงานศพ

ประเพณีงานศพของล้านนาไทยเรียกว่า “เฮือนยี่น” อีสานเรียกว่า “เงินเฮือนดี” การไปส่งศพที่ป่าช้า ล้านนาไทยนิยมเรียกว่า “ไปส่งสักการ” หรือ “ส่งสักการะ” เป็นข้อความไพเราะมีความหมายในการยกย่องคนตายอย่างยิ่ง มีลูกหลาน ญาติมิตร นำเครื่องสักการะตามไปส่งมากมาย คนโบราณจึงถือเอาการทำสักการะดังกล่าวต่อศพ ขณะที่ตั้งอยู่ ณ ที่ตายหรือการนำศพไปสุป่าช้าว่า “ส่งสักการ”

สาเหตุแห่งการกล่าวถึงการทำบุญศพว่า “ส่งสักการ” นั้น คงเนื่องมาจากเหตุที่คนโบราณนิยมนำไม้ไผ่มาสานเป็นแคร่วางศพและทำคานหามให้ยื่นออกไป บนแคร่ครอบด้วยไม้ไผ่ ซึ่งสานเป็นโครงคล้ายมุ้งประทุน ใช้ครอบศพมิให้อุจาดแก่ตาคนทั้งหลาย ไม้ที่ครอบนั้นประดับด้วยดอกไม้หลายสี ซึ่งเป็นดอกไม้ที่ปลูกกันในหมู่บ้านนั้นโดยชาวบ้านจะนำมาช่วยประดับครอบศพหรือบรรดาช่างที่ทำครอบศพนั้นเห็นว่าบ้านใดมีดอกไม้ก็จะพากันไปขอมาประดับล้านนาไทยเรียกที่ครอบศพว่า “แมว” ผู้เขียนสันนิษฐานว่าน่าจะเอารูปลักษณะของแม่ที่กำลังตะครุบหนูหรือสัตว์ที่ล่ามาได้มาเรียกชื่อที่ครอบศพ

อย่างไรก็ตาม แคร่ใส่ศพและแมวครอบถือเป็นเครื่องสักการะศพอย่างหนึ่ง ซึ่งชาวบ้านช่วยกันทำขึ้นเป็นเครื่องบูชาสักการะต่อบุคคลผู้เป็นที่เคารพรักของคนที่ยากไป

สำหรับวงปีพาทย์เมืองจะเกี่ยวข้องกับงานศพในช่วงการแห่ปราสาทเพื่อนำไปที่ป่าช้าซึ่งจะนำขบวนแห่จนถึงป่าช้าและรอนจนเผาเสร็จ

ฝ้ายจุง

การจุงศพของล้านนาไทยนั้นถือว่าเป็น อาถรรพ์กรรม คือ สิ่งใดควรบนบ้นอมกราบไหว้ อย่างยิ่งที่ผู้มีชีวิตอยู่อุทิศให้แก่ผู้ที่จากไปตามประเพณีแต่โบราณมา เขาให้ใช้ฝ้าย 9 ตองหรือ 9 วง มาสลับบ่วงเป็นตั้งโซ่ แล้วเอาเงื่อนต้นผู้กับโลงศพ โยงเงื่อนปลายมายังผู้จะลากศพไปป่าช้าฝ้ายนี้นิยมให้ลูกหลานคือ โดยมากลูกหลานจะขอให้พระสงฆ์เป็นผู้ถือนำศพไป

เรือนปราสาท

ในล้านนาไทยมีการทำเรือนเพื่อตั้งศพไว้ ก่อนนำไปเผา ดังนี้

1. ประชาชนธรรมดา จะใช้แมวครอบ
2. ประชาชนผู้มีอันจะกิน จะใช้หลังกลาย ซึ่งมีลักษณะคล้ายปราสาทแต่ไม่มียอด
3. เจ้านายในราชวงศ์ และพระสงฆ์ชั้นผู้น้อย มักจะใช้ปราสาทยอดเดียว
4. เจ้าเมือง กษัตริย์ และพระเถระผู้ใหญ่ ครูบาหรือพระสังฆราชา ใช้ปราสาทวางบนหลังนักษัตร

ลึงค์ขนาดใหญ่ หลังคาเป็นรูปจัตุรมุข มียอดตรงกลาง

อนึ่ง สำหรับเรือนศพที่ตั้งอยู่กับที่ไม่มีการเคลื่อนย้าย จะทำฐานที่ตั้งปราสาท ทำบันไดขึ้นลงทั้ง 4 ด้าน ปราสาททำเป็นรูปจัตุรมุขมียอด เรียกกันว่า เมรุมาศใช้สำหรับศพเจ้านายและพระเถระผู้ใหญ่

เรือนศพเหล่านี้ถือเป็นเครื่องสักการะที่ชาวล้านนาทำกันมาโดยมีจุดมุ่งหมาย ดังนี้

1. เพื่อให้ผู้ตายอันเป็นที่รัก ได้อยู่ในปราสาทวิมานที่สวยงามในปรภพ
2. เพื่อให้เหมาะสมกับเกียรติยศของผู้ตาย

นอกจากนี้ผู้ทำปราสาทศพถือว่าเป็นบุญเป็นกุศลแก่ตนแสดงให้เห็นถึงความกตัญญูตเวทีอันส่งผลทำให้ผู้ทำเกิดความสุข ความเจริญสืบไปภายหน้า จึงนิยมทำกันมาจนถึงปัจจุบัน

ในกรณีที่เป็นศพของพระสงฆ์ ชาวบ้านถือเป็นประเพณีสำคัญที่จะต้องไปร่วมพิธีลากปราสาทศพของพระสงฆ์ หรือที่เรียกว่า “ประเพณี ปอยล้อ” ทั้งนี้เพราะมีล้อเลื่อนเพื่อความสะดวกในการลากปราสาทศพไปสู่ป่าช้า เชื่อกันว่าถ้าได้ไปร่วมประเพณีปอยล้อแล้วจะได้านิสงส์แรง

สำหรับเครื่องสักการะในงานศพของพระสงฆ์ แตกต่างไปจากเครื่องสักการะศพของสามัญชน โดยทั่วไปคือจะมีเครื่องสักการะเพิ่มเติม ดังนี้

1. เครื่องอัฐบริขาร
2. ตราตั้งและพัดยศ
3. ฉัตรสีขาว สีทอง 5 ชั้น ประดับศพ
4. บังแทรก ทำด้วยดอกไม้จันทน์ ปักไว้ทั้ง 4 ด้านของเมรุหรือปราสาท

5. ไม้ไผ่ 4 ลำ ผึงไว้บริเวณที่จะฉาบปูนฉาบ ปลายไม้ไผ่ผูกผ้าสังฆาฏิ ซึ่งเป็นหนึ่งในเครื่องอัฐบริขารของผู้มรณภาพ เมื่อลากศพไปถึงจะต้องนำปราสาทเข้าไปตั้งตรงกลางไม้ไผ่นั้น โดยให้ยอดปราสาทตรงกับผ้าสังฆาฏิที่ผู้ไว้ข้างบน ทั้งนี้เชื่อกันว่า ผ้าสังฆาฏิที่กั้นไว้ จะช่วยกั้นไม่ให้ความร้อนจากการเผาศพไปทำความเดือนร้อน แก่บรรดาเทพทั้งหลาย

6. พืนยาวประมาณ 1 เมตร ปิดด้วยกระดาษทอง ชาวบ้านจะนำมาถวาย เพื่อใช้เผาศพสงฆ์ โดยเชื่อว่าจะได้อานิสงส์แรง

นอกจากนี้แล้ว ชาวบ้านยังนิยมเอาผ้าสบง จีวร ผ้าไตร ตลอดจนผ้าเช็ดตัวมาถวายเพื่อเตรียมเป็นผ้าบังสุกุลในวันที่มีการฉาบปูน

ดนตรีจะเข้ามาบรรเลงประกอบพิธีในคืนวันสุดท้าย ซึ่งวันรุ่งขึ้นก็จะแห่ศพไปเผา หรือทางภาคเหนือเรียกว่า วันเสีย ดนตรีจะบรรเลงเพลงแห่ตามขบวนศพ จนเสร็จพิธีเผา ก่อนวันเสียปีพาทย์เมืองเหนือจะบรรเลงตั้งแต่หัวค่ำจนถึงเที่ยงคืน เพื่อขับกล่อมคนในงาน

เครื่องดนตรีวงปีพาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่

เครื่องดนตรีในวงปีพาทย์เมืองเหนือนี้จากการสัมภาษณ์หัวหน้าวงทั้ง 4 วง ผู้วิจัยได้สรุปได้ดังนี้

1. ระนาดเอก มีลักษณะรูปร่างเหมือนระนาดเอกของภาคกลางแต่จะไม่มีตะกั่วถ่วงเสียงจะใช้วิธีถากลูกระนาดเอกแทน ถ้าต้องการจะให้เสียงสูงจะถากลูกระนาดเอกหัวระนาดเอกทั้งสองข้าง ถ้าต้องการเสียงต่ำจะถากลูกระนาดเอกใต้ท้อง ตัวรางจะใช้วิธีขุดขึ้นรูป ในปัจจุบันใช้รางแบบภาคกลาง วิธีการบรรเลงจะบรรเลงไม่เหมือนระนาดเอกทางภาคกลางจะบรรเลงแบบกรอเป็นส่วนใหญ่ ไม่นิยมบรรเลงทางเก็บจะบรรเลงตามเนื้อร้องโดยวิธีการอและสับเป็นบางครั้ง

รูปที่ 1

2. ระนาดทุ้ม มีลักษณะรูปร่างเหมือนระนาดทุ้มของภาคกลาง แตกต่างกันที่รางของระนาดทุ้มวงปีพาทย์เมืองเหนือจะไม่มีเท้า ส่วนพื้นระนาดทุ้มเป็นไม้เกล็ดซึ่งจะใช้ไม้มะหาดเป็นส่วนใหญ่ วิธีการบรรเลงจะบรรเลงทางซ้องแต่จะบรรเลงแบบกรอ โดยไม่นิยมบรรเลงเป็นแบบทางทุ้มเหมือนกับภาคกลาง

รูปที่ 2

3. ระนาดเอกเหล็ก มีลักษณะรูปร่างเหมือนระนาดเอกเหล็กของภาคกลาง วิธีบรรเลงจะบรรเลงแบบทางซ็องไม่นิยมบรรเลงเก็บบางวงบรรเลงแบบลูกซ็อง แต่บางวงบรรเลงกรอ และสับเป็นทางซ็อง

รูปที่ 3

4. ซ็องวงใหญ่ มีลักษณะรูปร่างเหมือนซ็องวงใหญ่ของภาคกลาง จะแตกต่างกันที่ลูกซ็อง ปี่พาทย์เมืองจะใช้ลูกซ็องหล่อของพม่าซึ่งมีเสียงดังกังวานกว่าลูกซ็องของภาคกลาง วิธีบรรเลงจะไม่ประคบลูกซ็อง จะบรรเลงแบบตีให้เกิดเสียงดังและจะบรรเลงสลับมือโดยไม่ลงคู่ 4 คู่ 8 เหมือนภาคกลาง

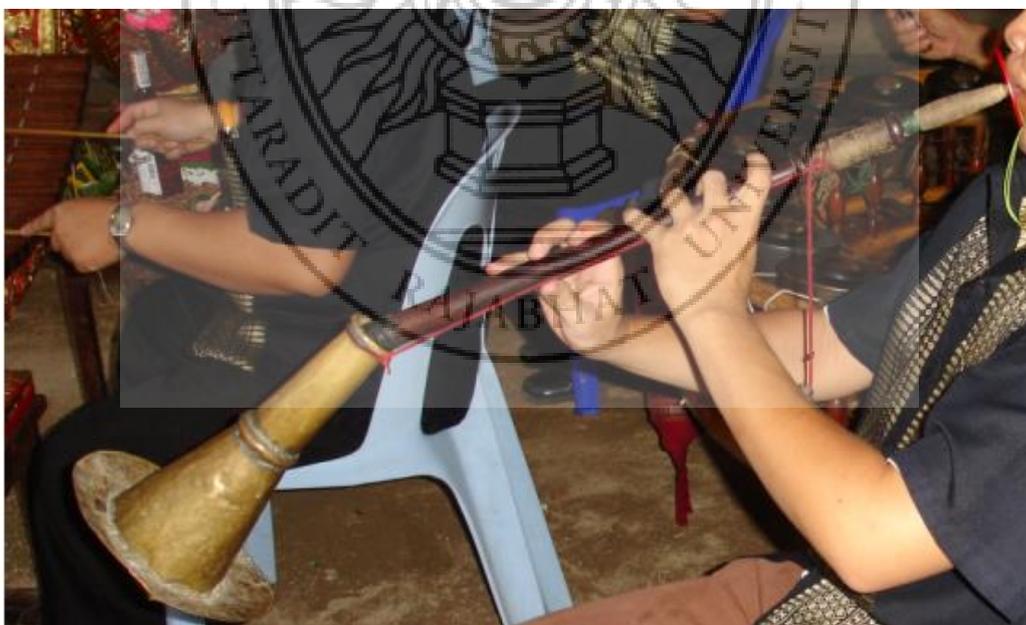
รูปที่ 4

5. ปี่แนน้อย มีรูปร่างลักษณะคล้ายปี่ชวา สามารถทอออกจากกันได้ลำโพงทำด้วยวัสดุทองเหลืองมีเชือกถอยเพื่อยึดติดกับตัวปี่และปรับระดับเสียงโดยใช้เชือกเลื่อนเพื่อปรับเสียง ในการบรรเลงจะเป่าโน้ตเสียงเป็นทำนองหลักในการบรรเลง จะเป็นผู้นำในการเปลี่ยนเพลงและการจบของ

รูปที่ 5

6. ปี่แนหลวง มีรูปร่างลักษณะคล้ายปี่มอญ แต่ลำโพงของปี่แนหลวงจะผูกติดกับตัวปี่โดยใช้เชือกผูกเอาไว้ในการตั้งเสียง การเป่าปี่แนหลวงนั้นจะบรรเลงโน้ตเสียงต่ำซึ่งจะโน้ตเสียงไปตามเพลงคู่ไปกับปี่แนน้อย

รูปที่ 6

7. กลองเต่งทิง มีรูปร่างลักษณะคล้ายตะโพนมอญ แต่จะแตกต่างกันการบรรเลงเพราะ กลองเต่งทิงจะบรรเลงแค่ 2 เสียงคือ เต่ง(เท่ง) กับ ทิง เท่านั้น

รูปที่ 7

8. กลองป่งปึง มีรูปร่างลักษณะคล้ายตะโพนไทย จะมีรูปแบบการบรรเลงอยู่แค่ 3 เสียง คือ ดิง เท่ง ปะ เท่านั้น

รูปที่ 8

9. ฉาบใหญ่ มีลักษณะเหมือนฉาบใหญ่ในวงปีพาทย์มอญ จะบรรเลงลือไปกับจังหวะของ กลองเต่งตึง

รูปที่ 9

เครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครู

เครื่องสังเวทในพิธีไหว้ครูของวงปีพาทย์เมืองเหนือ นั้นประกอบไปด้วยของควา และของสุก ขนมหวาน ซึ่งผู้วิจัยได้สัมภาษณ์หัวหน้าวง และนักดนตรีในวงปีพาทย์เมืองเหนือ จังหวัดเชียงใหม่ ได้ดังนี้

วงวัดหัวฝาย โดยมีพ่อประสิทธิ์ โภคะธรรม เป็นหัวหน้าวง ได้อธิบายว่า “การไหว้ครูมีเครื่องสังเวทใน พิธี จะมีสวดยหมาก สวดยพลู ขันหลวงใส่ผลไม้ ต้นอ้อย ต้นกล้วย กล้วยเครือ เทียนชัย 1 คู่ เทียนบูชาพระ 1 คู่ บายศรีแบบเมือง ธงชัย ลาบเนื้อดิบ 1 จาน ไก่สุก 1 ตัว ขนมชั้น ขนมทองหยอด ขนมทองหยิบ ขนมฝอยทอง ขนมหม้อแกง” (ประสิทธิ์ โภคะธรรม, 13 เมษายน 2551)

วงเพชรพระยอม โดยมีพ่ออินทร ทิมา เป็นหัวหน้าวง ได้อธิบายได้ “ในพิธีไหว้ครูเมืองนั้นมีเครื่อง สังเวทไม่มากหรอก จะมีไก่ 1 คู่ ลาบเนื้อควาย 1 จาน แกงอ่อม 1 ถ้วย ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว ขนมชั้น ขนม ทองหยอด ขนมทองหยิบ ขนมฝอยทอง บางครั้งก็จะเป็นขนมกวนแล้วแต่จะหาได้นะ ผลไม้ก็จะมีอ้อย กล้วย ขนุน มะพร้าว ผลไม้จัดถาดมีส้ม มะม่วง ฝรั่ง แดงโม” (อินทร ทิมา, 15 เมษายน 2551)

วงมะกับทอง โดยมีพ่อหล้า คำแดง เป็นหัวหน้าวง ได้อธิบายว่า “เครื่องสังเวทในการไหว้ครูของวงพ่อ จะมีไก่สุก 4 ตัว ลาบเนื้อควาย 1 จาน ขนมทองหยิบ ขนมทองหยอด ขนมชั้น ขนมหม้อแกง ส่วนผลไม้จะจัด ไว้เป็นถาดก็จะมีกล้วย มีอ้อย ขนุน ส้ม สับปะรด ลำไย” (หล้า คำแดง, 18 เมษายน 2550)

วงวัดเชียงยืน โดยมีพ่ออินทรนต์ มูลชัยลังกา เป็นหัวหน้าวง ได้อธิบายว่า “ในการไหว้ครูของวงปี พาทย์เมืองจะมีเครื่องสังเวทไม่มากหรอก ก็จะมีบายศรีใหญ่ 1 ต้น บายศรีปากชาม 2 ถ้วย บายศรีชั้นใหญ่ 3 ใบ ขนมต้มแดง ขนมต้มขาว (แบบห่อ) เมี่ยงคำ 1 จาน สวดยหมาก สวดยพลู ไก่สุก 2 คู่ หัวหมูสุก 1 หัว หมูดิบ 3 ชิ้น (หมูนอนตอง) ลาบเนื้อดิบ 1 จาน แกงอ่อมหมู 1 ถ้วย กล้วย มะพร้าวอ่อน อ้อย มะพร้าว 1 ทลาย น้ำ ส้มป่อย” (อินทรนต์ มูลชัยลังกา, 20 เมษายน 2551)

วงวัดสิงห์คำใต้ โดยมีนายสุเมธ กันทิมา เป็นหัวหน้าวง ได้อธิบายว่า “เครื่องสังเวทในการไหว้ครูได้ ปฏิบัติกันมาแต่สมัยโบราณก็จะมี ไก่สุก 1 ตัว ลาบดิบ 1 จาน แกงอ่อม 1 ถ้วย ขนมหวานก็จะมีขนมชั้น ขนม

ทองหยอด ขนมทองหยิบ ขนมตะโก้ ผลไม้ก็จะจะมีมะพร้าว ส้ม ลำไย มะม่วง กัลยอ้อย ขนุน ผลไม้ 7 อย่างใส่ ถาดใหญ่ 1 ถาด” (สุเมธ กันทิมา, 17 เมษายน 2551

สรุปจากการสัมภาษณ์หัวหน้าวงปีพาทย์เมืองเหนือให้ข้อมูลในการจัดเครื่องสังเวณในพิธีมีทั้งของคาว และของหวาน มีทั้งดิบ และสุก ดังนี้ คือ

- หัวหมู
- ไก่
- ลาบหมูดิบ
- แกงอ่อม
- ขนมต้มแดง
- ขนมต้มขาว
- ขนมชั้น
- ขนมทองหยอด
- ขนมทองหยิบ
- ขนมตะโก้
- เมี่ยง
- มะพร้าว
- ขนุน
- ส้ม
- อ้อย
- กัลย
- มะม่วง
- ลำไย
- ฝรั่ง

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครู

การทำพิธีไหว้ครูของวงปีพาทย์เมืองเหนือจะมีการเตรียมการหรือเรียกว่าวันดา คือก่อนวันทำพิธี 1 วัน จะมีการเตรียมการปะรำพิธีมีการสร้างเพิงเพื่อให้คนเข้าร่วมพิธี จัดทำกับข้าวเพื่อเลี้ยงแขกที่มาในงาน โดยพ่อประสิทธิ์ โภกระธรรมได้อธิบายว่า “ในการประกอบพิธีไหว้ครูจะเริ่มจัดเตรียมงานก่อน 1 วัน” (ประสิทธิ์ โภกระธรรม, 13 เมษายน 2551)

ขั้นตอนในการประกอบพิธีไหว้ครูสรุปได้ดังนี้

- เริ่มไหว้ครูเวลา 09.00 น. โดยประธานในพิธี หรือหัวหน้าวงเป็นผู้จุดธูปเทียน
- ผู้ประกอบพิธีกล่าวเชิญครู

- หัวหน้าวงจตุรปูสงฆ์ให้แขกผู้เข้ามาในงานคนละ 3 ดอก
- ผู้ประกอบพิธีนำกล่าวขอขมาครู
- หัวหน้าวงจตุรปูปักบนเครื่องสังเวद्य
- ผู้ประกอบพิธีนำกล่าวถวายเครื่องสังเวद्य
- ผู้ประกอบพิธีกล่าวอันเชิญส่งครู

เมื่อเสร็จพิธีกล่าวอันเชิญส่งครูแล้วจะมีการบรรเลงถวายมือซึ่งจะใช้วงปี่พาทย์เมืองเหนือบรรเลงปราสาทไหว บรรเลงเพลงรำมวย และเพลงมวย ถือว่าเสร็จพิธี ต่อจากนั้นจะมีการเลี้ยงแขกผู้ที่มาประกอบงาน เวลาในการประกอบพิธีประมาณ 1-2 ชั่วโมง

สรุปในการไหว้ครูวงปี่พาทย์เมืองเหนือนั้นจะเป็นพิธีที่เรียบง่ายและรวดเร็ว ในการทำพิธีจะขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีจะมีการกล่าวไหว้ครูมากน้อยเพียงใด และการกล่าวนั้นจะใช้ภาษาเหนือ และมีการบรรเลงของวงปี่พาทย์เมืองเหนือในพิธีตอนท้ายของพิธีเท่านั้น จะไม่ใช้ในการบรรเลงขณะประกอบในพิธี

สรุปและข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยวงปีพาทย์เมืองเหนือในครั้งนี้วิจัยพบว่าในเรื่องประวัติ เครื่องดนตรี เครื่องสังเวศ การประกอบพิธีไหว้ครูของวงปีพาทย์เมืองเหนือสรุปได้ดังนี้

ประวัติวงปีพาทย์เมืองเหนือ

ดนตรีไทยได้เข้ามาผสมผสานกับดนตรีพื้นเมืองอย่างจริงจังและได้นำเอามาเป็นแบบอย่างในเรื่องเครื่องดนตรีโดยนำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องตี เช่น ระนาดเอก ระนาดทุ้ม และการจัดวง โดยมีรูปแบบเหมือนวงปีพาทย์เครื่องห้าของภาคกลาง และเพลงที่บรรเลงได้นำเพลงไทยมาบรรเลงกันอย่างแพร่หลาย แต่ก็ยังมีเพลงเฉพาะของวงปีพาทย์เมืองเหนืออยู่

ในการนำเครื่องดนตรีมาเข้ากั๊ววงปีพาทย์เมืองของชนชาติมอญมีอยู่ 2 ชนิดคือ ปี่แนหลวง ซึ่งมีรูปร่างเหมือนปี่มอญ และกลองเต่งตั้ง จะมีรูปร่างลักษณะเหมือนตะโพนมอญ เครื่องดนตรีทั้งสองชนิดนี้มีมาแต่สมัยทริภุชชัย

จากที่เมืองเชียงใหม่ได้ตกเป็นเมืองขึ้นของพม่าได้นำการเปลี่ยนแปลงทางด้านวัฒนธรรมด้านดนตรีเกิดขึ้น ชาวล้านนาได้นำเครื่องดนตรีพม่ามาปรับใช้เอง เช่น ลูกขี้วงใหญ่ซึ่งนำมาผสมอยู่ในวงปีพาทย์เมืองเหนือ และเครื่องเป่าอย่างปี่แนน้อย เข้ามาผสมในวงปีพาทย์เมืองเหนือด้วย ซึ่งพม่าเรียกว่าสรไน ความเชื่อของชาวล้านนา

เมื่อมีพิธีกรรมทุกครั้งไม่ว่าจะเป็นพิธีกรรมทางศาสนา หรือทางความเชื่อใด ๆ ก็ตามดนตรีและการฟ้อนรำมักจะเข้าไปมีบทบาทเสมอไม่ว่าจะเป็นตรงหรือทางอ้อม โดยเชื่อว่าทำให้พิธีเหล่านั้นศักดิ์สิทธิ์และจะเป็นที่พอใจของผู้ได้รับการบูชา ส่งผลให้ผู้ที่เข้าร่วมพิธีกรรมเกิดความปิติ มีความรู้สึกสบายใจ สุขใจไปด้วย

ความเชื่อของชาวล้านนาในเรื่องของความลึกลับเหล่านี้ จึงเป็นตัวกำหนดในการทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันทั้งส่วนตัวและส่วนรวมออกมาเป็นรูปธรรมในขนบธรรมเนียมประเพณีพิธีกรรมที่ปฏิบัติกันมา สันคมของชาวล้านนาจนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ทั้งนั้นมีเจตนารมณ์เพียงอย่างเดียวเท่านั้นคือ ให้มีชีวิตอยู่เย็นเป็นสุข ปราศจากโรคภัยอันตรายทั้งปวง ซึ่งความเชื่อต่าง ๆ ที่คนล้านนาเชื่อและนับถือจนกระทั่งเกิดขนบธรรมเนียมประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ ขึ้นมานับได้ว่าเป็นขบวนการของการขัดเกลาทางสังคม ดนตรีเป็นส่วนหนึ่งที่ต้องประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ โดยมีการนำวงปีพาทย์เมืองเหนือมาบรรเลงประกอบงานศพ บรรเลงประกอบในงาน

แห่ปอยหลวงเพื่อความสนุกสนานบรรเลงในการฟ้อนผีซึ่งเป็นงานหลักของชาวล้านนาที่ปฏิบัติเป็นประเพณีสืบต่อกันมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบัน

ดนตรีที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตชาวล้านนา

ดนตรีสำหรับประกอบพิธีฟ้อนผีนั้นจะใช้วงปี่พาทย์เมืองเหนือเป็นหลัก และขาดไม่ได้เพราะในการฟ้อนผีจะต้องมีการรำถวาย ซึ่งเป็นประเพณีสืบต่อกันมากโดยพ่ออินทร ทิมา ได้เล่าว่า “ดนตรีที่เล่นในงานฟ้อนผีจะมีเพลงที่นำมาประกอบกับการฟ้อนผีจะมีอยู่ด้วยกันไม่กี่เพลง เช่น เพลงฝัดห้อยผ้า เพลงฝัดกินน้ำมะพร้าว เป็นต้น”

วงปี่พาทย์เมืองเหนือมีบทบาทหน้าที่ในงานปอยหลวงคือ บรรเลงรับขบวนแห่ซึ่งจะบรรเลงตั้งแต่เวลาบ่ายโมงจนขบวนแห่ปอยหลวงหมดอาจถึงเที่ยงคืน ในลักษณะการบรรเลงจะบรรเลงเพลงที่สนุกเช่นเพลงปุมแป้ง เพลงอื้อ อาจจะมีเพลงลูกทุ่งที่มีจังหวะสนุกสนานเพื่อให้คนในขบวนแห่ปอยหลวงมีความสนุกสนาน

ดนตรีจะเข้ามาบรรเลงประกอบพิธีศพ ในคืนวันสุดท้ายซึ่งวันรุ่งขึ้นก็จะแห่ศพไปเผา หรือทางภาคเหนือเรียกว่า วันเสีย สตรีจะบรรเลงเพลงแห่ตามขบวนศพ จนเสร็จพิธีเผา ก่อนวันเสียเจ้าภาพจะหาวงปี่พาทย์เมืองเหนือไปบรรเลงในงานตั้งแต่หัวค่ำจนถึงเที่ยงคืน เพื่อขับกล่อมคนที่มาร่วมงาน

เครื่องดนตรีวงปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่

เครื่องดนตรีในวงปี่พาทย์เมืองเหนือที่สำคัญจะประกอบไปด้วยระนาดเอก ระนาดทุ้ม ระนาดเอกเหล็ก ฆ้องวงใหญ่ ปี่แน่น้อย ปี่แนหลวง กลองเต่งตึง กลองปึงปึง และฉาบ ซึ่งเป็นรูปแบบของวงปี่พาทย์เมืองเหนือ เครื่องสังเวद्यในพิธีไหว้ครูปี่พาทย์เมืองเหนือจังหวัดเชียงใหม่

จากการสัมภาษณ์หัวหน้าวงปี่พาทย์เมืองเหนือให้ข้อมูลในการจัดเครื่องสังเวद्यในพิธีมีทั้งของคาว และของหวาน มีทั้งดิบ และสุก ดังนี้ คือ

- หัวหมู
- ไก่
- ลาบหมูดิบ
- แกงอ่อม

- ขนมต้มแดง
- ขนมต้มขาว
- ขนมชั้น
- ขนมทองหยอด
- ขนมทองหยิบ
- ขนมตะโก้
- เมี่ยง
- มะพร้าว
- ขนุน
- ส้ม
- อ้อย
- กล้วย
- มะม่วง
- ลำไย
- ฝรั่ง

การประกอบพิธีกรรมไหว้ครู

ในการไหว้ครูวงปี่พาทย์เมืองเหนือจะเป็นพิธีที่เรียบง่ายและรวดเร็วในการทำพิธีจะขึ้นอยู่กับผู้ประกอบพิธีจะมีการกล่าวไหว้ครูมากน้อยเพียงใด และการกล่าวนั้นจะใช้ภาษาเหนือ และมีการบรรเลงของวงปี่พาทย์เมืองเหนือในพิธีตอนท้ายของพิธีเท่านั้น จะไม่ใช้ในการบรรเลงขณะประกอบในพิธี

ข้อเสนอแนะในการนำไปใช้

1. ใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาพื้นบ้าน
2. ใช้ประกอบการเรียนการสอนวิชาดนตรีพิธีกรรม

ข้อเสนอแนะ

1. ในการทำวิจัยเรื่องการไหว้ครูของวงปี่พาทย์เมืองเหนือนี้มีหลายประเด็น เช่น วิเคราะห์บทกล่าวนิพนธ์ ความสำคัญของผู้ประกอบพิธี
2. ควรศึกษาลำดับขั้นตอนของพิธีไหว้ครูปี่พาทย์เมืองเหนือ
3. นำไปศึกษาและเปรียบเทียบกับประเพณีวัฒนธรรมที่คล้ายคลึงกัน
4. ศึกษาการสืบทอดและการคงอยู่ของพิธีไหว้ครูปี่พาทย์เมืองเหนือเพื่ออนุรักษ์วัฒนธรรมดั้งเดิม

บรรณานุกรม

คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองทริภุณไชย. (2530). พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบ ร้อยวัน
นางจันทร์เมื่อด ชุติมา. เชียงใหม่.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2528). ฝึกับเทคโนโลยีและการผลิตแบบธรรมชาติ. ในศิลปวัฒนธรรม, ปีที่ 6
ฉบับที่ 4 : 32.

คนัย ไชโยธธา. (2538). ลัทธิ ศาสนา และระบบความเชื่อกับประเพณีนิยมในท้องถิ่น. พิมพ์ครั้งที่ 1
กรุงเทพมหานคร : โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์.

ดนตรีไทยในล้านนา. (2530). ที่ระลึกในงานบรรจุอัฐิ เจ้าสุนทร ณ เชียงใหม่, วัดสวนดอก จ.เชียงใหม่

ธวัช ปุณโณทก. (2528). ความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับชีวิตในสังคมอีสาน, ในวัฒนธรรมพื้นบ้าน :
คติชนความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธีรยุทธ ยวงศรี. (2540). “การดนตรี การขับ การพ้อง” ล้านนา เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสุนัน, นิทรรศการ
พิเศษเนื่องในวันอนุรักษ์มรดกไทย. (2535). เรื่องเครื่องดนตรีล้านนา พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติเชียงใหม่.

ประเทือง คล้ายสุบรรณ. (2531). วัฒนธรรมพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ : สุทธิสารการพิมพ์.

ประสิทธิ์ เลียวสิริพงษ์. (2520). ประวัติการดนตรีไทย. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช

ปิยพันธ์ แสนทวีสุข. (2554). ดนตรีในวิถีชีวิตของชนชาติจามในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้. วิทยานิพนธ์
ปร.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พระยาประชาลือกรจักร (แซม บุญนาค). (2516). พงศาวดารโยนก คลังวิทยา

วังบูรพาภิรมย์. กรุงเทพมหานคร.

พิทยวัฒน์ พันธะศรี. (2554). มโหรี : ความอยู่รอดและการเปลี่ยนแปลงของมโหรีในสังคมเขมร.

วิทยานิพนธ์ ปร.ด. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยมหาสารคาม.

พัชรินทร์ พิศนาคะ. (2517). ประเพณีต่าง ๆ. กรุงเทพฯ : สำนักเสริมวิทยุบรรณาการ.

ไพฑูรย์ พัฒน์ใหญ่ยิ่ง. (2541). สุนทรียศาสตร์ : แนวความคิด ทฤษฎีและการพัฒนา.

กรุงเทพฯ : เสมาธรรม.

ภิญโญ จิตต์ธรรม. (2522). ความเชื่อ. สงขลา : มงคลการพิมพ์.

มณี พะยอมยงค์. (2529). วัฒนธรรมล้านนา. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช.

มนตรี ตราโมท. (2540). การละเล่นของไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2, กรุงเทพฯ : พิมพ์สารพรินทร์ติ้ง.

โมทยากร (นามแฝง). (2518). วัฒนธรรมและประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์พิทาการ.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2525). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์.

_____. (2531). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2525. พิมพ์ครั้งที่ 4 กรุงเทพฯ :

อักษรเจริญทัศน์.

รุจพร ประชาเดชสุวัฒน์. (2541). ภูมิปัญญาเพลงพื้นบ้าน : กรณีศึกษาเปรียบเทียบล้านนากับสิบสองปันนา.

ปริญญาพนธ์. มหาวิทยาลัยพายัพ เชียงใหม่ : บัณฑิตวิทยาลัย.

วิรุณ ตั้งเจริญ. (2552). สุนทรียศาสตร์เพื่อชีวิต. พิมพ์ครั้งที่ 3, กรุงเทพฯ : สันติศิริการพิมพ์.

วิลักษณ์ ศรีป่าซาง. (2548). เวียงบุญ เชียงบาน เมืองล้านนา. ในชีวิต วัฒนธรรมธรรมชาติ,

กรุงเทพฯ : สถาบันพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ

วิทย์ พิณคันเงิน. (2515). ความเป็นมาของมนุษยชาติ. กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์.

สมิทธิ์ สระอุบล. (2534). มานุษยวิทยาเบื้องต้น. พิมพ์ครั้งที่ 1, กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์.

ส.พลายน้อย. (2542). ปกิณกะประเพณีไทย. กรุงเทพฯ : สามัคคีสาร.

สมบุรณ์ เหล็กพิน. (2535). การอนุรักษ์ฟื้นฟูดนตรีพื้นเมืองในโรงเรียนประถมศึกษา. เชียงใหม่ :

มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

สมปราชญ์ อัมมะพันธุ์. (2536). ประเพณีและพิธีกรรมในวรรณคดีไทย. กรุงเทพฯ : พรินต์ติ้งเฮาส์.

สมศักดิ์ ศรีสันติสุข. (2544). การศึกษาสังคมและวัฒนธรรม : แนวความคิด วิธีวิทยา และทฤษฎี. ขอนแก่น

: ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น,

สงัด ภูเขาทอง. (2532). การดนตรีไทยและทางเข้าสู่ดนตรีไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์เรือนแก้ว

สิทธิ์ บุตรอินทร์. (2523). โลกทัศน์ชาวไทยล้านนา. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่

สุกัญญา สุฉายา. (2525). เพลงปฏิพากย์ (บทเพลงแห่งปฏิภาณของชาวบ้านไทย). กรุงเทพฯ : สำนักงาน

คณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

สุชาติ สุทธิ. (2541). ร่างคู่มือการสอนวิชาสุนทรียภาพของชีวิต. กรุงเทพฯ : สถาบันราชภัฏสวนดุสิต.

สุเมธ เมธาวิทยากุล. (2528). สังคมกับพิธีกรรม. ลำปาง : วิทยาลัยครูลำปาง.

สุวรรณา สถาอานนท์ เนื่องน้อย บุญเนตร. 2535. ความคิดและภูมิปัญญาไทย : ร่องรอยความคิด ความเชื่อ
ไทย. ฝ่ายวิจัยจุฬา.

สันติ อุดมศรี. (2558). พิธีไหว้ครูดนตรีไทยและนาฏศิลป์แห่งภาคตะวันออกเฉียงเหนือและดนตรีและการแสดง
มหาวิทยาลัยบูรพา (พ.ศ. 2538-2558). วารสารดนตรีและการแสดงปีที่ 1 ฉบับที่ 1, หน้า 54-65.

เสถียร โกเศศ. (2510). พระคเณศ ในสารานุกรมไทยฉบับราชบัณฑิตยสถาน (เล่ม 4, หน้า 201-211X). พระ
นคร : โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม.

อนุมรรราชชน,พระยา. (2506). วัฒนธรรมและประเพณีต่าง ๆ ของไทย. กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ก้าวหน้า

อังคณา ใจเหิม. (2538). การวิเคราะห์ดนตรีพื้นเมืองเหนือ. ปริญญาโท กศ.ม. บัณฑิตวิทยาลัย.
มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย.

อุดม เขยกิจวงศ์. (2545). ประเพณี พิธีกรรมท้องถิ่นไทย. กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ.

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ นายวัชระ แดงเทศ

เกิดวันที่ 8 ธันวาคม พ.ศ.2520

บ้านเลขที่ 53 หมู่ 3 บ้านท่าทอง ตำบลวังกะพี้ อำเภอเมือง จังหวัดอุตรดิตถ์ 53170

055-441854 ต่อ 1429

ประวัติการศึกษา

ปริญญาตรีครุศาสตรบัณฑิต สาขาวิชาดนตรีศึกษา (ค.บ.) โปรแกรมดนตรี

คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาดุริยางค์ไทย (ศศ.ม) ภาควิชาดุริยางคศิลป์

คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ประวัติการทำงาน

อาจารย์หลักสูตรสาขาวิชาดนตรีศึกษา โปรแกรมศิลปกรรม คณะมนุษยศาสตร์และ

สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์

ประวัติการทำวิจัย

ปีพาทย์เมือง จังหวัดเชียงใหม่ 2550

สำเนียงและรูปแบบการบรรเลงเพลงวงปีพาทย์พื้นบ้านภาคเหนือ 2553